

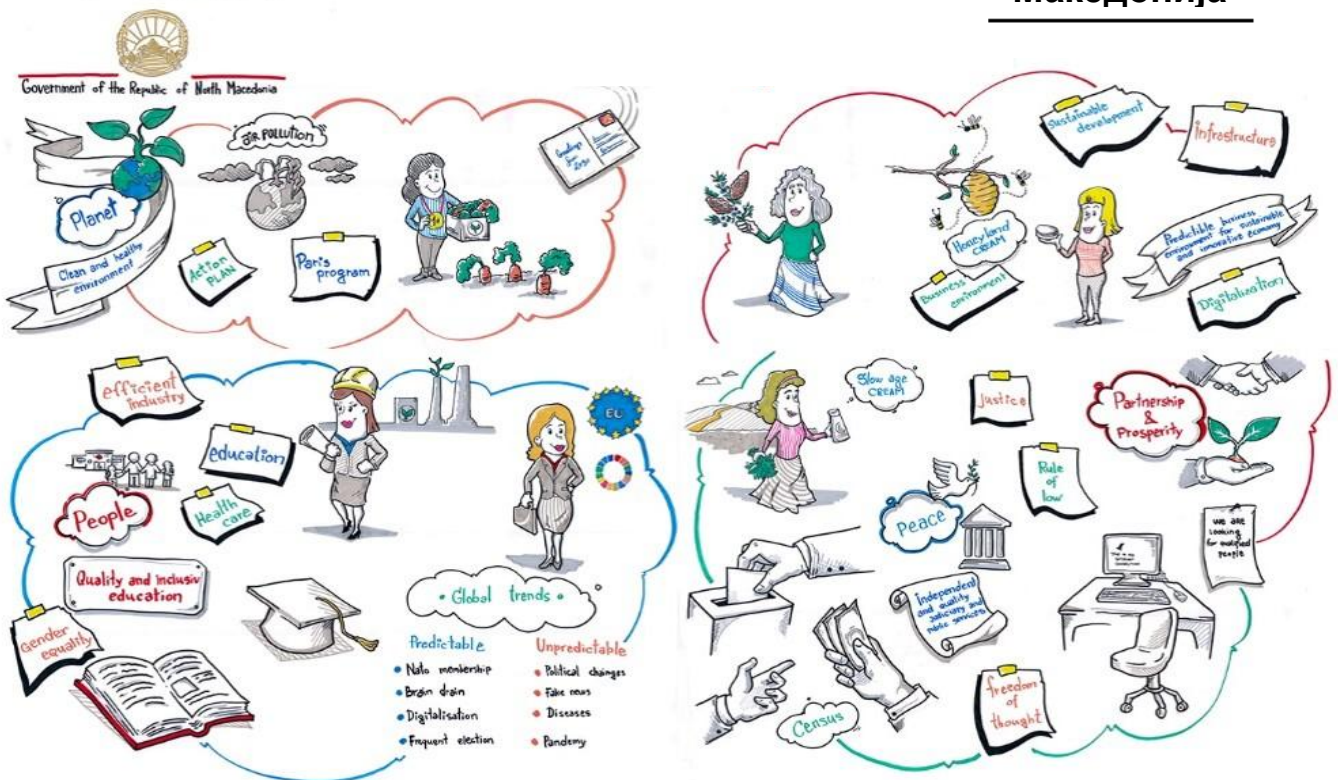
SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

ДОБРОВОЛЕН НАЦИОНАЛЕН ПРЕГЛЕД

Мај 2020 година

Северна
Македонија

Содржина

Предговор	6
Клучни пораки.....	7
Вовед.....	9
Процесот на изработка на Доброволниот национален преглед	10
Средина за спроведување на регулатива	12
ЦОР 1 – Крај на сиромаштијата	20
ЦОР 2 – Искоренување на гладот	24
ЦОР 3 – Добро здравје и благосостојба	28
ЦОР 4 – Квалитетно образование.....	33
ЦОР 5 – Родова еднаквост.....	39
ЦОР 6 – Чиста вода и санитарни услови.....	45
ЦОР 7 – Финансиски пристапна и чиста енергија	50
ЦОР 8 - Пристојна работа и економски раст.....	55
ЦОР 9 – Индустија, иновации и инфраструктура	63
ЦОР 10 - Намалена нееднаквост	69
ЦОР 11 - Одржливи градови и заедници	73
ЦОР 12 - Одговорна потрошувачка и производство.....	79
ЦОР 13 - Климатска акција	84
ЦОР 15 – Живот на копно	89
ЦОР 16 - Мир, правда и силни институции	94
ЦОР 17 - Партнерства за целите	102
Начини на имплементација	107
Младите на патот кон Агендата 2030 и Целите за одржлив развој (ЦОР).....	115
Мислења на граѓанските организации.....	121
Мислења на деловниот бизнис-сектор	132
Одговор на Северна Македонија во врска со КОВИД-19.....	137
Следни чекори.....	140
Статистички Анекс.....	141

Слики

Слика 1: Луѓе, планета, партнерства, мир и просперитет	13
Слика 2: Општа усогласеност со националните ЦОР и профил на Агендата 2030 во Северна Македонија	16
Слика 3: Усогласеност на националните политики и меѓународни обврски (комбинирано) со Агендата 2030	17
Слика 4: Усогласеност со Агендата 2030 и ЦОР на над 800 проекти спроведени од страна на 13 клучни донатори во Северна Македонија	18
Слика 5: Северна Македонија: Процент на потенцијално финансирање на ЦОР од сите извори (годишен просек, 2008-2017).....	18
Слика 6: Северна Македонија: Потенцијално финансирање по глава на жител за ЦОР (2008-2030).....	18
Слика 7: ОПР од страна на 13 партнери за развој (вкупно за 2016-2020).....	19

Слика 8: Процент на население што живее под националниот праг на сиромаштија (во проценти).....	20
Слика 9: Процент на вработени лица во ризик од сиромаштија (18 години или постари)	23
Слика 10: Површини под органско земјоделство (процент на искористена земјоделска површина).....	24
Слика 11: Стапка на смртност од незаразни болести на 100.000 лица	29
Слика 12: Стапка на учество во организирана настава една година пред официјалната возраст за влез во основно училиште (во проценти)	33
Слика 13: Стапка на вработеност на скорешни дипломци (во проценти)	34
Слика 14: Родов јаз во вработување на возраст од 20 до 64 години (во проценти).....	40
Слика 15: Неактивно население поради обврски за грижа (процент на неактивно население на возраст од 20 до 64 години)	42
Слика 16: Речни сливови и подрачја на речни сливови.....	45
Слика 17: Подрачја на речни сливови според процент од вкупната површина на сливот	46
Слика 18: Пречистителни станици според еквивалент во население Error! Bookmark not defined.	
Слика 19: Функционални колекторски системи и пречистителни станици	47
Слика 19: Учество на обновлива енергија во вкупната крајна потрошувачка на енергија (%).....	50
Слика 20: Енергетска зависност (процент на увоз во вкупната потрошувачка на енергија).....	52
Слика 21: БДП по глава на жител во евра (според тековниот курс)	55
Слика 22: Стапка на невработеност кај лица на возраст од 15 до 74 г. (%)	56
Слика 23: Структура на вработеност по сектор (процент)	56
Слика 24: Структура на вработеност по сектор и по пол (проценти).....	57
Слика 25: Процент на неформално вработување во вкупното вработување	58
Слика 26: Процент на млади кои не се во образование, вработување или обука (на возраст од 15 до 29 г.).....	59
Слика 27: Додадена вредност на производството како процент од БДП	63
Слика 28: Трошоци за истражување и развој како дел од БДП (процент)	64
Слика 29: Фонд за иновации и технолошки развој: Број на корисници по инструмент за поддршка	68
Слика 30: Процент на луѓе кои живеат со под 50% од просечниот приход	70
Слика 31: Процент на население што живее во живеалиште со прокиснат покрив, влажни ѕидови, подови или темели, или со изгниени прозорски рамки или под (според просечен приход)	73
Слика 32: Годишно средно ниво на ситни честички во градовите ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	73
Слика 33: Опасен отпад произведен по глава на жител и процент на третиран опасен отпад (КГ по глава на жител)	80
Слика 34: Емисии на стакленички гасови (еквиваленти во CO_2).....	84
Слика 35: Емисии на стакленички гасови во енергетскиот сектор, по категорија (во gG еквивалент на CO_2)	85
Слика 35 – GHG-емисии во енергетскиот сектор, по категорија (во gG еквивалент на CO_2)	85
Слика 36: GHG-емисии во енергетскиот сектор, според гас (во gG еквивалент на CO_2)	86
Слика 37: Шумски површини како процент од вкупната земјишна површина	90
Слика 38: Број на жртви на намерно убиство, на 100.000 лица.....	95
Слика 39: Индекс за перцепција на корупцијата (0-100).....	96
Слика 40: Странски директни инвестиции (во мил. евра).....	103
Слика 41: Процент на финансирање на граѓанскиот сектор од државниот буџет	104
Слика 42: Проценета веројатност за постигнување на ЦОР до 2030 г. (врз основа на податоците за 2018 г.)	107

Рамки

Рамка 1 - Усогласеност на клучните стратешки документи	14
Рамка 2 - Програми за социјална парична помош и гарантирана минимална помош	22

Рамка 3 - Успешна приказна: Предизвик за иновативни решенија кои ќе обезбедат #ОброкЗаСите	25
Рамка 4 – Успешна приказна – Пречистителна станица за отпадни води во Кочани	47
Рамка 5 – Успешна приказна: Иницијатива „Лице в лице“	60
Рамка 6 – Успешна приказна – СкопјеЛаб	76
Рамка 7 – Успешна приказна: Компостирање на биоразградлив отпад	82

Табели

Табела 1: Стапки на вакцинација (во проценти)	31
Табела 2: Резиме на мислењата на граѓанските организации во Северна Македонија .	122

Кратенки

АКМИС	Систем за управување со судски предмети
АДКОМ	Здружение на даватели на комунални услуги
МЧР	Механизам за чист развој
ЦЕФТА	Договор за слободна трговија на Централна Европа
CFSP	Common Foreign and Security Policy (Заедничка надворешно-безбедносна политика)
CMS	Case Management System (Систем за водење случаи)
CPF	Country Partnership Framework (Рамка за партнерство со земјата)
ГО	Граѓански организации
УИС	Управа за извршување на санкции
АЕ	Агенција за енергетика
EADRC	Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (Центар за координација на реакција при катастрофи во евроатлантскиот регион)
ЕБОР	Европска банка за обнова и развој
ЕК	Европска Комисија
ЕКОСОК	Социо-економски совет
ЕФТА	Европска асоцијација за слободна трговија
EPR	Environmental Performance Review (Извештај за работа во областа на животната средина)
РКЕ	Регулаторна комисија за енергетика
ERI SEE	Education Reform Initiative of South Eastern Europe (Иницијатива за реформи во образованието за Југоисточна Европа)
АВРМ	Агенција за вработување
ЕСРП	Програма за реформи во вработувањето и социјалната политика
ЕУ	Европска унија
ЕУРОЦАСТ (ЕВРОПРАВДА)	Договор за соработка со Европска правда
СДИ	Странски директни инвестиции
ФИТР	Фонд за иновации и технолошки развој
ЕАОП	(Европска) Агенција за основни права
БДП	Бруто домашен производ
GenU	Generation Unlimited (Ценерејшан анлимитед (Генерација без граници))
ФАТМ	Глобален фонд за борба против ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија
GHG	Greenhouse gas (Стакленички гасови)
ГИИ	Глобален индекс на иновации
ГИЗ	Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeiten (Германско друштво за интернационална соработка)
ЗМП	Загарантирана минимална помош
БНД	Бруто национален доход
ДНВ	Договор за набавка на владата
ГРЕКО	Група на држави против корупцијата
ИЧР	Индекс на човеков развој
ICSID	Конвенција за решавање на инвестициски спорови меѓу државите и државјаните на други држави
МОТ	Меѓународна организација на трудот
ММФ	Меѓународен монетарен фонд
МООУО	Меѓуопштински одбори за управување со отпад
НОП	Наменети национално определени придонеси за климатски промени
ИПА	Инструмент за претпристапна помош
ИТС	Интелигентен транспортен систем
IUCN	International Union for Conservation of Nature (Меѓународна унија за заштита на природата)
LNOB	Leave No One Behind (Никој да не биде изоставен)
ПЛРК	Проект за локална и регионална конкурентност

МЗШВ	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
МАРРИ	Регионална иницијатива за миграции, азил и бегалци
МИГА	Конвенција за основање мултилатерална агенција за гарантирање на инвестиции
МЖСПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
МОН	Министерство за образование и наука
МЗ	Министерство за здравство
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МЗ	Меморандум за разбирање
ММСП	Микро, мали и средни претпријатија
MW	Мегават
НПП	Национална програма за проценка
НАПВ	Национален акционен план за вработување
НАТО	Северноатлантски сојуз
НКОТ	Национален комитет за олеснување на трговијата
НЕЕТ	Not in Education Employment or Training (Невклучени во образование, вработување или обука)
НПАА	Национална програма за усвојување на правото на ЕУ
ОДА	Официјална развојна помош
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
ОВП	Отворено владино партнерство
БЗР	Безбедност и здравје при работа
РаСТ	Спречување и борба против трговија со луѓе во Западен Балкан
ЈКП	Јавни комунални претпријатија
ЈРЗ	Јавни расходи во земјоделството
УЈФ	Управување со јавни финансии
RNEIC	Public health emergency of international concern (Јавно-здравствена состојба од меѓународно значење)
ПИСА	Програма за меѓународно оценување на учениците
ЈПП	Јавно-приватни партнерства
ПОР	Партнерство за одржлив развој
ПУРС	Планови за управување со речни сливови
СРС	Совет за регионална соработка
РЕО	Регионална економска област
БИП	Брза интегрирана проценка
РИКО	Регионална канцеларија за младинска соработка
ССА	Процес на стабилизација и асоцијација
SCD	Систематска дијагностика за земјата
ЦОР	Цели за одржлив развој
СФП	Социјална финансиска помош
SFF	Зајакнување на управувањето со миграциите во регионот
СИДА	Шведска агенција за меѓународна развојна соработка
МСП	Мали и средни претпријатија
ТИРЗ	Технолошко-индустриски развојни зони
УНДАФ	Рамка на Обединетите нации за развојна помош
УНЕСКО	Образовна, научна и културна организација на Обединетите нации
UNFCCC	Рамковна конвенција на Обединетите нации за климатски промени
UNGRP	Водечки принципи на ОН за бизнис и човекови права
УНИЦЕФ	Меѓународен фонд на Обединетите нации за деца
НВЖ	Насилство врз жените
СОО	Стручно образование и обука
ДНП	Доброволен национален преглед
ОЕЕО	Отпад од електрична и електронска опрема
СЗО	Светска здравствена организација
АПВМ	Акционен план за вработување на млади
ЗЕЛС	Заедница на единиците на локална самоуправа (здружение на општини)

Предговор

Н.Е. Г-а Мила ЦАРОВСКА

Заменичка на Претседателот на Владата задолжена за економски прашања и координација на економските ресори
Претседателка на Националниот совет за одржлив развој

Неодамнешната епидемија (КОВИД-19) ни покажа дека светот во кој живееме се менува толку брзо и радикално што ни една земја не може да опстои сама. Светот се наоѓа на крстосница и затоа ни требаат посилна Организација на Обединети нации, што ќе ги застапуваа и ќе им помага на сите без никого да изостави. Во свет на секојдневна неизвесност, потребен е меѓународен ред заснован на правила, ефективен мултилатерализам, на чело со силна и делотворна Организација на Обединети нации. Агендата за одржлив развој до 2030-та го препознава ова и нуди корисна универзална рамка за зајакнување на колективната акција кон нашите заеднички цели и предизвици, заеднички напредок и исполнување на наша меѓугенерациска одговорност, нешто што може да се постигне само преку колаборативно партнерство меѓу сите земји и засегнати страни.

Во 2018 година, Владата на Република Северна Македонија, преку Националниот совет за одржлив развој, ја реafirмира својата посветеност кон реализација на Агендата 2030 на Организацијата на Обединетите Нации со идентификување пет приоритетни Цели за одржлив развој (ЦОР1, ЦОР4, ЦОР8, ЦОР13 и ЦОР16), врз основа на приоритетните активности и мерки дефинирани во Владианата програма 2017-2020 и петте столба врз кои се заснова сегашната Рамка на Обединетите нации за развојна помош (УНДАФ) за периодот 2016-2020.

Првиот Доброволниот национален преглед за Северна Македонија е важен документ изготвен со заеднички напори и плодна соработка меѓу повеќе чинители; тој ја оценува успешноста на земјата во поглед на Агендата 2030, но, во истовреме се осврнува и на нашите достигнувања и предизвици и ги посочува следните чекори што треба да се преземат при спроведувањето на Целите за одржлив развој.

Нашата главна заложба е борба против сиромаштијата, нееднаквоста и социјалната исклученост. Мотото кое не води е никој да не биде изоставен и заборавен. Токму затоа носиме политики со кои ќе им се помогне на оние на кои помошта им е најпотребна и на оние, кои со години беа заборавени на маргините на општеството и токму затоа целосно го реформиравме системот на социјална заштита. Цврсто сме решени да ја намалиме детската сиромаштија и да помогнеме на секое дете да има еднаква шанса да успее во животот.

Сето ова го правиме да им го вратиме достоинствениот живот на луѓето, преку поддршка при вработување и нивно вклучување на пазарот на труд. Младите се иднината на оваа држава. Затоа, обврска на секој од нас е да вложуваме во нив, во нивно образование и услови за напредок. Република Северна Македонија е единствената земја којашто не е членка на ЕУ, а ја има воведено Гаранцијата за млади.

Родовата еднаквост е од фундаментално значење за секое демократско и социјално праведно општество. Нема еднаквост во едно општество, ако нема еднаквост на мажите и жените. Ја ратификувавме Истанбулската конвенција и донесовме нов закон за прекин на бременоста со кој и го вративме правото на жената да одлучува за сопственото тело и за сопственото здравје.

Треба да се потсетиме дека Целите за одржлив развој не се само уште еден план за светот. Тие се заедничка визија на светот и ќе останат на дофат доколку ја прифатиме трансформацијата и ја забрзавме имплементацијата. Агендата 2030 е наше ветување кон децата и младите на денешницата за исполнување на човечкиот потенцијал во целост. Решени сме да продолжиме напред!

Придонесот од сите инспирира надеж.

Клучни пораки

Северна Македонија е целосно посветена на Агендата за одржлив развој 2030 и на процесот за интеграција во Европската Унија (ЕУ). Овој напор е видлив преку агендата за национални реформи што се фокусира врз клучни развојни цели насочени кон сите граѓани. Во согласност со овие цели, Националниот совет за одржлив развој ги посочи ЦОР1, ЦОР4, ЦОР8, ЦОР13 и ЦОР16 како пет приоритетни цели за периодот 2018-2020. Со брзата интегрирана проценка во 2019 година година на усогласеноста на националната рамка на политики со Целите за одржлив развој (ЦОР) сеутврдува степен на усогласеност од 83 %, покажувајќи дека во постојната рамка на политики на Северна Македонија дава осврт на клучните аспекти од одржливиот развој.

Овој Доброволен национален преглед (ДНП) е изработен со учество на низа чинители. Во продолжение е даден краток преглед на главните успеси и предизвици на Северна Македонија во секоја од петте области на Агендата 2030:

Луѓе

Северна Македонија достигна континуирано намалување на сиромаштијата кај најсиромашните делови на општеството, при што сегашната стапка на сиромаштија изнесува 21,9% и коефициентот на Џини се намали од 37% во 2013 на 31,9% во 2018 година. Во декември 2019 година, просечната исплатена финансиска помош по домаќинство е зголемена за 142%. По процесот на деинституционализација, сите деца под 18 годишна возраст претходно згрижени во институции се преселени во домови во заедницата.

Земјата се соочува со сериозни предизвици при справувањето со незаразни болести, поконкретно, со висока стапка на смртност од кардиоваскуларни болести и карцином. Миграцијата на медицински лица и натаму е сериозен предизвик за здравствениот сектор. Од друга страна, негативниот тренд на смртност кај новороденчињата се намали од 11,9 % во 2016 година на 5,7 % во 2018 година.

Северна Македонија е насочена кон создавање стимулативна средина за инклузивно образование. Рангирањето во рамките на програмата за меѓународно оценување на учениците (ПИСА) покажа подобрување во 2019 година, особено во природните науки. Сепак, резултатот останува низок, што значи дека инвестициите во образованието се клучен приоритет за Владата.

Просперитет

Пред кризата со КОВИД-19, активните мерки за вработување воспоставени преку **Оперативниот план за вработување** доведоа до најниската стапка на невработеност досега (16,6%). Слабата примена на договори за работа, неформалната економија и неусогласеноста меѓу вештините и пазарот на трудот и натаму претставуваат предизвик за деловната средина.

Северна Македонија е мала економија цврсто интегрирана во пазарите на ЕУ и Договорот за слободна трговија на Централна Европа (ЦЕФТА). Преку **Планот за економски раст**, Владата привлекува странски инвестиции и го диверзифицира извозот во насока на производи со повисока вредност. Енергетската политика и законодавство се целосно усогласени со **Енергетската заедница на ЕУ**, ставајќи приоритет врз енергетската ефикасност и обновливата енергија. Сепак, 60 % од производството на електрична енергија е на основа на јаглен.

Планета

Земјата е многу ранлива на климатски предизвикани природни катастрофи, вклучувајќи земјотреси, поплави, топлотни бранови и шумски пожари. На Парискиот самит за климатски промени во 2015 година, Северна Македонија се обврза да ги намали емисиите на стакленички гасови за дури 36% до 2030 година, во однос на базното сценарио. Во поглед, пак, на заштитата на природата, Владата посочи девет локации кои потенцијално може да се прогласат за локалитети на НАТУРА 2000 – обврска за евро-интеграцискиот процес.

Партнерство

Како генерациска заложба, приоритетниот фокус на Северна Македонија беше членство во **Северноатлантскиот сојуз** (НАТО) и во ЕУ, а и да биде одговорна членка на Обединетите нации. Годишнава, беа остварени две клучни цели на надворешната политика – во март, **ЕУ** ги отвори преговорите за пристапување, а НАТО ја прими Северна Македонија како своја триесетта членка.

Мир

Правната рамка на Северна Македонија за заштита на човековите права е главно во согласност со европските стандарди. Принципот на родова еднаквост е втемелен во националното законодавство, иако спроведувањето останува предизвик. Климата за слобода на изразување и медиуми се подобри како резултат на измените на **Заколот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги**. Владата значително ја подобри регулаторната рамка заосврт на корупцијата и за градење на непристрасно и ефикасно судство.

* * *

За остварување на Агендата 2030 и за одговор на предизвиците како КОВИД-19 во наредните години, Владата ќе продолжи да ги јакне институциите и партнерствата, создавајќи поволни услови за просперитет и одржливост на сегашните и идни генерации.

Вовед

Северна Македонија (пред 2019 година, **Македонија**, а сега официјално **Република Северна Македонија**) е земја на Балканскиот Полуостров во Југоисточна Европа (геополитички означена како Западен Балкан). Северна Македонија по мирен пат ја стекна својата независност од Југославија во 1991 година под името „Македонија“. Грчките приговори за името на новата земја, го сопреа движењето на земјата кон евро-атлантска интеграција и ги блокираа македонските напори за членство во ООН сè додека се користи името „Македонија“. Земјата беше конечно примена во ООН во 1993 година како „**Бивша Југословенска Република Македонија**“, а во исто време се согласи на преговори за спорот со името под покровителство на ООН, кој, по 27 години, беше разрешен со Преспанскиот договор, во 2018 година.

Северна Македонија се граничи со Косово на северо-запад, Србија на северо-исток, Бугарија на исток, Грција на југ и Албанија на запад. Последниот попис на населението е одржан во 2002 година; главниот и најголемиот град-Скопје, е дом на околу една четвртина од проценетите 2,06 милиони жители на земјата. Поголемиот дел од жителите се Македонци, додека Албанците формираат значително малцинство, а потоа следат Турците, Ромите, Србите, Бошњациите и Ароманците.

Република Северна Македонија, со површина од 25.713км², има многу разновидна природа што се состои од разни елементи на геодиверзитет, и биодиверзитет. Геолошките и геоморфолошките форми, хидролошките објекти, природните живеалишта и дивите видови се одликуваат со уникатност, разновидност и значајност. Нивната значајност не само на национално, туку и на регионално и светско ниво.

Економијата на Северна Македонија се смета за транзициска економија. Во однос на политичката близина со ЕУ, таа се класифицира како земја-кандидат за ЕУ од 2005 година наваму. Со својот бруто домашен производ (БДП) по глава на жител (паритет на куповната моќ, ПКМ) од 11.600 евра во 2018 година, Северна Македонија имаше 37,8% од соодветниот просек на ЕУ28 и се најде на трето место меѓу шесте земји од ЗБ.

Пристапувањето на Северна Македонија во ЕУ е на агендата за идно проширување на ЕУ од 2005 година, кога таа стана кандидат за пристапување. Преспанскиот договор, заедно со Договорот за пријателство со Бугарија, го олесни пристапувањето во НАТО и помогна да се започнат преговорите за пристапување во ЕУ во март 2020 година.

Политиките за забрзан, инклузивен и одржлив раст на Северна Македонија се во согласност со **процесот на пристапување во ЕУ и Агендата за одржлив развој 2030.**

Процесот на изработка на Доброволниот национален преглед

Од осамостојувањето во 1991 година, Република Северна Македонија оствари значителен напредок кон одржлив развој и рационално користење на природните ресурси. Овој процес се водеше според основните вредности содржани во Уставот, правната рамка и стратегиските документи на политики, како што се Националниот план за развој 2007-2009, Националната стратегија за одржлив развој 2009-2030, Стратегијата за регионален развој 2009-2019, итн. Во 2015 година, Владата ја реafirмира својата заложба за одржлив развој, обврзувајќи се кон принципот „никој нема да биде изоставен“ и се согласи да ја спроведе Агендата 2030.

Опис на главните активности превземени од страна на Владата на Република Северна Македонија кон остварувањето на Целите за Одржлив Развој (види слика погоре).

- Во 2016 година, беше спроведена **Анализа на јазовите** со цел да се процени степенот до кој Целите за Одржлив Развој се вклучени во националните плански документи за одржлив развој.
- Во декември 2018 година, **Националниот совет за одржлив развој** ги посочи ЦОР1, ЦОР4, ЦОР8, ЦОР13 и ЦОР16 како пет приоритетни цели за периодот 2018-2020 година, врз основа на приоритетните активности и мерки дефинирани во **Владината програма** (2017-2020) и петте столба на УНДАФ за периодот 2016-2020.
- Во август 2019 година, УНДП организира **Почетна работилница за Доброволниот национален преглед** со цел техничката работна група да се запознае со процесот на Доброволниот национален преглед.
- Во октомври 2019 година, беше одржана **Подготвителна работилница за брза интегрирана проценка** за национални експерти од централната и локалната власт.

- Во декември 2019 година **„Канцеларијата на постојаниот координатор на ОН** организира работилница **„Рамка за индикатори на Агендата 2030“** во која учествуваа 80 претставници од Владата и од агенциите на ОН. Учесниците и Државниот завод за статистика ја валидираше предложената рамка од 100 индикатори.
- Во декември 2019 година, беше отворен јавен повик за **граѓанските организации** (ГО) да се пријават за учество во процесот на ДНП. Околу 30 граѓански организации се пријавија и ги искажаа своите ставови околу предизвиците и потенцијалните решенија за одржливиот развој на државата.
- Во јануари 2020 година, беше одржана дводневна работилница **„Вклученост на чинителите“** од страна на **„Партнери за прегледот“** и **Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH** за процесот на Доброволниот Национален Преглед. На оваа работилница присуствуваа околу 40 претставници на академската заедница, стопанските комори, граѓанскиот сектор и Владата.
- Во јануари 2020 година, беше отворен повик за **академската заедница** да поднесе публикации и истражувачки проекти поврзани со **Целите за Одржлив Развој**.
- Во февруари 2020 година, беше организирана работилница заедно со **Организацијата за економска соработка и развој** и **Шведската амбасада** за да се претстави и да се дискутира за **„Повеќедимензионалниот преглед“** на Северна Македонија.
- Во март 2020 година, беше организиран дводневен **процес на консултации за првиот нацрт на извештајот Доброволниот Национален Преглед**.
- Во април 2020 година, чинителите беа консултирани за **вториот нацрт на извештајот Доброволниот Национален Преглед**.
- Во мај 2020 година, беше завршена **конечната верзија на Доброволниот Национален Преглед** и беше доставена до Владата за одобрување.
- Во јули 2020 година, **Доброволниот Национален Преглед на Република Северна Македонија** ќе биде претставен на високиот политички форум на Организацијата на Обединетите нации.

Средина поволна за спроведување на регулатива

Усвојувањето на Агендата 2030 од страна на Република Северна Македонија во 2015 година се случи во контекст на долготрајна политичка криза, која беше разрешена со предвремени избори на крајот од 2016 година. Новата Влада, избрана во средината на 2017 година, се фокусираше на решавање на пречките за евроатлантската интеграција на земјата. По потпишувањето на **Договорот за пријателство со Бугарија** во 2017 година, историскиот **Преспански договор со Грција** во 2018 година го разреши повеќедеценискиот спор за името. Овие договори и напредокот во клучните реформски области го одблокираа **евроатлантскиот процес**, при што членството во НАТО и почетокот на преговорите за пристапување во ЕУ се случија на почетокот од 2020 година. Земјата беше насочена и кон една друга критична цел, т.е. развивање **добри регионални односи** како главна основа за мир, стабилност и економски развој.

Владата ја прифати **Агендата 2030** како „универзална рамка за зајакнување на колективната акција кон заеднички цели и предизвици“, при што „намалена нееднаквост“ и „никој да не биде изоставен“ се клучни принципи во основата на нејзините активности. Политичко-регулаторната средина во голема мера е дефинирана од евроатлантските интеграции, кои се стратешки приоритет на секоја Влада од осамостојувањето во 1991 година. Овој процес е во согласност со Агендата 2030, како што е нагласено во Заедничката студија на Секретаријатот за европски прашања на Владата на Северна Македонија и Програмата за развој на Обединетите нации (УНДАФ) „**Европскиот пат на Република Северна Македонија - постигнување побрз, поинклузивен и одржлив раст**“.

“Политиките за забрзан, инклузивен и одржлив развој се целосно усогласени со агендата за интеграција во ЕУ и Агендата за одржлив развој 2030. Овие две агенди може да послужат како моќни катализатори за раст и развој, и затоа Владата треба да се стремат да ја искористат нивната трансформативна моќ.”¹

Процесот на пристапување во ЕУ се потпира врз три столба - **демократија и институции, владеење на правото** - каде спаѓаат основните права и борбата против корупцијата, и **економски развој и конкурентност**. Овие приоритетни области се во основата на суштинските аспекти на агендата за реформи и развој и во исто време претставуваат стратешките приоритети и се дел од програмата на Владата. Во согласност со ова, **Националниот совет за одржлив развој** ги определи Цел за Одржлив Развој 1 (Искоренување на сиромаштијата), Цел за Одржлив Развој 4 (Квалитетно образование), Цел за Одржлив Развој 8 (Пристојна работа и економски раст), Цел за Одржлив Развој 13 (Климатска акција) и Цел за Одржлив Развој 16 (Мир, правда и силни институции) како пет приоритетни Цели за периодот 2018-2020 година.

Изработен преку инклузивен пристап, кој ги опфаќа владата и општеството во целост и кој се темели врз податоци и докази, овој прв **Доброволен Национален Преглед** ја поставува основата за развивање на планот за одржлив развој на Северна Македонија за Декадата на акција 2020-2030 година. Во исто време, фокусот ќе биде поставен на локализирање на Агендата 2030 преку национализирање на индикаторите за Целите за Одржлив Развој и нивно интегрирање во националните стратегии. Неколку инструменти, како регионалниот **Мулти-димензионалниот преглед предводен од ОЕЦД** и новата **Рамка за соработка на Организацијата на Обединетите Нации за Одржлив Развој 2021-2025**, ќе придонесат за информирани политички иницијативи за одржлив развој.

¹Европскиот пат на Република Северна Македонија - Постигнување побрз, поинклузивен и одржлив раст, Секретаријат за европски прашања на Владата на Северна Македонија и УНДП во Северна Македонија.

Поврзување на трите димензии на одржлив и инклузивен развој

Одржливиот развој налага интеграција на економските, социјалните и еколошките аспекти во јавните политики и општествениот наратив. Сите три димензии се интегрирани во **Владината програма** 2017-2020, која се потпира врз четири столба: (1) економски развој; (2) политика/владеење на правото; (3) човечки капитал и (4) надворешна политика. Програмата е поткрепена со петте основни принципи на ЦОР - „*Луѓе, планета, партнерства, мир и просперитет*“ (прикажани на сликата подолу).

Слика 1: *Луѓе, планета, партнерства, мир и просперитет*

Добро владеење за одржлив и инклузивен економски развој

И покрај неодамнешното подобрување, економскиот раст е недоволен за побрзо приближување кон нивото на приход по глава на жител во ЕУ. Меѓу клучните предизвици спаѓаат:

- Невработеност, особено кај младите, родови и етнички разлики, целосна неусогласеност меѓу образованието/обуката и потребните вештини на пазарот на трудот, емиграција, т.е. „одлив на мозоци“;
- Недоволна продуктивност и ниска конкурентност;
- Неформална економија;
- Регионални диспаритети меѓу физичкиот и човечкиот капитал.

За да ги реши овие предизвици, Владата изработи **Програма за економски реформи** (ПЕР), задолжителна за сите земји што пристапуваат во ЕУ, која се ажурира секоја година и утврдува приоритетни мерки во областа на макроекономската и фискалната политика, како и структурни реформи во енергетиката и транспортот, земјоделството, индустријата и услугите, деловната средина, истражувањето и развојот, иновациите и дигиталната економија, трговијата, образованието и вештините, вработувањето и пазарите на труд, а и социјалната заштита и инклузијата. Вкупните средства во Програмата за Економски Реформи по однос на структурните реформи изнесуваат 268 мил. евра, од кои 60% се покриваат од централниот буџет, 12% од **Инструментот за претпристапна помош на ЕУ** (ИПА), 2% од други фондови и 26% преку проектни заеми. Друг документ за политики што нуди рамка за забрзан економски раст е **Планот за економски развој**, кој ги определува клучните пречки за конкурентност и инклузивен раст и воведува амбициозна програма за субвенционирање со цел да поттикнат инвестиции во современа технологија и иновации и да се зголеми конкурентноста, странски директни инвестиции, зголемување на извозот и создавање на работни места. Владата спроведува и друга меѓусекторска стратегија - **Националната програма за усвојување на правото на ЕУ** (НПАА).

Друга суштинска компонента на стратешката политика на земјата е партнерството со меѓународните партнери. Клучните документи во поткрепа на ова партнерство се сумирани во рамката подолу.

Рамка1 - Усогласеност на клучните стратешки документи

Партнерство за одржлив развој

Во 2016 година, Владата и Организација на Обединетите нации договорија Партнерство за одржлив развој, стратегија насочена кон унапредување на рамноправен и одржлив развој и поддршка на евроинтеграциите на земјата. Оваа година, Партнерството е обновено со нов договор.

Визијата на Организацијата на Обединетите нации е исцртана во Стратешкиот план 2018-2021, кој ѝ помага на земјата да постигне одржлив развој и да ја искорени сиромаштијата во сите форми и димензии, да ја забрза структурната трансформација за одржлив развој и да изгради отпорност на кризи и шокови.

Документот на Европската комисија (ЕК) за Северна Македонија (ЕК, 2019) ги утврдува барањата за исполнување политички критериуми, реформирање на системот на јавна администрација, судски реформи, борба против корупцијата и организираниот криминал, напредок во заштитата на основните права, слобода на изразување, регионална соработка и, особено, за исполнување на економските критериуми за потенцијално членство во Европската Унија. Општиот заклучок е дека Северна Македонија има постигнато одреден напредок и е на соодветно ниво на подготовка за развивање функционална пазарна економија.

Систематска дијагностика за земјата (SCD)

SCD спроведена од Групацијата на Светска банка идентификува активности за побрз, посеопфатен и поодржлив развој. SCD наведува десет важни области за реформи кои содржат три меѓусебно зајакнувачки (комплементарни) начини за постигнување на овие цели: (1) поттикнување подинамичен и поконкурентен приватен сектор; (2) развој на конкурентен и прилагодлив човечки капитал и затворање на јазот во поглед на можностите и (3) постигнување одржливост преку ефективно владеење, фискална претпазливост и подобро управување со животната средина и отпорност на природни опасности (SCD, 2018). Приоритетите утврдени преку SCD сетретираат и се во согласност со новата Рамка за партнерство со земјата (CPF) 2019-23.

Извештаи за консултации од член IV на ММФ (2018 и 2020 година)

Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) ја истакна потребата за повнимателен процес на управување со јавните финансии (УЈФ), со цел да се намали нивото на јавниот долг. Во извештајот се истакнуваат неопходните реформи за натамошно зајакнување на рамката за финансиска стабилност, за зголемување на фискалната

транспарентност и за спроведување на повеќестрана стратегија за решавање на слабостите на пазарот на трудот што го забавуваат растот. Листата на среднорочни и долгорочни приоритети опфаќа зајакнето владеење, намалување на корупцијата и ефективно владеење на правото.

Никој да не биде изоставен (LNOB)

Принципите *намалување на нееднаквоста* и *никој да не биде изоставен* се во сржта на јавните политики. Во моментот се спроведува анализа на LNOB со помош на Организацијата на Обединетите Нации и се очекува таа да биде темел врз кој ќе се креираат политиките. Врз основа на проценката на најизразените нееднаквости и клучни фактори на дискриминација, како што се идентитетот (на пример возраст, пол, етничка припадност, религија и попреченост), географската локација, ранливоста на шокови, неповолните ефекти од владеењето и конкретниот социо-економски статус (соочување со повеќедимензионална сиромаштија и нееднаквост), најранливите групи во Република Северна Македонија се:

- Младите кои не се вклучени во образование, работа или обука (NEET)
- Жените и девојките
- Ромската заедница
- Децата
- Лицата со попреченост
- Бегалците/мигрантите/барателите на азил/внатрешно раселените лица/лицата без државјанство
- ЛГБТИ-лицата
- Луѓе што живеат во руралните области/ситни земјоделци
- Старите лица

Луѓето од руралните области и одредени етнички групи се поизложени на сиромаштија и исклученост. Ромите се група која најмногу заостанува, по кои следуваат мигрантите. Важна реформа што ја презема Владата во оваа област е реформата на социјалниот систем, која ќе биде подетално опишана понатаму во овој преглед.

Во клучните стратегии што ја сочинуваат рамката на политики за поддршка на најранливите групи спаѓаат:

- **Национален план за операционализација на Инстанбулската конвенција** со фокус на спречување насилство врз жените и семејно насилство;
- **Национален акционен план за родова еднаквост (2018-2020)** со мерки за спречување родова нееднаквост и подигање на свеста за дискриминаторските практики;
- **Национална стратегија за деинституционализација (2018-27)** чија цел е до 2020 година да нема институционализирани деца на возраст под 3 години;
- **Стратегија за инклузија на Ромите (2014-2020)** која предвидува мерки во областа на образованието, вработувањето, домувањето и здравјето;
- **Стратегија за едно општество за сите** насочена кон поттикнување единство и социјална инклузија на сите;
- **Национална стратегија за еднаквост и недискриминација (2016-2020)**, придружена со изменето законодавство за заштита на ЛГБТ заедницата;
- **Национална стратегија за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција (2017 – 2020)** со мерки за спречување и заштита на жртвите на трговија, и за гонење на сторителите на трговија со луѓе.

Обезбедување одржливост на животната средина

Според *третиот Извештај за работа во областа на животната средина* (EPR) на Северна Македонија спроведен од страна на Економската комисија на Организацијата на Обединетите нации за Европа во ноември 2019 година, во изминативе осум години, земјата

презема важни чекори кон подобрување на својот однос кон животната средина. Таа ја намали зависноста од фосилни горива за производство на електрична енергија во корист на обновливи извори и го подобри управувањето со отпадот и хемикалиите. Сепак, неколку предизвици остануваат нерешени, како на пример, позеленување на економијата, мониторинг на животната средина, учество и едукација на јавноста за одржлив развој. Подобрувањето на квалитетот на воздухот и управувањето со отпадот се две области кои и натаму предизвикуваат голема загриженост во земјата.

Во оваа област, рамката на политики содржи:

- **Стратегијата за развој на енергетиката до 2040 година**, која е целосно усогласена со Третиот енергетски пакет и содржи **Стратегија за енергетска ефикасност**;
- **Национална стратегија за управување со отпад (2008-2030)**
- **Национален план за управување со отпад (2020-2026)** насочен кон подобрување на собирањето и управувањето на отпадот и зајакнување на институционалната поставеност за управување со отпад;
- **Национална стратегија за заштита на природата (2017– 2027)** чија цел е заштита на биодиверзитетот и геолошкото наследство на земјата;
- **Национален план за чист воздух и за намалување на аерозагадувањето**;
- **Закон и стратегија за климатска акција**.

Во клучните приоритети во оваа област спаѓаат зајакнување на националните капацитети за проценка на влијанието врз животната средина, интегрирање на барањата за животна средина во секторските политики и позасилено известување околу имплементацијата.

Брза интегрирана проценка

Како првичен чекор за изработка на Доброволниот национален преглед, беше спроведена брза интегрирана проценка (БИП) на документите за планирање на развојот, со помош на ООН. БИП ги мапираше документите и законодавството за планирање на развојната политика наспроти Целите за одржлив развој, ја разгледа улогата на државните институции во стратеското планирање низ призмата на Целите за одржлив развој, ги процени барањата на европското право низ објективот на усогласеност со Целите за одржлив развој и проценка на финансиски придонеси од страна на донаторите за Целите за одржлив развој меѓу 2016 и 2020 година.

Слика 2: Општа усогласеност со националните ЦОР и профил на Агендата 2030 во Северна Македонија

Сите разгледани документи за политики без конвенции	% покриен	Покриеност	Глобално
1. Сиромаштија	86	6	7
2. Глад	88	7	8
3. Здравје	92	12	13
4. Образование	100	10	10
5. Пол (род)	78	7	9
6. Вода	100	8	8
7. Енергија	100	5	5
8. Раст и работни места	92	11	12
9. Инфраструктура и индустријализација	100	8	8
10. Нееднаквост	50	5	10
11. Градови	80	8	10
12. SCP (Одржлива потрошувачка и производство)	82	9	11
13. Климатски промени	60	3	5
14. Океани	0	0	10
15. Земја (копно)	92	11	12
16. Инклузивно раководење (владеење)	100	12	12
17. Партнерство	95	18	19
	83	140	169

Брзата Интегрирана Проценка откри дека околу 83 % од документите за планирање се усогласени со Целите за Одржлив Развој (види графикони подолу). Постои целосна усогласеност за целите 4 (Образование), 6 (Вода), 7 (Енергија), 9 (Инфраструктура и индустријализација) и 16 (Инклузивно владеење). Најмал степен на усогласеност - околу 50 проценти - беше утврден за Цел 10 (Нееднаквости меѓу и во рамките на земјите).

Друг наод е дека ако се земе предвид спроведувањето на 55-те ратификувани меѓународни конвенции на земјата,² нивото на усогласеност со ЦОР достигнува 98 % (види Слика 2).

Слика 3: Усогласеност на националните политики и меѓународни обврски (комбинирано) со Агендата 2030

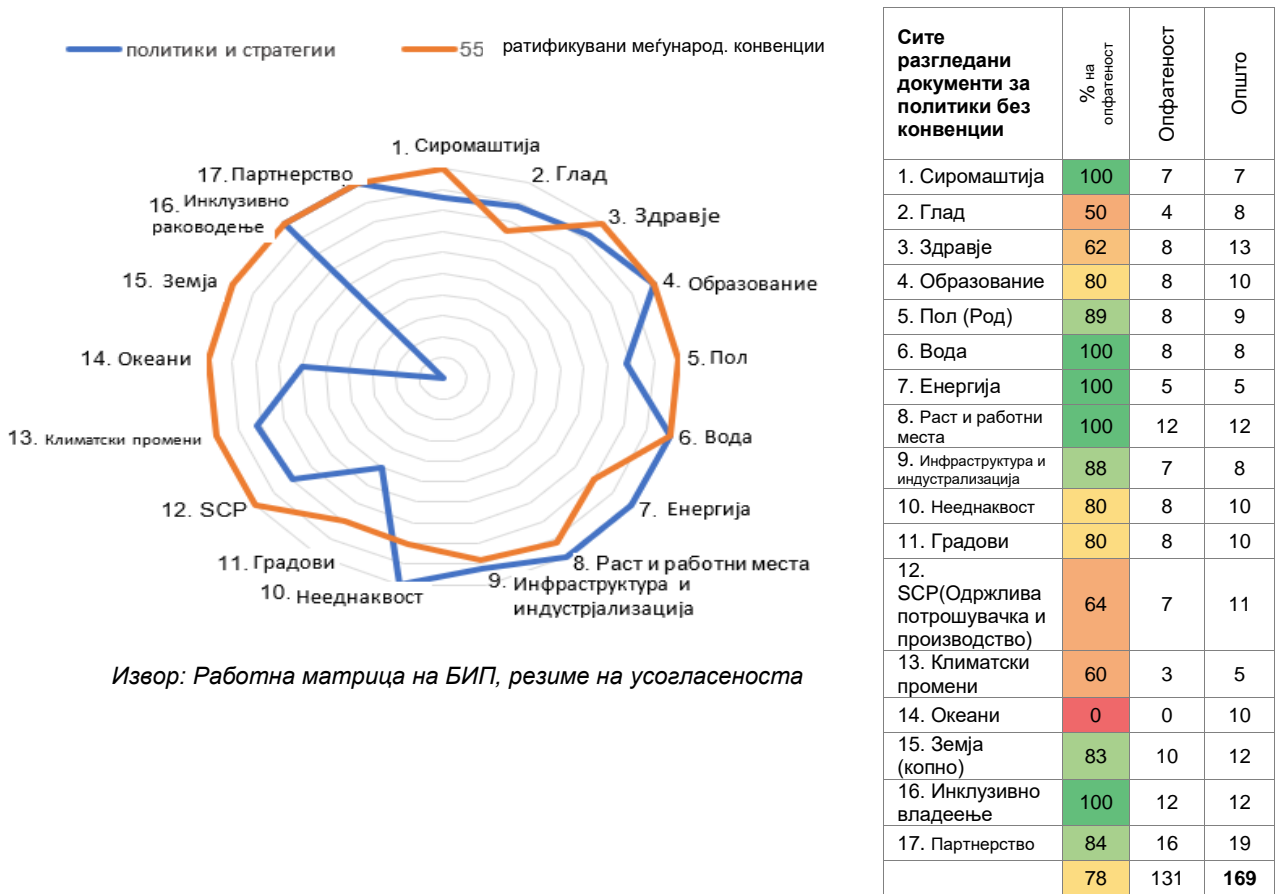
Сите разгледани документи за политики без конвенции	Политики и стратегии	55 ратификувани меѓународни конвенции
1. Сиромаштија	86	100
2. Глад	88	75
3. Здравје	92	100
4. Образование	100	100
5. Пол (Род)	78	100
6. Вода	100	100
7. Енергија	100	80
8. Раст и работни места	100	92
9. Инфраструктура и индустријализација	92	88
10. Нееднаквост	100	80
11. Градови	50	80
12. SCP(Одржлива потрошувачка и производство)	80	100
13. Климатски промени	82	100
14. Океани	60	100
15. Земја (копно)	0	100
16. Инклузивно раководење (владеење)	100	100
17. Партнерство	100	100
	83	95

Прегледот на преку 800 проекти, спроведен од страна на 13 партнери за развој кои работат во земјата, посочи дека поддршката за политики и програмирање и финансиските инвестиции биле дадени за 131 од 169-те глобални цели (78 %) во контекст на Северна Македонија. **Делегацијата на ЕУ и системот на ООН** се главните даватели на помош при развој, а потоа следат **Швајцарската агенција за развој и соработка** (Швајцарска агенција), **Шведската агенција за меѓународна развојна соработка** (СИДА) и **ГИЗ**. (види слика 3).

БИП исто така процени дека во финансирањето за Целите за одржлив развој во Северна Македонија во текот на 2008-2017 година доминирале приливите од државниот буџет, кои сочинувале 54% од вкупниот износ (Слика 10). Дознаките од странство и странските директни инвестиции (СДИ) учествувале со 13%, при што банкарските кредити од странство обезбедиле уште 9%, а официјалната развојна помош (ОДА) 6% (Слика 11).

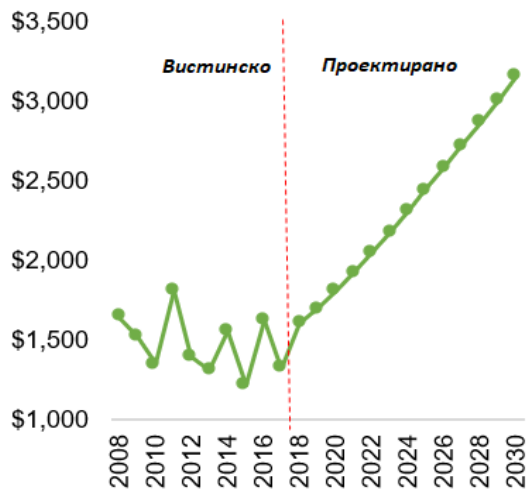
²Некои од потцелистена ЦОР се уредени со меѓународни конвенции. Напр., 3.а. со Конвенцијата за контрола на тунот, додека 13.а. со Рамковната конвенција на ООН за климатски промени.

Слика 4: Усогласеност со Агендата 2030 и ЦОР на над 800 проекти спроведени од страна на 13 клучни донатори во Северна Македонија

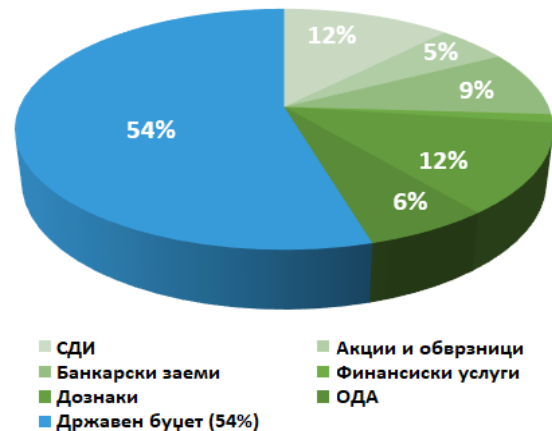

Извор: Работна матрица на БИП, резиме на усогласеноста

Слика 5: Северна Македонија: Процент на потенцијално финансирање на ЦОР од сите извори (годишен просек, 2008-2017)

Слика 6: Северна Македонија: Потенцијално финансирање по глава на жител за ЦОР (2008-2030)

Пресметки на УНДП, врз основа на податоците и предвидувањата од централната банка, ММФ и Светска банка.

Вкупното финансирање за 800 проекти од партнерите за развој изнесува 869.029.248 евра од 2015 година наваму, при што најголем дел од средствата оди кон ЦОР11 (Одржлива урбанизација) и ЦОР16 (Инклузивно управување (влaдеење)). Во периодот 2016-2020 година, Европската Унија издвои над 193 милиони евра, од кои речиси 70 милиони евра насочени кон ЦОР16 (Мирољубиви и инклузивни општества). Агенциите на ООН колективно издвоија околу 106,5 милиони евра меѓу 2016 и 2020 година, при што ЦОР8 (Раст и работни места) доби речиси 24 милиони евра.

Слика 7: Официјална развојна помош од страна на 13 партнери за развој (вкупно за 2016-2020)

1 ИСКОРЕНУВАЊЕ СИРОМАШТИЈА

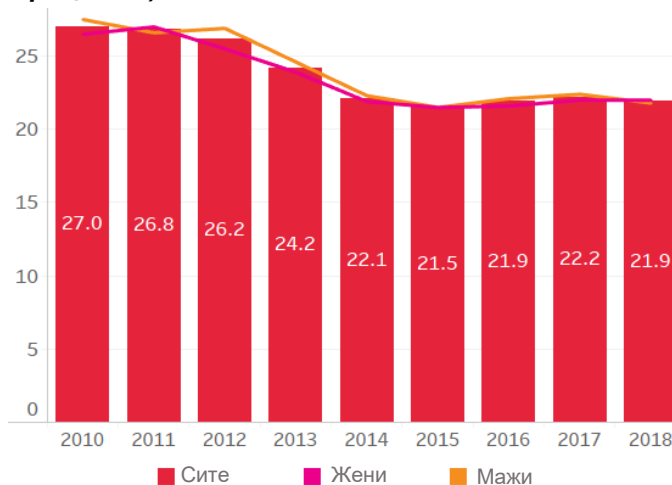

ЦОР 1 – Крај на сиромаштијата

Општа состојба

Сиромаштијата во Република Северна Македонија е во надолен тренд во последнава деценија. Стапката на сиромаштија се намали од 27% во 2010 и 24% во 2013 година на 22% во 2017 година, а Џини коефициент³ се намали од 37% во 2013 година на 32% во 2018 година.⁴ Зголемената вработеност, платите и пристапот до пензии го намалија степенот на сиромаштија. Стапката на невработеност за лицата над 15 година се намали од 32% во 2010 на 29% во 2013 година, и понатаму на 17% во 2019 година.⁵ Пензиската реформа придонесе за 25% од намалувањето на сиромаштијата меѓу 2009 и 2015 година, бидејќи се зголемија

Слика8: Процент на население што живее под националниот праг на сиромаштија (во проценти)

Извор: Статистика на ЕУ за приход и животни услови

³Мерка за нееднаквост кај дистрибуцијата на приход.

⁴http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie_en.aspx?rbtxt=115

⁵http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=14

стапките на парична помош.⁶ Вработеноста порасна од 38 на 47% меѓу 2010 и 2019 година, водена пред сè од услужните, градежните и производствените сектори. Во овој период, овие три сектори учествувале со 55 отсто во намалување на сиромаштијата. Во руралните области, земјоделството и градежништвото придонеле со 33 % од намалувањето на сиромаштијата.

И покрај намалувањето на сиромаштијата и нееднаквоста во приходите, тие остануваат повисоки отколку во Европската Унија и земјите во регионот со слично ниво на развој. Сиромаштијата е сконцентрирана кај ранливите групи. Секој петти граѓанин и секое трето домаќинство со деца е сиромашно. Ефектот од социјалните трансфери врз намалувањето на сиромаштијата (без да се земат предвид пензиите како приход) е ограничен (намалувајќи ја стапката на сиромаштија од 4,6 % во 2013 година на 3,7 % во 2017 година), за разлика од ефектот во Европската Унија каде разликата меѓу стапките на сиромаштија со и без социјалните трансфери (но со вклучени пензии) се движи од 10 до 15 % во истиот период. Ефектот од пензиите е многу поголем. Ако се отстранат социјалните трансфери и пензиите, стапката на сиромаштија би била 40 %. Потребна е значителна реформа, особено на социјалната парична помош за ранливите групи.

Законодавно-стратешки иницијативи

Во 2019 година, парламентот усвои три клучни закони во рамките на агендата за реформа на социјалната заштита – **Закон за социјална заштита, Закон за социјална сигурност за старите лица** и го измени **Законот за заштита на децата**. Сликата подолу ги прикажува другите клучни компоненти на политиката и законодавната рамка во оваа област.

ЗАКОНИ И СТРАТЕГИИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ И НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА

Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020

Национална стратегија за вработување на Република Северна Македонија 2016-2020

Закон за задолжително капитално финансирано пензиско осигурување/Закон за доброволно капитално финансирано пензиско осигурување

Национална стратегија за деинституционализација на Република Северна Македонија 2018–2027 „Тимјаник“

Национална стратегија за старите лица 2010-2020

Програма за развој на социјалната заштита 2011-2021

Закон за социјална заштита

Закон за социјална сигурност за старите лица

Закон за пензиско и инвалидско осигурување

Закон за спречување и заштита од дискриминација

Закон за минимална плата во Република Северна Македонија

Стратегија за Ромите во Република Северна Македонија 2014-2020

Тековни иницијативи

Во последниве неколку години, фокусот на системот за социјална заштита беше ставен врз социјалните услуги за ранливите групи - како дома, така и во заедницата. Беа спроведени неколку мерки, меѓу кои и воспоставување услуги за дневен и привремен престој, краткотрајна

⁶Пензиската реформа придонесе за 30% од вкупното намалување на сиромаштијата во урбаните средини и за 13% во руралните средини (Групација на Светска банка, Рамка за партнерство со Република С. Македонија 2019 - 2023, стр. 7-8).

семејна грижа (за одмена), полуизградени куќи, домашна помош/нега и лична асистенција. Нивната цел беше заштитата подобро да се усогласи со потребите на корисниците - вклучително старите лица, лицата со попреченост, бездомниците, жртвите на семејно насилство, децата на улица и корисниците на дрога. **Министерството за труд и социјална политика** (МТСП), со поддршка од **Организацијата на Обединетите нации**, воведува практика на водење(управување со) случаи од социјалната заштита и социјалната помош, што се очекува да ги подобри напорите на земјата за елиминирање на сиромаштијата. Реформата во 2019 година, што започна со донесување на **Законот за социјална заштита**, **Законот за социјална сиугурност за старите лица** и измената на **Законот за заштита на децата**, ги насочи и ги прошири програмите за социјална помош (види рамка подолу за детали).

Рамка2 - Програми за социјална парична помош и гарантирана минимална помош

Пред реформата во 2019 година, клучна програма за поддршка на сиромашните беше програмата за **Социјална парична помош** (СПП). Реформата ја замени со програмата за **Гарантирана минимална помош** (ГМП). Според СФП, примателите ги исполнуваа условите доколку заработуваа помалку од 47 евра месечно. Ова се зголемина 65 евра со ГМП. Истотака, ГМП го замени давањето на СПП, при што помошта се намалува за 50 % по три години користење на програмата. Покрај тоа, ГМП двојно ја зголеми сумата што ја прима едно домаќинство од четири лица месечно според СПП - од 49 евра на 110 евра. Потоа, секое домаќинство со ГМП добива дополнителни 16 евра месечно за да ги покрие трошоците за греење во шесте месечната грејната сезона. Досега оваа мерка се користеше само минимално (3.163 корисници) поради административни тешкотии.

Исто така, Владата го поедностави пристапот до детски додаток, отстранувајќи го условот еден родител да биде вработен и го прошири правото и на семејства со ниски приходи. По овие измени, бројот на деца кои имаат корист од субвенцијата се зголеми од 6.960 на 21.591 во првата година од спроведувањето.

МТСП ја спроведува **Програмата за условен паричен надоместок** во изминатите осум години, преку која издвојува по 12,000 МКД (195 евра) годишно за децата од домаќинства што примаат СПП. Оваа програма доведе до поголема стапка на деца кои одат во средно училиште, особено девојчиња. Охрабрени од овие резултати, Владата ја прошири и на ученици од основно училиште. Вкупно беа поддржани 2.398 средношколци преку **Програмата за условен паричен надоместок** во мај 2019 година и 8.861 ученици од основно училиште имаа корист од нејзиното проширување. Во мај 2019 година, **Законот за заштита на децата** беше изменет со цел да се овозможи воведување „**паричен додаток за образование на децата**“ за деца од домаќинства со ниски приходи запишани во основно и средно образование. Понатаму, како дел од реформата на системот за заштита на децата, во 2019 година беше воведена еднократна финансиска помош од 20.000 денари (325 евра) за второто дете.

МТСП вовеле мерки прилагодени на потребите на ранливите групи, каде спаѓаат социјално загрозените и сиромашните. Од 2007 година, на национално ниво се формулира годишен **Оперативен план** за активни програми и мерки на вработување како главна алатка за намалување на стапката на невработеност и зголемување на учеството на ранливите групи на пазарот на трудот. Се комбинираат напори за поддршка на самовработување, вработување на млади, долгорочно невработенилица, жени, лица со попреченост и лица на кои им недостасуваат вештини за пазарот на трудот. Во последниве неколку години се посветува посебно внимание на мерките за поддршка на најзагрозените групи, вклучително и корисниците на социјална помош, со цел да си ги подобрат вештините, да бидат повработливи и вклучени на пазарот на трудот.

Клучни предизвици

Државата има висока стапка на невработеност помеѓу младите и еден од најголемите родови јазови во учеството на работната сила меѓу европските и централно-азиските земји.⁷ Овие два

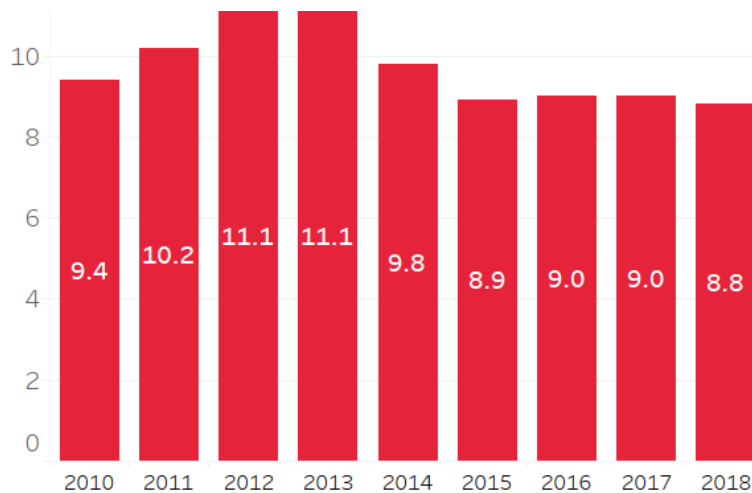
⁷Парламентарнособраниена НАТО, Република С. Македонија: Политичкипромени, пристапувањево НАТО и економскатранзиција, стр. 4.

фактори придонесуваат за високо ниво на емиграција меѓу младите - вклучително и висококвалификуваните млади - што е значителна пречка за економскиот развој. Земјата спроведува мерки за подобрување на условите за живот и заспечување на емиграцијата на квалификувани лица.

Иако процентот на вработени во ризик од сиромаштија се намалува - опаѓајќи од 11% во 2012 на 9% во 2018 година - Владата има за цел да го зајакне овој тренд. Подобрувањето на продуктивноста на трудот и економската конкурентност останува сериозен предизвик, што е поврзано со човечкиот капитал достапен во земјата. Неформалната економија останува значителна. Покрај тоа, постои неусогласеност меѓу вештините што ги бара пазарот на трудот и вештините на матурантите и дипломците, што е одраз на потребата за дополнителни реформи во образовниот сектор.

Постои недостаток на детални податоци за сиромаштијата, што отежнува ефективна анализа на политиките и носење одлуки врз основа на докази. Покрај тоа, неколку клучни стратешки рамки наскоро истекуваат (вклучително и **Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020**).

Слика9: Процент на вработени лица во ризик од сиромаштија (18 години или постари)

Извор: Статистика од Анкетата на ЕУ за приход и животни услови

Следни чекори

Клучни области на фокус за Владата се:

- Спроведување на новодонесените закони, вклучително и **Законот за социјална заштита** и **Законот за социјална сигурност за стари лица**;
- Поддршка за вработување на ранливите лица преку мерки предвидени во **Националната стратегија за вработување** и **Стратегијата за формализирање на неформалната економија, како и Оперативните планови за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот**;
- Продолжување со **Реформа на јавната администрација**;
- Изготвување **Закон за рамномерен регионален развој**, кој претставува можност за забрзан раст;
- Изготвување **Национална стратегија за интеграција на бегалци и странци**, која ќе обезбеди ефективен механизам за вклучување на бегалците.

2

НУЛА
ГЛАД

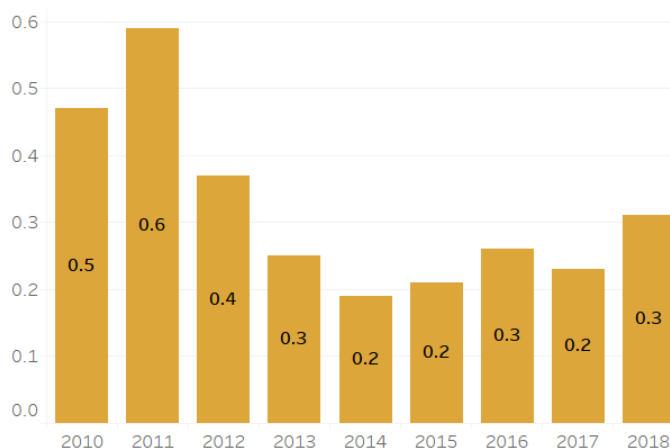

ЦОР 2 – Искоренување на гладот

Општа состојба

Секторите за земјоделство и прехранбена индустрија значително придонесуваат кон БДП, вработувањето, трговијата и руралната економија. Земјоделството е трет по големина сектор, по услужните дејности и индустријата, што придонесува за околу 10% од БДП и 20% од вработеноста. Агро-преработката придонесува со уште 6 % во БДП. Друг значаен придонес е извозот на земјоделски производи, особено производи со додадена вредност, како што се вино, овошје и зеленчук. Земјоделството се движи кон овие производи со висока додадена вредност, чијашто стапка на извоз е во пораст. Сепак, земјоделството допрва треба да го постигне целосниот потенцијал. И покрај тоа што во изминатата деценија годишниот раст на земјоделски производи со додадена вредност во просек беше 2,6%, придонесот на

Слика 10: Површини под органско земјоделство (процент на искористена земјоделска површина)

Извор: Државен завод за статистика

овој сектор би можел да биде многу поголем. Според проценките, не се обработуваат околу 30 % обработливо земјиште, додека само една петтина од површината со објекти за наводнување всушност се наводнува.

Со поддршка од ЕУ, стандардите за безбедност на храната во Република Северна Македонија се подобро. Безбедноста на храната и ветеринарните стандарди брзо се усогласуваат со **законодавството на ЕУ**. Но, инспекциите секогашне севршат според стандардите на ЕУ. Иако започна спроведувањето на фитосанитарниот информатички систем, капацитетот на **Фитосанитарната управа** за анализа на собраните податоци и за изработка на соодветни програми за контрола и истребување на штетниците останува ограничен. Агро преработувачката индустрија работи со само 40 % од својот капацитет. Несоодветното снабдување со суровини е една од пречките за целосен капацитет. Површините под органско земјоделство флукутирале во последните осум години – од дури 60% во 2011 година, на 20% во 2014 година. Во 2018 година, вкупната земјоделска површина што се користи за органско земјоделство беше 30%.

Додека бројот на луѓе со ограничен пристап до здрава исхрана е во пораст, големи количества храна се губат или се трошат во синџирот на производство и снабдување. Загубите и отпадот од храна имаат значителни последици врз сигурноста на храната и економијата, што доведува до намалена достапност на храна богата со микрохранливи материи и намален приход кај ситните земјоделци и другите актери во вредносниот синџир, како и до покачување на цените на храната, кои ги поаѓаат урбаните потрошувачи.

Рамка3 - Успешна приказна: Предизвик за иновативни решенија кои ќе обезбедат #ОброкЗаСите

Фондот за иновации и технолошки развој во соработка со **МТСП** организираше Повик за финансирање на проекти за социјално претприемништво под наслов „Предизвик за иновативни решенија за обезбедување #ОброкЗаСите“. Целта на овој предизвик беше да се пронајде систематско и одржливо решение за обезбедување храна на бездомните лица и загрозените семејства. Победник на предизвикот беше здружението „Ајде, Македонија“. Ова здружение има изградено национална мрежа наречена „Ситесити“, составена од фирми, граѓански организации и волонтери кои соработуваат околу заштеда на вишокот храна и нејзино делење на лицата што имаат потреба. Како дело од овој проект, се оформи модел за прераспределување на вишокот храна меѓу ранливите лица во Скопје, Куманово и Прилеп. Волонтерите дистрибуираа топли оброци два пати неделно на луѓе со послаба мобилност и на старилци.

Проектот придонесе за зајакнување на социјалната кохезија и генерирање социјална вредност, додека заедницата имаше придобивка од претприемачките активности. Од април 2018 до април 2020 година, „Ситесити“ обезбеди над 550.000 оброци. Наместо да се фрла, храната стана вкусен оброк за повеќе од 10.000 луѓе со потреба од социјална поддршка.

Законодавно-стратешки иницијативи

Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2014-2020 година ги исцртува мерките и реформите за зголемување на производството на храна, поддршка на младите земјоделци и руралните жени, обновување на земјоделските машини и одгледување добиток. Усвојувањето на **земјоделското законодавство на ЕУ** е во сржта на сите секторски и подсекторски развојни иницијативи на **Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство** (МЗШВ). Во 2012 година, Владата ја донесе **Националната стратегија за консолидација на земјоделското земјиште** за периодот 2012-2020 година, со што се

отвори простор за операционализација на **Националната програма за консолидација на земјиштето**. **Законот за земјоделство и рурален развој** ги утврдува клучните цели на националната земјоделска политика. Во 2015 година се донесе нова **Програма и акционен план за развој на наводнувањето** за периодот 2015-2020 година со вкупно 323 милиони евра предвидени инвестиции за санација и надградба на постојниот систем за наводнување. **Стратегијата за одржливи развој на шумарството** од 2006 година има за цел да го зголеми придонесот на шумарството во националната економија и руралниот развој по пат на одржливо управување со шумите, употреба на обновливи извори и заштита на животната средина. Владата започна подготовка на **Закон за донирање на вишокот храна**, кој ќе биде вклучен во сеопфатната **Национална стратегија за намалување на загуби и отпад од храна**.

Тековни иницијативи

Со поддршка од Европската Унија и ФАО, спроведувањето на **Националната стратегија за консолидација на земјиштето** во моментов е во тек и се предвидува имплементација на посложени проекти за консолидација на земјиштето, и инвестиции во инфраструктурата. Покрај тоа, со поддршка од Организацијата на Обединетите нации, Владата ја подобрува **Рамка за управување со земјишна сопственост**, што вклучува реформи во правната рамка за да се промовира пристапот на жените до сопственост и контрола врз земјиштето како клучен ресурс за намалување на сиромаштијата, изобилство на храната и рурален развој. Во другите клучни активности во земјоделскиот сектор спаѓаат и поддршка за млади земјоделци, обновување машини, поддршка за жени во рурални области, инвестирање во рурална инфраструктура, канализација, водоснабдувачки мрежи, зелени пазари и обновување на културните знаменитости во руралните области. Покрај тоа, се издвојуваат значителни средства за рехабилитација и изградба на брани и системи за наводнување, со што се проширува опфатот на наводнувањето.

Друга тековна иницијатива е функционирањето на 50 јавни кујни кои ќе опслужуваат околу 4.000 лица. Државниот буџет за нивна поддршка издвојува годишни средства, но поради ограничените ресурси, околу 90 % од лицата кои имаат потреба од поддршка, дефинирани како ранливи групи во **Законот за социјална заштита** не се опфатени со овој закон.

Клучни предизвици

Голема пречка за земјоделскиот развој е прекумерната расцепканост на земјоделското земјиште и малата големина на фармите. Во земјоделската структура доминираат малите сопственици и семејните фарми кои опфаќаат околу две третини од обработливото земјиште во земјата. Просечната големина на фармата од 1,6ha е фрагментирана на околу 7 парцели, честопати оддалечени од 0,5 до 2km, а во многу случаи и во различни катастарски општини. Ваквата земјишна структура, каде просечната земјоделска парцела е помала од 0,3ha, јачини земјоделската дејност неефикасна, ги зголемува трошоците за транспорт и производство, ги ограничува инвестициите и го ограничува користењето на напредни технологии и механизација.⁸ Ова негативно влијае на продуктивноста, конкурентноста и ефикасноста на земјоделството и доведува до напуштање на обработливото земјиште и депопулација на руралните области. За да го реши овој проблем, Владата ја усвои **Националната стратегија за консолидација на земјоделско земјиште (2012-2020)**, со која се воведуваат мерки за консолидација на земјоделското земјиште и инвестирање во современи технологии.

Друга голема пречка за развој на земјоделството е структурата на **јавните расходи во земјоделството (ЈРЗ)**, кои се претерано наклонети кон исплати на субвенции (т.е. директни плаќања). Ваквите исплати значително се зголемени во изминатата деценија, од 0,8% од номиналниот БДП на земјата и 8,4% од номиналниот земјоделски БДП на земјата (заедно со шумарството и риболовот) во 2007 година, на 1,63% и 19,1%, соодветно, во 2018 година. Во текот на релативно краток период, ЈРЗ се зголемени двојно. Со оглед на заложбата на Република Северна Македонија да биде дел од Европската Унија, ќе биде потребно натамошно реформирање на шемата за директно плаќање и усогласување со регулативите на

⁸Ваквата земјоделска структура е далеку задевропските стандарди, каде што просечното земјоделско стопанство има 14,2ha по фарма.

Заедничката земјоделска политика на Европската Унија.⁹ Субвенционирањето во земјоделскиот сектор треба да се реформира така што директната поддршка да се претвори во инвестициска поддршка, со цел да се подобри земјоделската продуктивност и нејзиниот придонес кон БДП. Понатаму, земјоделците се соочуваат со тешкотии околу пристап до синџирите на снабдување и до пазарите за пакување и преработка на храна наменета за извоз. Така, инвестирањето во мали стопанства и подобрувањето на продуктивноста и конкурентноста на земјоделците е клучно за зголемување на приходите на руралното население, намалување на сиромаштијата и зголемување на изобилноста и хранливоста на храната за најсиромашните. Згора на тоа, на земјата ѝ недостига развиен систем **согеографски индикации** за различни потсектори (т.е. преработувачка на храна, вино, одгледување и преработка на овошје и зеленчук), што би ги поддржало растот и извозот на земјоделски производи што не се меѓународно признати надвор од регионот на Балканот.

Се предвидува дека климатските промени ќе имаат значително влијание врз наводнувањето и приносите. Земјоделците се ранливи поради нискиот адаптивен капацитет предизвикан од низа фактори, вклучувајќи ограничена свест за сегашните и идни влијанија, недоволно средства за испитување и демонстрација на адаптивни практики, недоразвиени системи за наводнување во смисла на капацитети и техники за заштеда на вода, итн. Честопати недостасуваат или се неадекватни деталните информации за штети, загуби и потреби по случаи на непогоди, расчленети според пол, возраст и други социјални детерминанти. Малите земјоделци, дури и во сегашните агро-климатски услови, користат субоптимални семиња и методи на производство кои го ограничуваат нивниот капацитет за адаптација. Покрај тоа, не постои стандардизиран систем за управување со информации за земјишните ресурси и одржливост, којшто може подобро да ги информира креаторите на политики. Затоа, треба да се зајакне собирањето, анализата и дисеминацијата на информации за управување со земјоделските култури, земјишните ресурси и соодветноста на земјиштето.

Исто така, постои јаз во однос на стратегиите и политиките со кои се регулира производството и маркетингот на нездрава храна и исхрана за децата и со кои пошироката заедница ќе се привлече кон здрави навики заподобра исхрана. **Националниот акциски план за храна и исхрана** ќе биде корисна иницијатива за холистичко решавање на предизвиците со исхраната.

Следни чекори

Владата ќе се фокусира врз мерки за подобрување на структурата на земјоделското земјиште како предуслов за развој и конкурентност на секторот, подобрување на условите за живот и работа во руралните области и обезбедување пристап до знаења и инвестиции во човечки капитал преку реформирани услуги за проширување и едукација на земјоделците.

Зајакнувањето на националните капацитети за интегриран развој на заедницата ќе биде уште еден клучен приоритет, вклучувајќи и диверзификација на приходите на жените, мажите и младите во руралните области, со што ќе се создадат повеќе работни места и ќе се намали руралната миграција. Како приоритети остануваат одржливата земјоделска продуктивност и заштитата на изобилноста на храната по пат на прилагодување кон климатските промени.

Владата ќе ги прошири инвестициите за рурален развој кон рурална инфраструктура, грантови за млади лица и жени, и инвестиции во водостопански објекти. Во соработка со Светска банка, Владата ќе започне проект за формирање три откупни центри за продажба на земјоделските производи. Покрај тоа, со заем од 80 милиони евра од германската банка КФВ, Владата ќе започне големи капитални инвестиции за управување со водите, кои на долг рок ќе го ублажат проблемот со наводнувањето. Политиките за рурален развој ќе имаат за цел да ги поттикнат луѓето, особено младите, да се вратат во руралните области и да се вклучат во земјоделско производство.

⁹Во моментот, 0,43 процентиеквивалентна БДП на ЕУ е наменета за финансирање на Заедничката земјоделска политика (ЗЗП). Сепак, земјоделскиот сектор придонесува само 1,5% во БДП на ЕУ и вработува 5% од работната сила.

3 ДОБРО ЗДРАВЈЕ И БЛАГОСОСТОЈБА

ЦОР 3 – Добро здравје и благосостојба

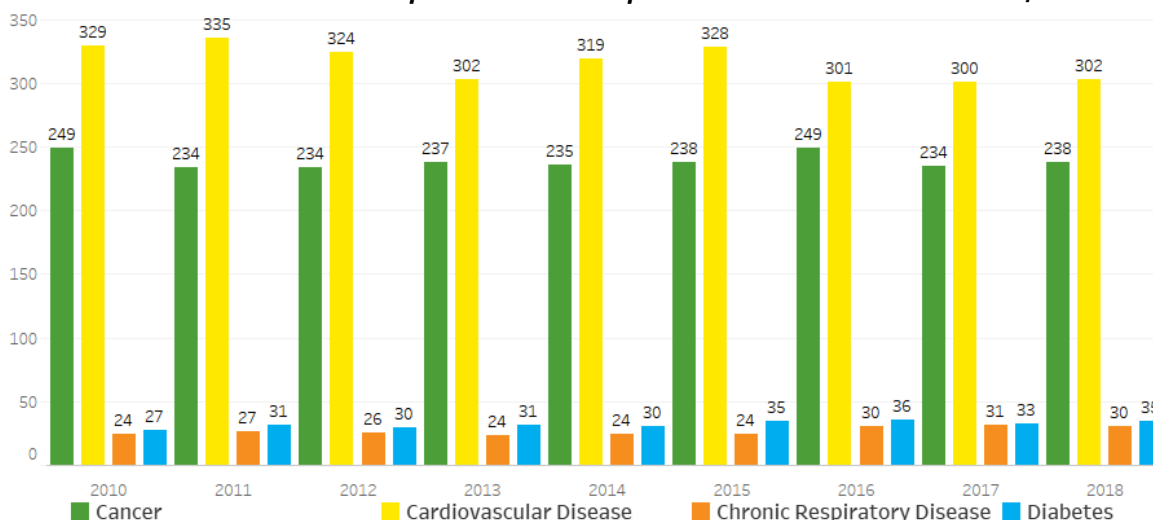
Општа состојба

Препознавајќи го здравјето како основно човеково право, Р.С. Македонија е посветена на развивање достапни одржлив систем на здравствена заштита кој обезбедува квалитетна грижа за сите граѓани без дискриминација. **Здравствената стратегија 2020** поставуваниза приоритети, вклучително, но не ограничувајќи се на управување со оптовареноста со незаразни заболувања, подготвеноста и одговорот на заразните болести, здравствените системи и ресурси и други јавно-здравствени иницијативи. Направени се значителни инвестиции заподобрување на инфраструктурата и опременоста, вклучително и за персоналот и достапноста на лековите во здравствените установи. Досега се реновирани 30 здравствени установи низ целата земја и набавена е софистицирана медицинска опрема во вредност од над 27 милиони евра. Со цел да се задржат здравствените работници во јавниот сектор, зголемени се платите и додатоците, зголемено е државното финансирање за специјализациите ие обезбеденадополнителна обука. Со воведувањето на „**Мој Термин**“ како инструмент за интеграција на сите здравствени податоци, вклучително и националните регистри на болести, рецепти и упати. Покрај тоа, **Министерството за здравство** (МЗ) за подобро следење на преваленцата на ретки болести, вовеле користење на електронски регистар за следење на пациенти со ретки болести, а шест нови лекови станаа достапни заради подобрување на квалитетот на заштитата.

Постигнати се значителни подобрувања во однос на смртноста кај новороденчињата. Смртноста на недоносените бебиња и на новороденчињата е намалена за барем 50%. Смртноста кај недоносчињатаопадна од 7,5% во 2016 година на 3,4% во 2018 година Слично, смртноста кај новороденчињата се намали од 11,9% во 2016 година на 5,7% во 2018 година Перинаталната смртност, исто така,опадна од 16% во 2016 година на 10,4% во 2018 година Опфатеноста соимунизација за сите вакцини е под препорачаните 95 %, со тренд на опаѓање во претходниот петгодишен период. Просекот за очекуван животен век во периодот 2016-2018 година беше 74 години за мажи и 78 години за жени. Сепак, незаразните болести се и натаму најголем товар. Кардиоваскуларните заболувања сочинуваат над 50% од вкупната смртност,

зад кои доаѓа карциномот со 18%. Достапни се нови терапии и лекови за подобрување на квалитетот на здравствената заштита.

Слика 11: Стапка на смртност од незаразни болести на 100.000 лица

Извор: Државен завод за статистика

Преваленцата на ХИВ останува ниска благодарение на постојаното партнерство меѓу МЗ, граѓанските организации и агенциите за финансирање, како што е Глобалниот фонд за ХИВ/СИДА, туберкулоза и маларија (ГФАТМ). И без поддршката на ГФАТМ, Владата продолжи да ги финансира програмите за превенција на ХИВ/СИДА насочени кон популации со ваков ризик. Таа воспостави систем каде ГО пружаат услуги за ХИВ. Како резултат на активности финансирани од ГФАТМ, апсолутниот број на новорегистрирани пациенти со ТБ се намали од 285 во 2014 година (13,8/100.000) на 220 во 2017 година (10,6/100.000). Стапката на инциденца, како и стапката на преваленца, покажува тренд на намалување.

Работата во областа на сексуалното и репродуктивното здравје е уредена со **Националната стратегија за сексуално и репродуктивно здравје** (2010-2020), **Националната стратегија за безбедно мајчинство** (2010-2015) и со низа стандарди за квалитет на услуги од сексуално и репродуктивно здравје. Изведена е анализа на рентабилност (т.е. трошоци и придобивки) за користењето контрацептивни средства со цел да се дадат информации за воведување контрацепција, особено кај ранливите групи.

Акцискиот план за унапредување на здравствената заштита на децата и лицата со попреченост ги гарантира нивните права. Овие мерки вклучуваат активности за подигање на свеста за правата и потребите од здравствени услуги, како и конкретни мерки за намалување на бариерите, предрасудите и стереотипите. МЗ, со поддршка од Меѓународниот фонд за деца при Обединетите нации (УНИЦЕФ) и со други агенции на ОН, организираше обука за здравствените работници за навремено откривање на попреченост кај децата. МЗ исто така соработува со другите министерства на промовирање на интеграцијата на децата со попреченост во општеството. Воведени се програми за домашна посета на лица кои се хронично болни, стари или хендикепирани. Тие ги опфаќаат и ранливите популации во руралните области, меѓу кои се и Ромите. Сега е достапна финансиска помош за квалификувани ранливи лица, вклучително и пензионери и деца на семејства-корисници на програми за помош.

Дебелината претставува нов предизвик. Во 2017 година, стапката на дебелина¹⁰ беше 55,7 %, наспроти просекот од 54,8% во ЕУ и земјите-кандидатки за ЕУ. Најголем дел од случаите се лица во состојба пред дебелина. Со оглед на негативните ефекти од дебелината врз здравјето - вклучително и „дијабетес тип 2“, висок крвен притисок и нарушувања на сонот, Владата се обидува да ја намали стапката на дебелина.

¹⁰ Стапката на дебелина според индексот на телесна маса (BMI) (sdg_02_10), Евростат, достапно од <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/zero-hunger>

Според анкетата на општата популација за употребата на тутун, алкохол и други супстанции (2017 година), 46% од популацијата на возраст од 15 до 64 години (54% мажи и 33% жени) пушеле тутун. Студијата за здравствени навики кај децата (2018) посочи дека 12% од машките и 15% од девојчињата на возраст од 11 до 15 години пушеле барем еднаш во животот. Десет советувалишта за прекинување со пушење се отворени во рамките на Јавно-здравствените домови, како и еден центар што работи во рамките на Институтот за белодробни заболувања и туберкулоза во Скопје. Институтот за јавно здравје со Центрите за јавно здравје обезбедуваат обезбедуваат едукација за здрав начин на живо за учениците во основните и средните училишта.

Стратешко-законодавна рамка

Главната стратешка рамка во оваа област е **Стратегијата и акцискиот план за здравје до 2020 година**, во која се зацртани приоритетите и надлежностите за здравствените прашања. Владата ги донесе и следниве стратешко-правни иницијативи:

- **Националната стратегија (и акциски план) за сексуално и репродуктивно здравје 2010-2020 (2009)** придонесува кон намалување на стапките на перинатална и смртност кај новороденчињата.
- **Стратегија за имунизација (2012)** насочена кон зголемување на вкупната имунизација.¹¹
- Со измената на **Законот за прекин на бременоста (2019)** беше олеснет процесот за барање одобрение за прекин на бременоста, се елиминираа непотребните бариери и се подобри пристапот до безбедни постапки, нудејќи им право на избор на жените и девојките.
- **Стратегијата за ментално здравје (2019)** промовираше подобро ментално здравје.
- **Националната стратегија за ретки болести** е во фаза на подготовка и ќе обезбеди рамка за навремено дијагностицирање и обезбедување континуирана квалитетна заштита.
- **Акцискиот план за зајакнување на капацитетите на националниот систем за следење, превенција и контрола на заразни болести (2019)** и **Стратегијата за контрола на антимикробна резистенција со акциски план 2019-2023** ја гарантираат подготвеноста на земјата за потенцијална епидемија.
- **Законот за заштита на правата на пациентите** беше изменет во 2019 година со цел да се отстранат дискриминаторските термини и да се обезбеди соодветно приспособување за лицата со попреченост.¹²
- Се спроведува **Националната стратегија за дрога 2014-2020** и се подготвува нова.

Тековни иницијативи

- Се планираат дополнителни инвестиции во јавните здравствени установи, како и набавка на софистицирана медицинска опрема.
- МЗ е посветено на електронско здравство и натамошно надградување на системот „**Мој Термин**“. Тој се развива понатаму со подготовката на Националната стратегија за електронско здравство.
- Иако заразните болестисочинуваат помал дел од вкупната оптовареност со болести, се преземаат активности за спречување, контрола и одговор на било какви епидемии.
- Се преземаат мерки за подобрување на скринингот за карцином. Ќе се воспостави **Национален регистар за рак** и ќе се изготви **Стратегија за малигни заболувања**.

¹¹Двеновивакцините достапни за децата (против пневмококен и ротавирус) и имсундат бесплатнивакцини против грипна ранливите популации (децана 2 години или постари, бремените жени, лицана 65 години или постари и здравствени работници).

¹²Покрај тоа, подготвени се и спроведени два акциски планови: Акциски план за унапредување на здравствената заштита на децата и лицата со попреченост и Акциски план на Националното координативно тело за спроведување на Конвенцијата на ОН за правата на лицата со попреченост.

- Во тек е подготовка на клучните стратешки документи - **Национална здравствена стратегија до 2030 година** и **Национален план за перинатална заштита**.
- Владата планира да ја прошири **програмата за домашна посета** на ранливите популации, која во моментов функционира во два града.
- Се спроведуваат програми насочени кон **Ромите**, особено преку ромските здравствени медијатори кои работат во девет општини со доминантно ромско население.¹³
- Владата ги зголеми средствата за **ретки болести** од 3.455.989 евра во 2017 година на 8.550.734 евра во 2020 година. Беа набавени три нови лекови за третман на Гаучерова болест, идиопатска пулмонална фиброза и 'рбетна мускулна атрофија.
- МЗ и натаму ја поддржува мултисекторската иницијатива за изработка на **стандардизиран модел за проценка** на деца и млади со попреченост, врз основа на Меѓународната класификација на СЗО (МКФ) за функционирање, попреченост и здравје.

Клучни предизвици

Клучните предизвици во областа на здравјето се состојат од:

- Подобрување на инфраструктурата (изградба на нови објекти, подобрување на постојната инфраструктура и опрема, особено за третман на рак);
- Модернизација на здравствениот систем преку воспоставување на интегриран **Национален електронски здравствен систем**;
- Развој на нови стратегии и политики, како на пр., палијативна грижа во заедницата, психијатриски услуги за деца и адолесценти во заедницата и развој на дневни центри.

Меѓу другите предизвици со кои се соочува здравствениот сектор спаѓаат намалување на стапката на смртност кај новороденчињата, намалување на незаразните болести, подобра дијагностика на ретките болести, намалување на исплатите од џеб и целосна примена на политиките за контрола на тутунот. Покрај тоа, во последниве години стапките на вакцинација за одредени заразни болести се намалени - вклучително и вакцинирањето за сипаници и детска парализа.

Табела 1 – Стапки на вакцинација (во проценти)

Година	ДиТеПе	Полио	Сипаници	Туберкулоза	Хепатит Б	ХИБ
2010	96.8	94.8	95.4	99.2	90.4	88.8
2011	96.0	97.0	97.0	93.2	95.6	96.1
2012	94.7	96.9	96.1	92.0	98.1	94.7
2013	98.2	97.9	96.1	96.9	96.5	97.1
2014	95.4	95.9	93.3	98.8	96.6	93.6
2015	91.3	92.1	88.8	94.2	91.8	88.6
2016	95.3	95.3	82.1	98.2	93.8	94.0
2017	91.1	91.1	82.6	96.8	91.3	91.1
2018	92.5	92.5	74.8	93.4	92.3	
Просек	94.6	94.8	89.6	95.9	94.0	93.0

Извор: Институт за јавно здравје на Република С. Македонија

На институционално ниво, Владата увиде дека задржувањето на здравствените работници е еден од клучните предизвици. Ќе продолжат инвестициите во развој на човечки ресурси и се очекува идните програми повеќе да ги стимулираат здравствените работници за работа во јавниот сектор.

¹³Ромската популација добива помош за реализација на правото на здравствено осигурување, правото на избор на матичен лекар/гинеколог/стоматолог и на едукативна консултација за здрав начин на живот и откривање на невакцирани и илени редовно вакцинирани деца кои потоа се упатуваат во соодветни служби.

Здравствените предизвици во животната средина, главно загадувањето на воздухот, се главна причина за неколку болести и претставуваат сериозен проблем. Клучен приоритет е изработка на национална меѓусекторска политика за решавање на аерозагадувањето.

Следни чекори

МЗ ќе продолжи со имплементација на иницијативите и активностите наведени во стратешките документи и акциските планови и ќе започне со подготовка на новата Национална здравствена стратегија за периодот до 2030 година. Стратегијата ќе обезбеди насока за реформите во здравствениот систем на сите нивоа. Ќе продолжат инвестициите во инфраструктура и медицинска опрема, особено за дијагностика и третман на малигни заболувања, гинекологија, акушерство и неонатологија. Ќе се изработи **Национален план за перинатална грижа 2020-2030** за да се понуди стратифициран модел на акушерска нега и нега за новороденчиња во наредните десет години и ќе се забрза напредокот во оваа област преку ремоделирање на услугите за перинатална здравствена заштита. Во поглед на модернизација на системот за здравствена заштита и подобрување на неговата функционалност, ќе се воспостави интегриран електронски здравствен систем, заедно со понатамошни инвестиции за обука на медицинските професионалци. Ќе се спроведат посебни мерки за задржување на здравствените работници во јавниот сектор. Исто така, ќе се вложат напори за модернизација на здравствените услуги во итни случаи и ќе се воспостави ефикасен систем на здравствена подготвеност, способен да се справи со кризи и вонредни состојби.

4 КВАЛИТЕТНО ОБРАЗОВАНИЕ

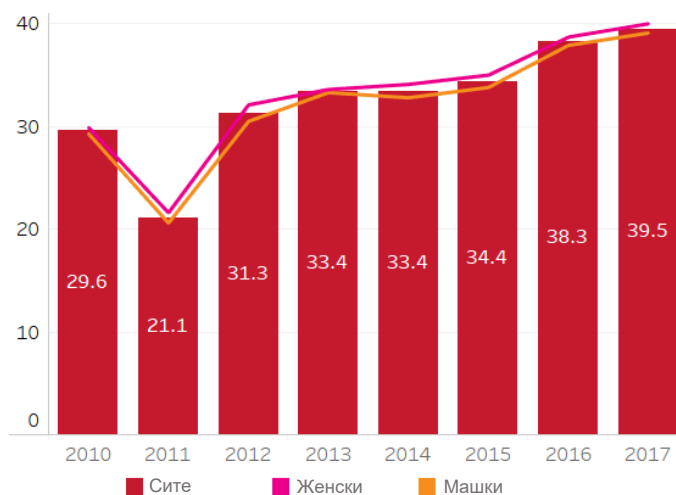

ЦОР 4 – Квалитетно образование

Општа состојба

Владата смета дека образованието, обуката, истражувањето и иновациите се клучни детерминанти за здравјето на националната економија и благосостојбата на граѓаните. За таа цел, Владата оствари напредок во зајакнување на институционалните капацитети во последните години. Сите деца имаат пристап до основно и средно образование, што се задолжителни и бесплатни за секого. Предучилишното образование не е бесплатно и сè уште не е задолжително. Сепак, стапката на запишување во предучилишни установи расте во последните години. Меѓу 2011 и 2017 година, стапката на учество во организирана настава (една година пред официјалната возраст за влез во основно) порасна од 21 на 40 %. Во 2019 година, Владата ги засили напорите за вклучување поголем број деца во предучилишно образование. Така, во 2019 година, околу 40% од децата на возраст од 3 до 6 години беа вклучени во некаков облик на предучилишно образование, што претставува зголемување од околу 10% во однос на 2017 година. Пристапот до

Слика 12: Стапка на учество во организирана настава на година пред официјалната возраст за влез во основно училиште (во проценти)

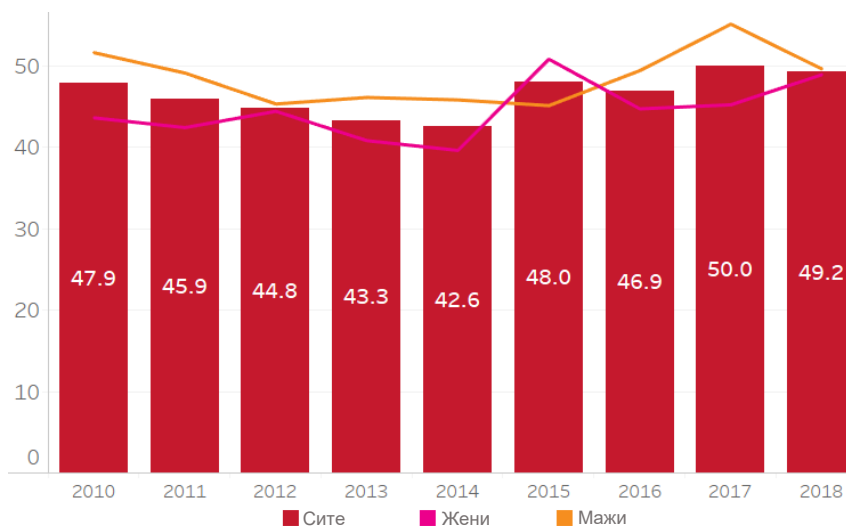
Извор: Годишна статистика за образование

градинки е особено низок во руралните средини.

На тестирањето ПИСА на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД), во последниве неколку години се покажува мало подобрување во резултатите кај учениците, но тие и натаму се ниски. Во 2015 година, Северна Македонија беше рангирана меѓу последните пет земји според резултатите на ПИСА по математика, природни науки и читање. Рангирањето на земјата по математика и читање се подобри (67-ма од 77 земји) и се искачи девет позиции по природни науки (63-та од 77 земји) во 2018 година. Во согласност со член 133 од Законот за основно образование, беше формирана Работна група за изработка на концепт за национално оценување (национално тестирање) со цел да се подобри квалитетот на податоците за подобра планирање на образованието. Соодносот наставник-ученик се зголеми во изминативе 12 години. Од 2007 година, бројот на ученици се намали за 10 %, додека бројот на наставници се зголеми за истиот процент.

Во поглед на физичката инфраструктура во образованието, за време на учебната 2018 / 2019 година, изградено е ново основно училиште, а две нови основни училишта се во фаза на изградба. Беа завршени реновирањата на 18 основни и средни училишта низ целата земја, покрај 10 училишни спортски згради и 15 нови спортски сали.

Слика 13: Стапка на вработеност на скорешни дипломи (во проценти)

Извор: Анкета за работна сила

Високото образование се спроведува на три нивоа: додипломски, магистерски и докторски студии. Постојат шест државни универзитети во земјата (два од нив држат настава на албански јазик), еден приватно-јавен универзитет, девет приватни универзитети и две стручни средни училишта. Запишувањето во високото образование пораснало во последните 10 години, но дипломците имаат 50% помали шанси за вработување од нивните вршници во земјите на ОЕЦД. Од 2010 година, Министерството за образование и наука (МОН) нуди стипендии за додипломски, магистерски и докторски студии во странство.¹⁴ Стапката на вработеност кај дипломираните студенти се зголеми од 43% во 2014 година на 49% во 2018 година. Реформите во средното стручно образование и обука (СОО) беа воведени на национално ниво во 2029/2020 година по пилотирањето на новиот модуларен систем на учење за 52 квалификации. Модулите се креирани во соработка со деловната заедница.¹⁵ Со новиот систем, се забележа промена во фокусот, преоѓајќи од предметна настава кон нов модел „заснован на резултати и оценување“. Модуларниот пристап го воведува учењето преку работа во 3-тата и 4-тата година од обуката како составен елемент на системот за техничко образование.

За зајакнување на инклузивното образование, Владата изработи **Концепт за инклузивно образование**, кој ги утврдува методите за учење/настава и служи како основа за подготовка на

¹⁴Поточно, оние што се прифатени во првите 100 универзитети од Шангајската листа во областа на правото, техничките науки, архитектурата, градежништвото, математиката, економијата и финансиите, физиката, биологијата, хемијата и генетиката.

¹⁵Сега има можности да се добијат кредити во модулите преку работно искуство на работното место.

наставните програми. Во учебната 2019/2020 година, имало 327 образовни и лични асистенти за ученици со попреченост во основното и средното образование. Владата, исто така, ја пилотираше програмата за **сеопфатно сексуално образование** во формалното образование, насочена кон повеќе знаења и информации за сексуалното образование врз основа на најдобрите меѓународни практики.

Стратешко-законодавна рамка

Стратегијата за образование 2018-2025 и нејзиниот **Акциски план** ја прикажуваат визијата на Владата за сеопфатен, инклузивен, интегриран, образовен систем со фокус на ученикот, кој на учениците ќе им обезбеди знаење, вештини и компетенции за исполнување на потребите на глобализираната економија базирана врз технологија и за учество во мултикултурно демократско општество. Стратегијата е дополнета со **Законот за основно образование**¹⁶ и **Законот за наставниците и стручните соработници во основните и средните училишта**. На сликата подолу, прикажани се принципите промовирани со **Законот за високото образование**.

ПРИНЦИПИ НА ЗАКОНОТ ЗА ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Покрај тоа, направени се измени во **Законот за образование на возрасни** со цел да се промени системот за признавање (валидација) на информалното и неформалното учење, особено компетенциите што се бараат за таквото признавање. Во моментот, **Центарот за образование на возрасни** пилотира системи за валидација на фасадни работници и келнери, чии резултати ќе се имплементираат годинава.

Тековни иницијативи

Во тек се различни иницијативи за подобрување на квалитетот на образованието.

- Сите ученици кои се во болница или поради болест мора да бидат дома повеќе од три недели, ќе имаат пристап до образовни ресурси. Освен тоа, во училиштата се формираат тимови за промовирање и изведување активности на мултикултурализам и меѓуетничка интеграција. Понатаму, училишните одбори се реформираат за да се елиминира политичкото мешање во назначувањата.
- Владата посветува особено внимание на социјалната вклученост на ромското население, особено во секторот образование. За таа цел, Владата изработи стратегија

¹⁶Новиот Закон за основно образование ја поставува првата правна основа за вклучување на децата со попреченост во редовните училишта и преобразување на „специјалните“ училишта во ресурсни центри. Како поддршка на овој процес, УНИЦЕФ го поддржа Бирото за развој на образованието (БРО) при изготвувањето на Национален концепт за инклузивно образование и при спроведување соодветни обуки за наставниците во рамките на нивните училишта.

и акциски планови за реформи. Од 2010 година, доделени се над 7.000 стипендии на студенти-Роми, а 40% од учениците-Роми во средно образование во моментот добиваат стипендии. Ова е значајно достигнување со оглед на тоа што стапката на отпишување кај учениците-Роми кои ги добиваат овие стипендии е помала од 1 %. Исто така, на учениците-Роми, им се обезбедуваат нови програми за менторство и таторство како начин за подобрување на стапките на завршување средно училиште и на наставните резултати. Од 2015/2016 година, над 200 стипендии се доделени на Роми во јавни и приватни високообразовни институции и стапката на завршување кај овие студенти е 100 %. Во исто време, им се пружа дополнителна поддршка на учениците-Роми во основно образование, со фокус на стипендии, соработка меѓу семејствата и училиштата, и создавање инклузивна средина за учење каде се почитуваат различностите, а сите деца се чувствуваат добредојдено и подеднакво се стимулираат да успеат.

Рамка X: Успешна приказна – Школо за одржлив развој на ГО „ЕкоЛогик“

„Школото за одржлив развој“ промовира дознавање за ЦОР, каде што средношколци учествуваат во кампови за одржливост и учат за Агендата 2030 преку разни активности, интерактивни алатки, образовни игри и модули. Главната цел е учениците да се едуцираат и да се мотивираат кон придонес преку решенија за разни социо-економски и еколошки проблеми во својата заедница.

Клучни предизвици

Следниве се клучни предизвици во областа на образованието:

- Образование со низок квалитет, што налага реформа на наставните програми, учебниците и обука на иницијална и континуирана обука на наставниците;
- Недостаток на дидактички материјали, опрема и училишни библиотеки;
- Недостаток на учебници, особено на јазиците на помалите етнички заедници;
- Недостаток на ресурси за инклузивно образование и нееднаков пристап до образование за децата со попреченост (физички бариери, недоволно наставнички помагала и обучени наставници кои ќе работат со децата со попреченост итн.);
- Немоžност на деца-баратели на азил да добијат диплома (Свидетелство за завршување) без матичен број, кој се издава само откако ќе се додели меѓународната заштита;
- Ограничувања во носењето одлуки врз основа на докази, при што често недостасува анализа и реален увид што ќе послужи како темел за изготвување политика.¹⁷

Дополнителни клучни предизвици со кои се соочува владата се:

- Стапката на запишување во лиценцирани претшколски установи беше 30% во 2019/2020, додека Владата е насочена да ја приближи до целта на **Образование и обука на ЕУ 2020** од 95% во наредните години;
- Приближно 10% деца-Роми не одат редовно во основно училиште и нивните стапки на отпишување се повисоки од стапките другите деца;
- Стапката на запишување во високо образование беше 40% во 2018/2019, додека вкупната стапка на завршување и понатаму е под просекот на ЕУ.

Следни чекори

Заложбата на Владата да ја зголеми стапката на запишување во претшколско образование за 50 % до крајот на 2024 година ќе оди рака под рака со напорите за подобрување на квалитетот на претшколските образовни програми и занималните, со цел да му се овозможи цврст почеток на секое дете. Во фокус ќе биде и изготвувањето сеопфатна програма, заснована врз докази, за социјално и емоционално учење, организирана на безбедни места каде децата ќе учат за врски, емпатија, критичко размислување, отпорност, перспектива, сочувство, креативност и оспособеност. Покрај тоа, Владата ќе спроведе програми за наставниците за развивање кариера според заслуги, како и иницијативи со кои ќе се зајакнат критериумите за избор на наставничка обука.

Владата ќе подготви **Закон за средно образование** и **Закон за стручно образование и обука** со цел подобрување на можностите за доживотно учење и професионален развој. Исто така, Владата ќе продолжи да го подобрува квалитетот на високото образование преку нововведеното законодавство за **Националниот совет за високо образование, наука, иновации и технологија** и **Агенцијата за квалитет на високото образование**.

Владата ќе се фокусира и на следните цели:

- Зголемување на можностите за запишување во претшколски установи и градинки, како и обезбедување висококвалитетни обуки за просветните работници;
- Одредување приоритетни области заради поголем квалитет во образовниот сектор;

¹⁷Соогледна вој предизвик, Владата изработи **Национална програма за оценување** (НПО) во основното образование, кој се очекува да даде реална слика за стандардите што ги постигнале учениците во основната фаза на образованието и да утврди веродостојна појдовна основана спроти која ќе се мерат идните напредок.

- Изготвување и спроведување на **Концептот за националнооценување** ево основното образование;
- Спроведување на **Системот за кариерен напредок** воведен со новиот **Закон за наставници и стручни соработници**;
- Подобрување на пристапот до квалитетно образование за децата со попреченост и децата-Роми;
- Зголемување на стапката на останување на училиштекајромските ученици и намалување на стапката на нивно отпишување од основно и средно училиште;
- Зголемување на бројот на стипендии достапни за ромската младина преку **Стратегијата и акционите планови за Ромите**;
- Осовременување на **Програмите за СОО**, вклучително и пост-средно образование и образование за возрасни;
- Воспоставување **Регионални центри за СОО** со цел усогласување меѓу образованието и потребите на пазарот на трудот, и ревидирање на наставните програми за СОО воодговор на пазарните потреби;
- Воведување климатски промени и медиумска писменост на сите образовни нивоа.

5 РОДОВА ЕДНАКВОСТ

ЦОР 5 – Родова еднаквост

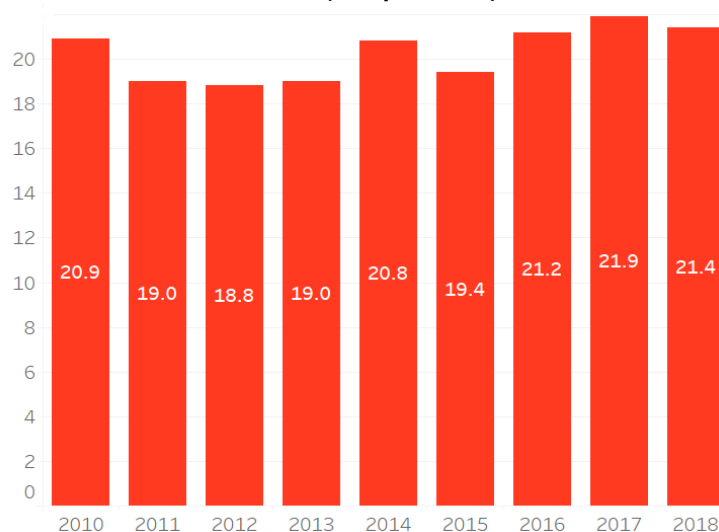
Општа состојба

Република Северна Македонија се залага за постојано унапредување на родовата еднаквост. Ова е видно во **Програмата за работа на Владата 2017-2020**, во која еден од приоритетите се правата на жените и нивното учество во политичкиот, економскиот и јавниот живот како клучна цел на политиките.

Родовата нееднаквост се манифестира во разни димензии и е особено изразена во руралните области. Стапката на сиромаштија во 2018 година изнесува 21,8% за мажите и 22% за жените. Околу 6% од жените кои живеат во сиромаштија се вработени, а 35% се невработени. **Агенцијата за вработување** објави дека 48 % од сите невработени во декември 2019 година биле жени. Околу 55% од невработените жени биле без никакво или само со основно образование. Во последните години се зголемува учеството на жените во вкупното вработување. Во 2014 година, стапката на вработеност кај жените на возраст од 15 до 64 години изнесува 37%, додека во 2018 година, оваа стапка се зголеми на 40%. За споредба, стапките на вработеност кај мажите во 2014 и 2018 година изнесуваа 57% и 61%, соодветно. Во големите компании од приватниот сектор, 21% од раководните позиции ги држат жени, наспроти 79% мажи.

И натаму постои значителен родов јаз во вработувањето. Во 2015 година, стапката на вработеност на жените беше за 18% пониска од мажите, на возраст 15-64 години, како последица на јазот во учеството во работната сила, коешто беше за 26% пониско кај жените. Иако учеството на жените во вкупното вработување неодамна се зголеми, родовиот јаз во вработеноста сè уште изнесува околу 22 % во 2018 година за истата возрасна група, додека родовиот јаз во поглед на платата е околу 17%. Овој јаз е највисок кај оние со средно образование, а скоро е непостоечки кај оние со високо образование. Зголемувањето на минималната плата до 14.500 денари (235 евра) во последните две години и изедначувањето на минималната плата со националната минимална плата во текстилната и кожарската индустрија резултираше со намалување на родовиот јаз во платите.

Слика 14: Родов јаз во вработување на возраст од 20 до 64 години (во проценти)

Податоците од 2019 година покажуваат дека жените активно учествуваат во активните мерки од програмата за вработување. Тие сочинуваат околу 34% од лицата вклучени во мерката

Извор: Анкета за работна сила

„поддршка за самовработување“ (претприемништво) и околу 46% од лицата вклучени во мерката „поддршка за креирање работни места“.

Во моментот, учеството на жените во јавниот сектор е високо. **Регистарот на вработените во јавниот сектор** (2018) покажува дека 54% од вработените се жени, а 46% мажи. Општо, жените се презастапани во речиси сите видови институции, а особено во судските институции. Спротивно на тоа, мажите имаат висока застапеност во безбедносниот сектор, јавните претпријатија и транспортниот сектор. Околу 36% од раководните позиции во јавниот сектор ги држат жени.

Во однос на политичката застапеност, забележан е пораст на бројот на жени на одлучувачки позиции. Како законски услов, секој трет кандидат на партиските листи за пратенички места треба да биде жена. За време на пишувањето на овој извештај, пет жени министри ги покриваа клучните ресори за труд, финансии, правда, одбрана и странски инвестиции. Но, на локално ниво ситуацијата е понерамномерна. Само 15 жени се кандидираа на локалните избори во 2017 година од вкупно 260 кандидати за градоначалник, а само шест беа избрани за градоначалнички. Од 1.388 локални советници, 415 се жени.

Во однос на образовните достигнувања, жените ги надминуваат мажите. Најновите податоци говорат дека 17% од жените имаат универзитетски дипломи, наспроти 15% од мажите. Покрај тоа, 40% од жените учествуваат во формално или неформално образование и обука, во споредба со 23% од мажите.

Насилството врз жените и натаму е честа појава. Според студијата предводена од ОБСЕ, скоро половина (45%) од жените во Северна Македонија доживеале некаква форма на насилство од страна на интимен партнер (физичко, сексуално и/или психолошко) од 15-годишна возраст, додека скоро секоја трета жена (30%) доживеала сексуално вознемирување. Последните податоци покажуваат дека 82% од жртвите на семејно насилство се жени. Ставовите и перцепциите на жените за насилството врз жените придонесуваат кон ниските стапки на откривање и известување во споредба со жените во остатокот од ЕУ, трипати е поверојатно жените во Северна Македонија да сметаат дека семејното насилство е приватна работа што треба да се реши во рамките на семејството.¹⁸ Владата во 2017 година покажа силна политичка волја да ги елиминира сите форми на насилство врз жените преку ратификација на

¹⁸ОБСЕ (2019). Анкета предводена од ОБСЕ за насилството врз жените: С. Македонија, стр. iii. Достапно на: <https://www.osce.org/secretariat/419264?download=true>

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство (Истанбулска конвенција) и преку усвојување на Акцискиот план за спроведување на Конвенцијата. Според овој Акционен план, МТСП отпочна активности за воспоставување специјализирани услуги за жртви на семејно насилство. Исто така, во 2019 година, МТСП склучи четири договори со ГО избрани преку јавен повик за финансирање и испорака на специјализирани услуги против семејно насилство. Во 2019 година, бројот на новорегистрирани случаи на семејно насилство согласно Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство забележа пораст, достигнувајќи 1.554 жртви, од кои 1.134 биле жени, 247 мажи и 173 деца.

РОДОВА ЕДНАКВОСТ ВО БРОЈКИ

17% нерешен родов јаз во однос на платите

4% од жените во руралните области се сопственици на домови

12% од жените во руралните области поседуваат земјиште

90% од мажите во земјоделските домаќинства носат одлуки поврзани со земјиштето

27% од жените имаат незадоволена потреба од лекарски преглед

64% од мажите имаат незадоволена потреба од лекарски преглед

39% од жените секојдневно посветуваат време на грижа и образование на децата или внуците

30% од мажите секојдневно посветуваат време на грижа и образование на децата или внуците

Стратешко-законодавна рамка

Националниот акционен план за родова еднаквост на Владата 2018-2020 година дава приоритет на низа мерки, во кои спаѓаат напори за зајакнување на институциите за поддршка на жртви на родово насилство, усогласување со законодавството на ЕУ и со меѓународните стандарди, родово-одговорно буџетирање при креирање нови политики и програми, и подигање на свеста за родово базирано насилство. Во текот изминативе две години, Владата ги донесе следниве правни и стратешки иницијативи за да помогне во унапредувањето на родовата еднаквост:

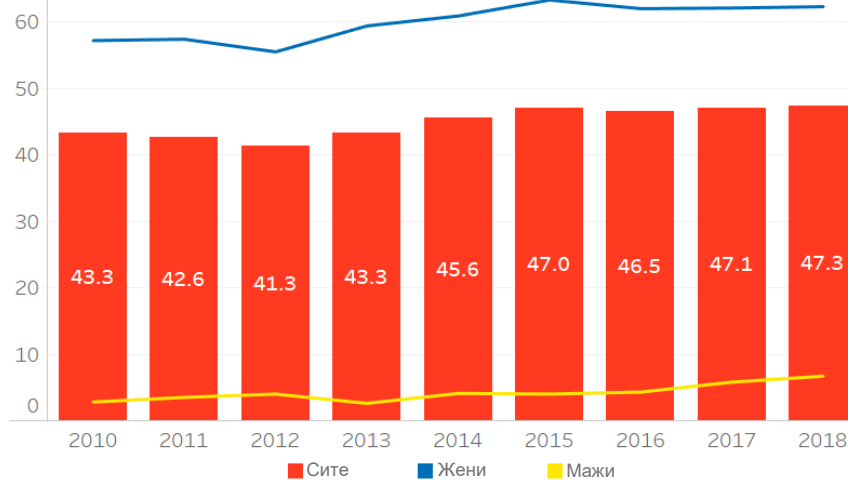
- **Законот за еднакви можности на жените и мажите**, донесен во 2006 година, утврди неколку механизми за поддршка на целта на создавање еднакви можности за жените и мажите. Во согласност со одредбите од овој закон, Собранието на Република Северна Македонија формираше **Комисија за еднакви можности на жените и мажите**.
- Во 2019 година се донесе нов **Закон за спречување и заштита од дискриминација**, во согласност со меѓународните стандарди за човекови права и директивите на ЕУ за недискриминација. Законот се осврнува на неколку прашања покренати од **Комитетот за правата на лицата со попреченост** во однос на жените и девојчињата со попреченост.
- Во 2019 година беше донесен целосно нов **Закон за социјална заштита**, чија цел е реформа на вкупниот систем за социјална заштита. Реформата е насочена кон поефективно исполнување на потребите на граѓаните
- Во 2019 година, Владата ја усвои **Стратегијата за женско претприемништво 2019-2023**.
- **Законот за минимална плата** (2017) гарантира еднакви плати за мажите и жените што работат во текстилната, кожарската и индустријата за обувки.

- **Законот за прекинување на бременоста** (2019) гарантира дека жените ќе имаат навремен пристап до даватели на здравствени услуги.
- **Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги** (2018) гарантира дека жените ќе имаат еднакво учество во телата за носење медиумски одлуки и ја превенира дискриминацијата врз основа на род или сексуална ориентација во медиумите.
- **Законот за родово-базирано насилство** (2019) ги дефинира родово-базираното насилство и домашното насилство како конкретни видови насилство.

Тековни иницијативи

МТСП и **Агенцијата за вработување** (АВРМ) креираа услуги за зголемување на конкурентноста на работната сила, со посебен фокус на еднакво учество на мажите и жените. **Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување** (2019) опфаќа пакет програми за вработување и мерки за поддршка на невработените граѓани, вклучително и жени. Се зголемува учеството на жените во активни програми, мерки и услугиза вработување. Во 2007 година, 50% од учесниците во програмата беа жени, додека во 2016 година, процентот беше 57%. Како пример, **Програмата за самовработување** помогна да се намали женската невработеност. Во 2018 година за програмата се пријавиле 2.227 невработени лица, од кои 791 биле жени (36%). Околу 676 жени добиле обука за претприемништво и бизнис, а 72 се вработиле (од вкупно 151 лице). Министерството за економија ја спроведува **Стратегијата за женско претприемништво** (2019-2023), со која се промовира економско јакнење на жените преку создавање повољна бизнис-средина и преку поддршка на нивниот претприемачки потенцијал. Во 2019 година беа исплатени околу 2,3 милиони денари на вкупно 21 жена.

Слика 15: Неактивно население поради обврски за грижа (процент на неактивно население на возраст од 20 до 64 години)

Извор: Статистика на ЕУ од Анкетата за приход и животни услови

За да се подобри балансот меѓу животот и работата на жените и за да се зголеми нивното учество на пазарот на трудот, МТСП ги прошири националните капацитети за грижа и образование на деца на предучилишна возраст. Во 2018 година беа отворени вкупно 24 градинки. Уште 27 се изградени, адаптирани и проширени во 2019 година, што претставува зголемување на капацитетот за околу 1.700 деца. МТСП планира дополнително да ја прошири мрежата на јавни предучилишни установи и да ги прошири постојните капацитети, особено во општините без пристап до институционални форми на грижа. Се очекува покриеноста да се зголеми за 50% во наредните четири години, со директен ефект врз можностите за 50% во наредните четири години. За да се подобри балансот меѓу работата и животот на родителите на децата со попреченост, МТСП изработи специјални социјални програми усогласени со работното време на родителите. Исто така, МТСП го продолжи работното време на градинките за да ги поддржи родителите кои работат навечер и за викенди.

Постојните закони за семејно насилство користат родово неутрален јазик, иако 93% од лицата што вршат семејно насилство се мажи, а 82% од жртвите се жени. Како резултат, во тек се иницијативи за преформулирање на законодавството заради подобрување на дефинициите за родово и домашно насилство. Согласно со стандардите и одредбите утврдени во Истанбулската конвенција, за првпат во Скопје е основан кризен центар за жртви на силување, а три центри за упатување на жртви при силување се основани во болниците во Тетово, Скопје и Куманово. Тие нудат услуги како одговор на насилството врз жените и обука на професионалци од здравствениот, социјалниот, правосудниот и полицискиот сектор, како и за давателите на услуги од НВО. Со поддршка од **ОН Жени и Европскиот институт за родова еднаквост**, Северна Македонија го изработи својот прв **Индекс за родова еднаквост**, алатка со која се покажува колкав напредок е постигнат кон родовата еднаквост како во ЕУ. Северна Македонија во моментот е рангирана на 15-то место меѓу државите на ЕУ на индексот за родова еднаквост. Постигнат е и напредок во интегрирањето на родовите прашања во системот за управување со јавни финансии.¹⁹

Клучни предизвици

Владата ја третира застапеноста на жените на лидерски позиции на централно и локално ниво, во приватниот сектор и на раководните места во јавниот сектор. Како што е посочено, има подобрувања во последните години, но спак, неопходен е натамошен напредок. Постои и друг клучен предизвик поврзан со традиционалните родови улоги, со оглед на тоа што е поверојатно жените да работат неплатена работа во домот отколку мажите.²⁰ Балансирањето на родовите улоги во семејството ќе бара дополнителни иницијативи и интервенции за промена на однесувањето.

Владата, исто така, има за цел да ја зголеми поддршката за жените жртви на родово базирано насилство. Во моментот, земјата има четири државни шелтер-центри (засолништа) кои обезбедуваат сместување до шест месеци, и два кризни центри менаџирани од граѓански организации. Овие услуги не ја покриваат целата територија, оставајќи многу жртви без ефикасна заштита од семејно насилство - особено во руралните средини. Предвремените бракови и натаму се предизвик, особено во случај на неформални заедници. Исходот од неодамнешните напори е вклучувањето на раниот брак во Кривичниот законик. Но, неговото спроведување и усогласувањето со Законот за семејство треба допрва да се третира. Друг предизвик е зајакнатото прибирањето податоци, особено за случаи на насилство врз жени со попреченост, осудителни пресуди и изречени казни на сторителите.

Следни чекори

Еден од клучните приоритети на земјата во наредните години и понатаму ќе биде да се унапредат можностите за вработување на жените. Неколку иницијативи се планираат или се во тек како начин за постигнување на оваа цел. За да им се овозможи пристап на татковците до породилно отсуство и да им се овозможи на мајките побргу да се вратат на пазарот на трудот, Владата ќе го измени **Законот за работни односи** во согласност со Директивата на ЕУ за родителско отсуство, која се однесува на еднаква примена на родителското отсуство за двајцата родители. Покрај тоа, МТСП подготвува програма со Светска банка за проширување на пристапот до јавните предучилишни установи, што ќе резултира во дополнителни капацитети за запишување од околу 50% над сегашното ниво.

¹⁹Во 2018 г., Министерството за финансии издаде конкретен образец за родово буџет, приложен кон Буџетскиот циркулар до сите корисници на централниот буџет, како услов за годишните буџети за 2019 г. Покрај тоа, направени се измени на Буџетскиот циркулар за единиците на локалната самоуправа, со кои ЕЛС треба да имаат конкретна буџетска линија за родова еднаквост. Во 2018 г., Генералниот секретаријат на Владата опфати родово-специфични одредби во новата Методологија за стратешко планирање на Владата, со кои се бара органите на државна управа да вклучат родови перспективи во тригодишните стратешки планови.

²⁰Вопросек, 39% од жените на возраст од 18 години или постари секојдневно обезбедуваат грижа за деца или внуци, додека кај мажите овој процент е 30%. Податоците исто така покажуваат дека 71% од жените на 18 години или постари се вклучени во домашна активност како готвење секој ден, наспроти 10% од мажите.

Меѓу другите приоритетни иницијативи кон кои се стреми Владата спаѓаат:

- Измени на **Законот за работни односи** со цел обезбедување дополнителна заштита за бремените жени;
- Воспоставување на **Центар за родово-одговорно буџетирање и родови политики;**
- Измени на **Законот за еднакви можности за мажите и жените** со цел да се унапредат можностите за вработување на жените.

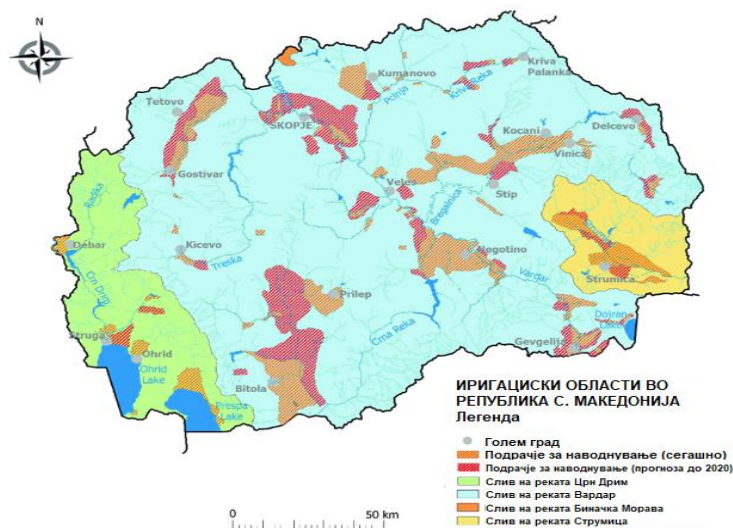
6 ЧИСТА ВОДА И САНИТАРНИ УСЛОВИ

ЦОР 6 – Чиста вода и санитарни услови

Општа состојба

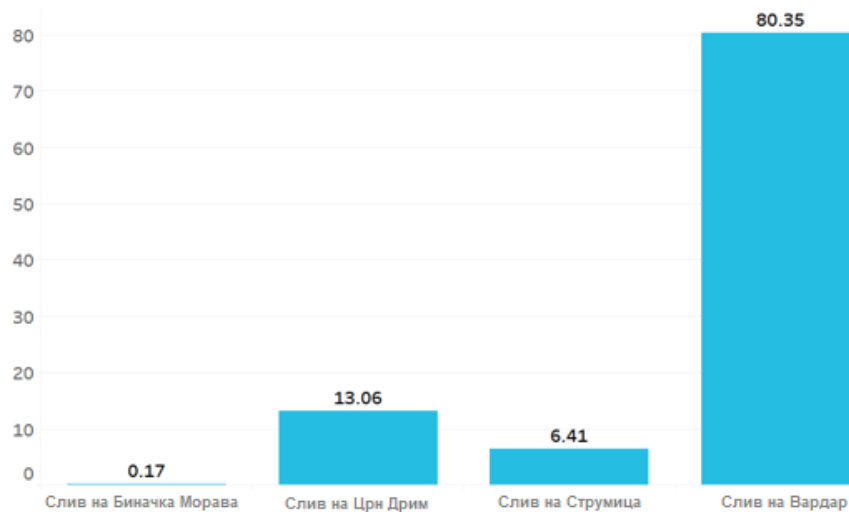
Површинските води на Република Северна Македонија зафаќаат површина од 477km^2 , што претставува околу 2% од територијата. Земјата има 35 реки, 53 природни и вештачки езера и 1.100 поголеми извори на вода. Реките се влеваат во три речни слива: на Егејско, Јадранско и Црно Море. Егејскиот басен е најголем, со површина од 87% од територијата, или 22.075km^2 , и е поделен на слив на реката Вардар и слив на реката Струмица. Речниот слив на Јадранското Море е втор по големина, чија главна река е Црн Дрим. Зафаќа површина од околу 3.359km^2 или 13% од територијата. Најмал е сливот на реката Дунав, кој покрива само 44km^2 или 0,14% од територијата. Во овој мал дел од земјата се наоѓа изворот на реката Биначка Морава, притока на главната река Морава.

Слика 16: Речни сливови и подрачја на речни сливови

Населението е речиси целосно покриено со водоснабдување. Главниот извор на вода за пиење, готвење и капење за 99% од населението е јавната мрежа за водоснабдување.

Слика 17: Подрачја на речни сливови според процент од вкупната површина на сливот

Проблеми со покриеноста постојат во некои рурални области и оддалечени места. Повеќето домаќинства се поврзани со канализациониот систем, додека останатите користат септички јами, кои се вообичаени во руралните области. Канализациони мрежи постојат во населени места со голема густина на население. Најголем производител на отпадни води е Скопскиот регион со 40 милиони m^3 годишно; Североисточниот регион е најмал производител, со 5 милиони m^3 годишно. Се проценува дека постојните постројки за третман на отпадни води пречистуваат околу 9% од вкупната отпадна вода, или приближно 7,5 милиони m^3 годишно. Североисточниот регион има најголем процент на пречистена отпадна вода (51%). Високи стапки на третман на отпадни води се забележани и во Југозападниот регион, со 36% и Источниот регион, со 11%.

Стратешко-законодавна рамка

Главната законска регулатива во областа на водата се состои од **Законот за води, Законот за животна средина и Законот за заштита на природата**. Во Законот за води, транспонирани се барањата од многу директиви на ЕУ во доменот на управување со водните ресурси.²¹ Законот обезбедува правна основа за заштита и управување со водите и ја регулира употребата и експлоатацијата на водните ресурси, заштитата од штетните ефекти на водата, заштитата на водата од исцрпување и загадување, управувањето со водните ресурси, финансирањето на активности за управување со водите, прекуграничните водни ресурси и сл. и други прашања поврзани со режимот на употреба на водите. Во **Законот за водите** се дефинира изработката на Национална стратегија за водите за 30 години, Основата за управување со водите за 20 години и Плановите за управување со речните сливови за секои десет години. Во 2012 година беше донесена **Стратегијата за води**. Таа детално го анализира статусот на површинските и подземните води и ги идентификува клучните цели и мерки.²²

Новиот пристап кон управувањето со водите утврден во Рамковната Директива за води и Директивата за поплави налага водите да се проценуваат и со нив да се управува на ниво на речен слив, наместо географски или политички. Владата ги дефинираше границите на подрачјата на речните сливови. Изготвени се планови за управување со речните сливови (ПУРС) за сливот на реката Вардар и сливот на реката Струмица. Во тек е изработка на ПУРС за сливот на Црн Дрим. Сите ПУРС се подготвени со помош на меѓународни партнери.

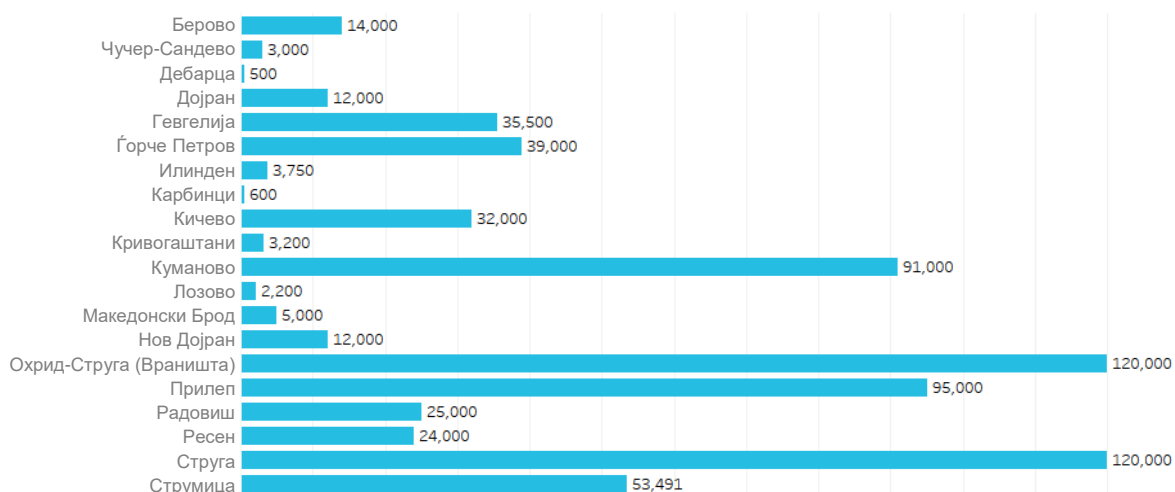
²¹ Ова ја вклучува Директивата за пречистување на урбани отпадни води, Директивата за нитрати, Директивата за вода за капење и запиене, Директивата за материјално безбедност и други директиви кои се однесуваат на конкретни испуштања во водите.

²² Се разгледуваат три клучни аспекти: состојбата со користењето на водите, едукацијата за водите и за заштитата од штетните ефекти на водата, како и состојбата на квалитетот на водите и на екосистемите.

Тековни иницијативи

Потребни се големи инвестициски програми и унапредено планирање за ефективно управување со отпадните води и заподобрување на квалитетот на водата за пиење. Спроведувањето на **Рамковната Директива за водиналага** обемна подготвителна работа и стабилна институционална поставеност. Започнати се повеќе иницијативи за подобар третман на отпадни води и систем за отпадни води. На графиконот подолу прикажани се веќе функционалните колекторски системи и пречистителни станици.

Слика 18: Функционални колекторски системи и пречистителни станици

Рамка 4: Успешна приказна - Пречистителна станица за отпадни води во Кочани

Во јуни 2019 година беше пуштена во употреба ПСТОВ Кочани со капацитет во еквивалентна население од 65.000. ПСТОВ во моментот ја опслужува Општина Кочани, но се планира да се поврзат градот Веница и пет соседни села за да се третираат и нивните отпадни води. Биогасот од стабилизацијата на тињата се користи за комбинирано производство на струја и топлина. Покрај тоа, ПСТОВ е прва станица во земјава која има фотоволтаична централа. Заедно со моќноста произведена преку производство од биогас, со обновлива енергија може да се покријат до 60 % од потрошувачката на струја на станицата, со што значително се намалуваат оперативните трошоци. Производството на обновлива енергија, како и компостирањето на тињата од канализацијата, истотака, овозможуваат значително намалување на емисиите на стакленички гасови, особено на емисиите на јаглерод диоксид и метан. На тој начин, покрај обезбедување високквалитетна водата во реката Брегалница низ водно од Кочани, станицата значително придонесува кон ублажување на климатските промени и поставува тренд на најсовремен третман на отпадни води во регионот, со решенија за различни социо-економски и еколошки проблеми во заедницата.

Во тек се подготвителни работи за приклучување кон Протоколот за вода и здравје, а работна група од Министерството за здравство и Министерството за животна средина и просторно планирање ќе се занимава со техничките аспекти. Во 2016 година, земјата, во рамките на протоколот, подготви извештај за проценката на правичен пристап до вода и канализација. Република Северна Македонија со другите земји го координира и управувањето на прекуграничните водни ресурси. Во 2011 година, владите на Албанија, Република Северна Македонија, Грција, Косово и Црна Гора потпишаа **Меморандум за разбирање (МЗР) за**

управување со проширениот прекуграничен слив на Дрим.²³ Оттогаш, Главната група за Дрим, во која спаѓаат назначените агенции за спроведување, го постигна следново:

- Прекугранична дијагностичка анализа, која ги анализира значајноста и предизвиците поврзани со управувањето со Дримскиот басен, вклучително и социоекономскиот развој, биолошката разновидност, институционално-законската поставеност, хидрологијата/хидрогеологијата и загадувањето;
- Стратешка акциона програма, во која се зацртани структурните мерки (вклучително и законодавството) и плановите за имплементација за секоја земја;
- Систем за управување со информации, кој служи како платформа за заедничко собирање, чување и споделување податоци;
- План за управување со сливот на Охридско Езеро, каде еутврден план за надзор и мониторинг и низа мерки за одржливо управување со користењето и квалитетот на водата во Охридското Езеро.²⁴

Проектот „Сливот на реката Струмица - Имплементација на Планот за управување со сливот на реката Струмица“ ќе воведо мерки што ќе помогнат во обновувањето на социо-еколошките функции на сливот на р. Струмица и неговата вкупна отпорност кон сложените притисоци што произлегуваат од човековите активности и глобалните промени.²⁵

ВОДА И САНИТАРНИ УСЛОВИ ВО БРОЈКИ

ПСТУОВ 24,5%

99% од вкупното население има пристап до вода за пиење

100% од урбаното население има пристап до вода за пиење

97% од руралното население има пристап до вода за пиење

77% од вкупното население е поврзано со канализација

66% од урбаното население е поврзано со канализација

11% од руралното население е поврзано со канализација

Клучни предизвици

- Административните капацитети во секторот за вода се слаби. Сè уште се потребни значителни напори за натамошно усогласување на законодавството со правото на ЕУ во овој сектор.
- Потребни се големи инвестиции во секторот за води. Националната стратегија за води од 2012 година, ги проценува потребните инвестиции за по 2011 година на 15,2 милијарди денари (0,24 милијарди евра), од кои 12,9 милијарди денари (0,21 милијарди евра) се потребни за третман на отпадни води.

²³https://www.unece.org/fileadmin/DAM/oes/MOU/MOU_Drin_Strategic_Shared_vision_Final.pdf

²⁴Програматанамерки е изработеназадвапериодана имплементација: 2020-2025 и 2026-2031.

²⁵УсогласеносклучнитепринципинаРамката за водина ЕУ и директивитезапоплави, а и со основниотконцептза интегрираноуправувањеесоводнитересурси, овојпроектимазацелдаодговоринаглавнитевидовипритисоквосливот (точкести и дифузни извориंनाзагадување, како и хидро-морфолошкипромени), истовременомаксимизирајќигиможноститезанамалувањенаризикотодпоплави.

- Земјата е активна во прекугранична соработка за водите, особено кога станува збор за заедничките прекугранични езера. Сепак, ефективностa на постојните договори треба да се зајакне.²⁶
- Квалитетот на водата останува значаен проблем за многу ромски домаќинства. Децата во ромските населби се со посебен ризик од непречистена вода и од недостаток на објекти за управување со отпад. Исто така, постои загриженост околу нетретираниот руднички, комунален и индустриски отпад што влегува во водните системи и влијае на водата за пиење.
- Уште еден предизвик е сите училишта да прилагодат барем еден тоалет за третирање на менструалното здравје, да се создадат стимуланти за зголемување на инвестициите во менструалното здравје (даночни стимулации) и да се обезбедат бесплатни пакети за третирање на менструалното здравје на сите девојчиња кои се дел од редовното образование.

Следни чекори

Следниве се главните чекори утврдени како приоритети од Владата за наредните години.

СЛЕДНИ ЧЕКОРИ

Воспоставување систем за проценка, заштита и подготвеност за поплави, како и изготвување и ракување со планови за управување со ризик од поплави

Зголемување на инвестициите како дел од БДП преку градење системи за собирање и третман на отпадни води

Снабдување на населението со здрава вода за пиење преку модерни системи за водоснабдување врз основа на принципот „корисникот плаќа“

Управување со речните сливови и подобрување на еколошката состојба, како и зачувување на човечкото здравје преку подобрување на квалитетот на водата

Целосно транспонирање на законодавството

Воспоставување на сеопфатен систем за мониторинг на водите

Довршување на плановите за управување со речните сливови

²⁶На пример, нема редовни состаноци на Грчко-македонската постојана комисија за прашања околу прекуграничните слатководни маси. Постојат билатерални договори со Бугарија за сливот на реката Струмица и со Грција за сливот на реката Вардар, но, мора одново да се воспостави соработка.

7 ФИНАНСИСКИ ПРИСТАПНА И ЧИСТА ЕНЕРГИЈА

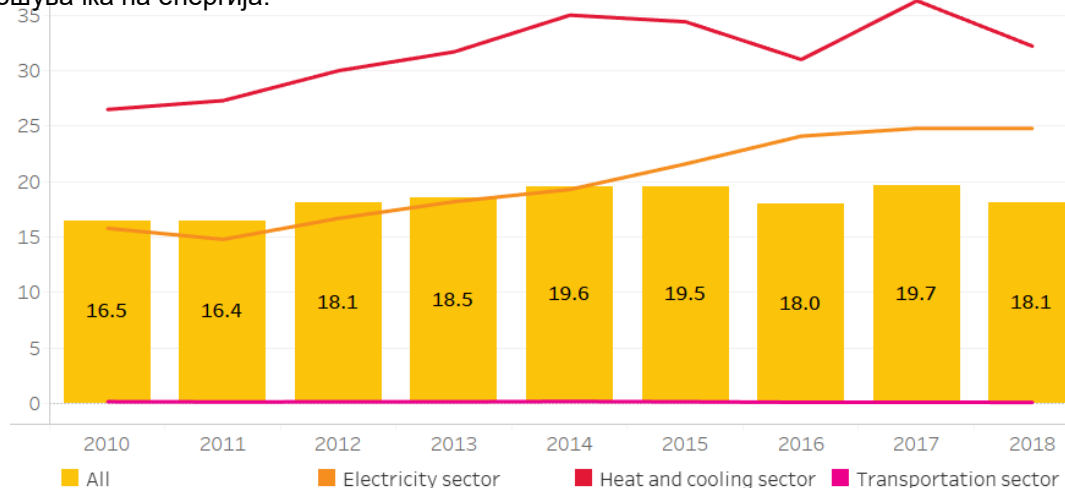
ЦОР 7 – Финансиски пристапна и чиста енергија

Општа состојба

Во 2016 година енергетскиот сектор учествувал со околу 74% во емисиите на стакленички гасови (GHG). Снабдувањето со електрична енергија првенствено се остварува преку јаглен, хидро и обновливи извори. Јагленот учествува со 60% во производството на електрична енергија, при што како резултат на тоа во делови од земјата има лош квалитет на воздухот. Хидроенергијата изнесува околу 20 % од електричната енергија, меѓутоа, поради климатските промени во наредните години ќе има ограничувања во достапноста на оваа енергија. Друг извор е енергијата од обновливи извори (со исклучок на големите хидроцентрали), која опфаќа приближно 7 отсто од производството на електрична енергија и 18 отсто од крајната

Слика 19: Учество на обновлива енергија во вкупната крајна потрошувачка на енергија (%)

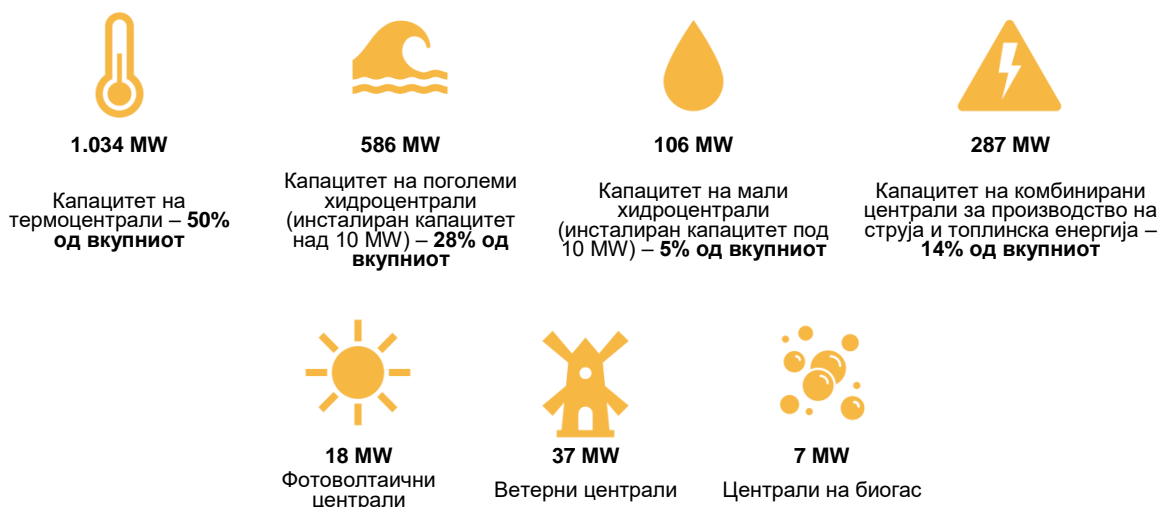
потрошувачка на енергија.

Завршени се аукции за соларни центри од 62 мегавати (MW) на државно и приватно земјиште. Во тек е уште една аукција за фотоволтаична централа до 100 MW во Осломеј. Овие проекти се поддржани од Европската банка за обнова и развој (ЕБОР) и претставуваат голем чекор во енергетскиот сектор и значајна акција кон негова декарбонизација.

Во 2017 и 2018 година, ТЕТО учествуваше со околу 15 % во домашното производство на електрична енергија. ТЕТО троши околу 80 % од природниот гас на национално ниво. Во моментов, домаќинствата користат малку гас поради недоволно развиената гасоводна мрежа (иако во тексе планови за развој на цевковод за природен гас низ целата земја). Покрај тоа, нова гасоводна линија со Грција е во фаза на проектирање и објавен е тендерот за дистрибуција на гас.

ИЗВОРИ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГИЈА И ДРУГИ ПОМАЛИ ИЗВОРИ

Вкупниот инсталиран капацитет на електроцентралите во РСМ е 2.076 MW.

Во изминативе десет години, Владата презеде мерки за производство на чиста, финансиски достапна и сигурна енергија. Во ова време, зголемена е употребата на соларна енергија и намалена зависноста од фосилни горива. Владата имплементира и низа иницијативи за намалување на стакленичките гасови – меѓу кои и Програма за субвенционирање за обновливи извори на енергија, како и програма за подобрување на енергетската ефикасност на домаќинствата.

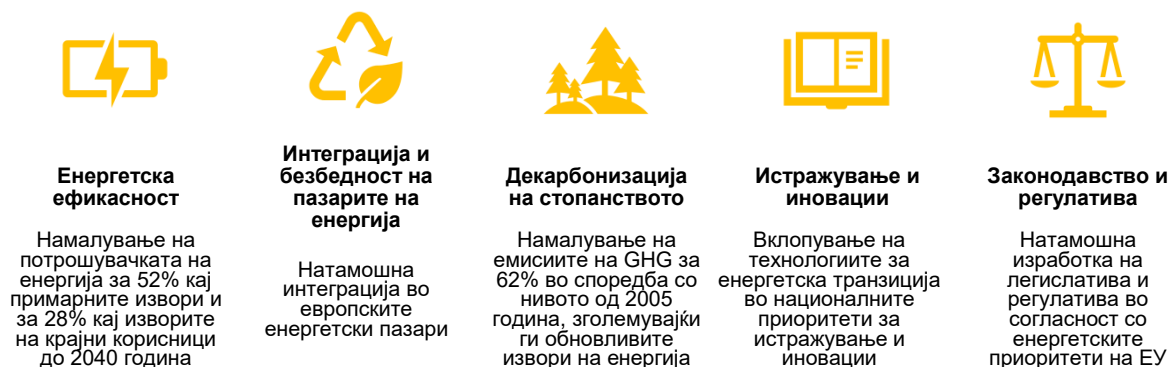
Законодавно-стратешки иницијативи

Министерството за економија врши надзор врз енергетската политика, како и врз мерки за подобрување на енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија. Уште две институции коишто ги поддржуваат овие иницијативи се **Агенцијата за енергетика** (ЕА) и **Регулаторната комисија за енергетика** (РКЕ). **Агенцијата за енергетика** е надлежна за кампањи за подигање на свеста, изработка на програми, планови, обука и координација на финансиските средства за поддршка на иницијативи за чиста енергија. **РКЕ** ги надгледува цените и тарифите за електрична енергија, гас, вода и греење.

Законот за енергетика од 2018 година се однесува на целите на енергетската политика, правилата за изградба на нови енергетски постројки, регулатива и упатства за електрична енергија, природен гас, топлинска енергија и обновлива енергија. Тој предвидува мерки на поддршка за производителите на обновлива енергија.

Стратегијата за развој на енергетиката на Република Северна Македонија до 2040-та година е една од централните стратегии за водење енергетски иницијативи во наредните години. Таа ги интегрира енергетскиот и климатскиот сектор, со што Северна Македонија е прва членка на Енергетската заедница што има изготвено стратегија во согласност со интегрираниот пристап за националните енергетски и климатски планови. Стратегијата е усогласена со **Законот за енергетика**, како и со **Стратегијата на ЕУ за енергетска унија**.

ЦЕЛИ НА СТРАТЕГИЈАТА ЗА РАЗВОЈ НА ЕНЕРГЕТИКАТА

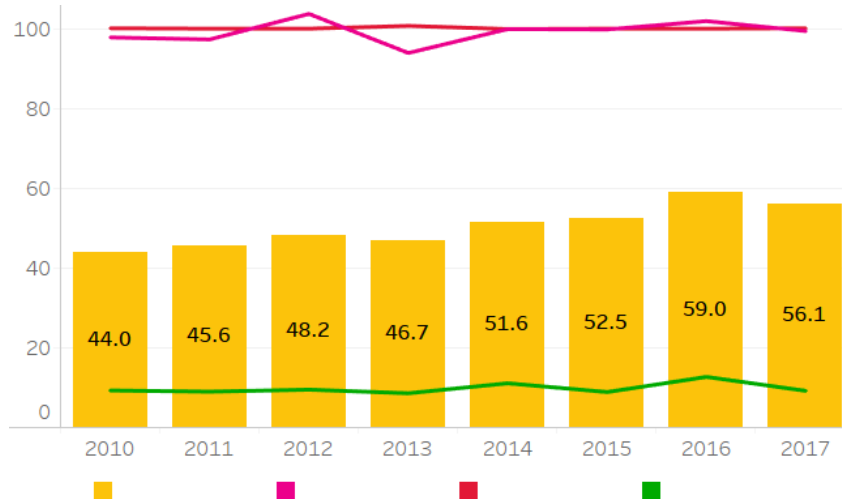
Тековни иницијативи

Енергетските иницијативи се тесно поврзани со рамката на ЕУ преку **Енергетската заедница**, која ги вклучува земјите-членки на ЕУ и земјите од Југоисточна Европа. Заклучно со 2018 година, процентот на потрошувачка на електрична енергија обезбедена преку отворените пазари изнесува 47%.

Врз основа на препораката од **Министерскиот совет на Енергетската заедница** од 2016 година, за следење и известување околу нивоата на GHG, преземени се чекори за осврт кон климатските промени. Ова е важно со оглед на тоа што енергетскиот сектор е одговорен за најголем дел од емисиите на GHG. Владата во моментот го ревидира **Национално утврдениот придонес за климатските промени** и развива нова **Стратегија за климатска акција**.

Во моментот, се наплаќаат акцизи на енергетските производи како моторни горива и горива за греење. Во 2018 година, даночната стапка на нафтата како гориво за греење беше двојно зголемена, а истовремено, Владата ги искористи акцизите за да ја пренасочи потрошувачката од дизел кон безоловен бензин како почиста алтернатива. Акцизните стапки на безоловен бензин се близу до минималните стапки на ЕУ, меѓутоа, стапките на другите моторни горива треба да се зголемат како начин за усогласување со стандардите на ЕУ. Во поглед на горивата за греење, акцизите во многу случаи се над минималните стапки на ЕУ.

Слика 20: Енергетска зависност (процент од увозот во вкупната потрошувачка на енергија)

Извор: Државен завод за статистика

Од 2014 година, Владата води програма за субвенционирање од 50 мил. денари на обновливи извори на енергија и енергетска ефикасност, со кои се надоместуваат трошоците за соларни панели, нова технологија за прозорски рамки и современи домашни печки. Со време, се очекува оваа програма да помогне за намалување на увозот на природен гас и други горива.

Клучни предизвици

Северна Македонија има високо ниво на загадување на воздухот, особено во главниот град Скопје. Патниот сообраќај, индустријата, производството на електрична енергија и станбеното греење учествуваат со над 90% во емисиите. Поради загадувањето на воздухот, населението е подложно на различни здравствени ризици.

Други клучни предизвици се:

- Природниот гас во земјата влегува само преку еден влез на границата со Бугарија. Се проценува дека земјата е една од петте најранливи во Европа поради недостиг од **Трансбалканскиот** гасовод.
- Цените што се плаќаат за природен гас се едни од највисоките во Европа, финансиски оптоварувајќи ги потрошувачите и ставајќи ги големите индустриски потрошувачи во неповолна положба на пазарот.
- Земјата не применува сеопфатен поврзан пристап за енергија, вода и храна заснован врз принципите на одржливо управување со ресурсите. Пристапот на енергија-вода-храна има за цел да поддржи поодржливо распоредување на обновливите извори преку градење синергии, зголемување на ефикасноста, намалување на отстапките и подобрување на управувањето меѓу секторите.
- Социјално-економскиот ефект од енергетската транзиција ќе биде сериозен предизвик во наредните години.
- Инвестициите во ниско јаглеродни технологии не седоволни, а подобрувањето на енергетската ефикасност, особено во индустрискиот сектор, сè уште е предизвик.
- Исто така, домаќинствата треба да се обесхрабрат да користат високо загадувачки, но евтини извори на топлина како биомаса и тешка нафта, и треба да се обезбеди одржлива поддршка за електрификација и гасификација.

Следни чекори

Главна цел во наредните години е намалување на емисиите на GHG преку подобра примена на регулативите за животна средина. Исто така, ќе се преземат мерки за енергетска ефикасност на станбените згради и мерки кои ќе придонесат за намалување на загадувањето од возилата загадувачи. Владата работи и на намалување на зависноста од јаглен и на промовирање обновливи извори на енергија. Владата планира да формира фонд за енергетска ефикасност заради заштеда на енергија, создавање работни места, зачувување на природните ресурси и намалување на загадувањето на животната средина. Една од главните цели на фондот е да се инвестира во јавна инфраструктура - како училишта, болници и општински згради - за да се постигнат поголеми резултати за енергетска ефикасност. Се проценува дека ќе се креираат 6.200 работни места до 2035 година преку спроведување на мерките за енергетска ефикасност во градежниот сектор.

Дополнителни чекори што ќе се преземат се:

- Поддршка за големи фотоволтаични и ветерни проекти за да се олесни развојот на обновливите извори на енергија. Во Свети Николе и Македонски Брод ќе се градат фотоволтаични централи со вкупна инсталирана моќност од 35 MW;
- Поддршка за домаќинствата да се префрлат на гас откако ќе се воспостави дистрибутивната инфраструктура;

- Инвестиции во преносната мрежа за адаптирање кон обновливи извори на енергија;
- Инсталација на паметни броила низ целата електро-дистрибутивна мрежа;
- Поддршка за „*Праведна транзиција*“ на кичевскиот и битолскиот регион.

ИНВЕСТИЦИИ ОД ПРВАТА ГЕНЕРАЦИЈА (2018-2040)

113 MW

Нови ветерни центри со поддршка во 2018-2023 година

600 MW

Нови неподдржани ветерни центри во 2029-2040 година

597 MW

Нови фотоволтаични центри со поддршка во 2025-2039 година

760 MW

Нови неподдржани фотоволтаични центри во 2018-2040 година

775 MW

Нова голема хидроцентрала во 2029-2037 година

223 MW

Нова мала хидроцентрала во 2019-2040 година

141 MW

Нова централа за гас во 2020-2025 година

23/15 MW

Поддржани и неподдржани центри на биогаз за 2020-2036 и 2020-2035 година (соодветно)

8

ПРИСТОЈНА
РАБОТА И
ЕКОНОМСКИ
РАСТ

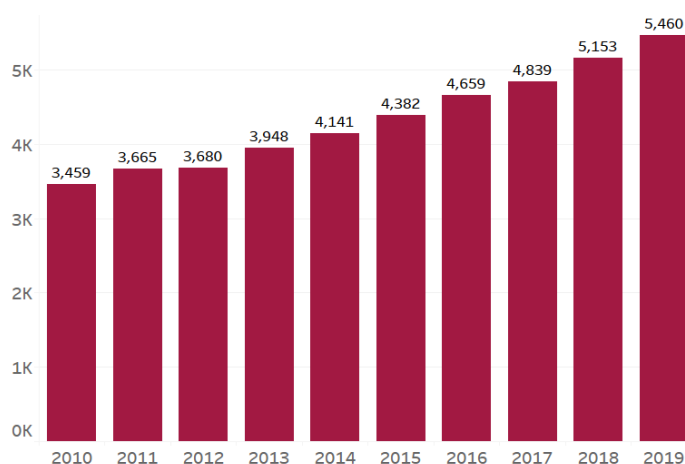
ЦОР 8 - Пристојна работа и економски раст

Општа состојба

Северна Македонија е посветена на промовирање сеопфатен инклузивен економски развој и продуктивно вработување за сите граѓани. И покрај продолжените ефекти од глобалното економско забавување и домашната политичка криза во 2016 година, што дополнително ја стагнираше економијата, земјата успешно го започна економскиот раст - од првото полугодие на 2019 година, таа расте со стапка од 3,6%. Освен тоа, меѓу 2010 и 2019 година, БДП по глава на жител се зголеми од 3.459 на 5.460 евра. Забрзувањето на растот се припишува на стабилната потрошувачка и на ниската инфлација, како и на растот на домашните и странските инвестиции по политичката криза.

По спроведувањето на разни стратешко-законодавни мерки, вклучително и **Националната стратегија за вработување 2016-**

Слика 21: БДП по глава на жител во евра (според тековниот курс)

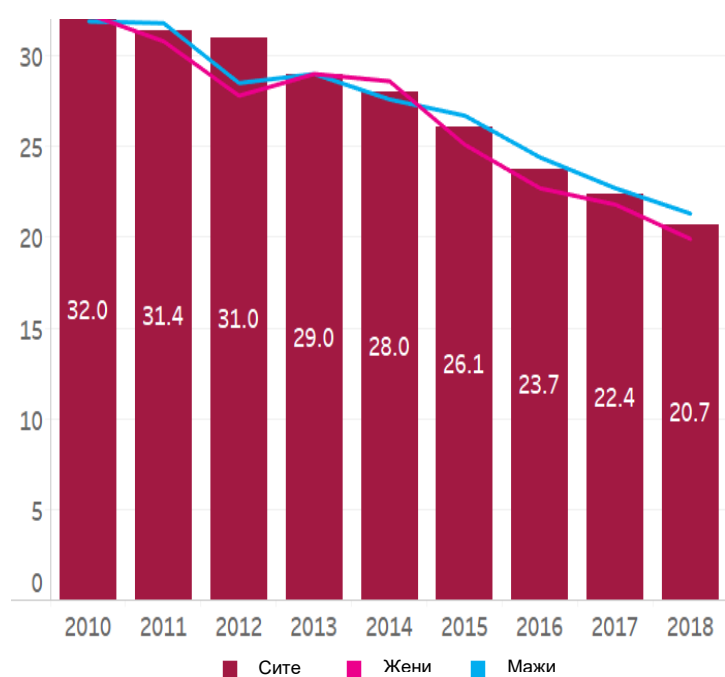

Извор: Годишен НА

2020 и Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика (ЕСРП),

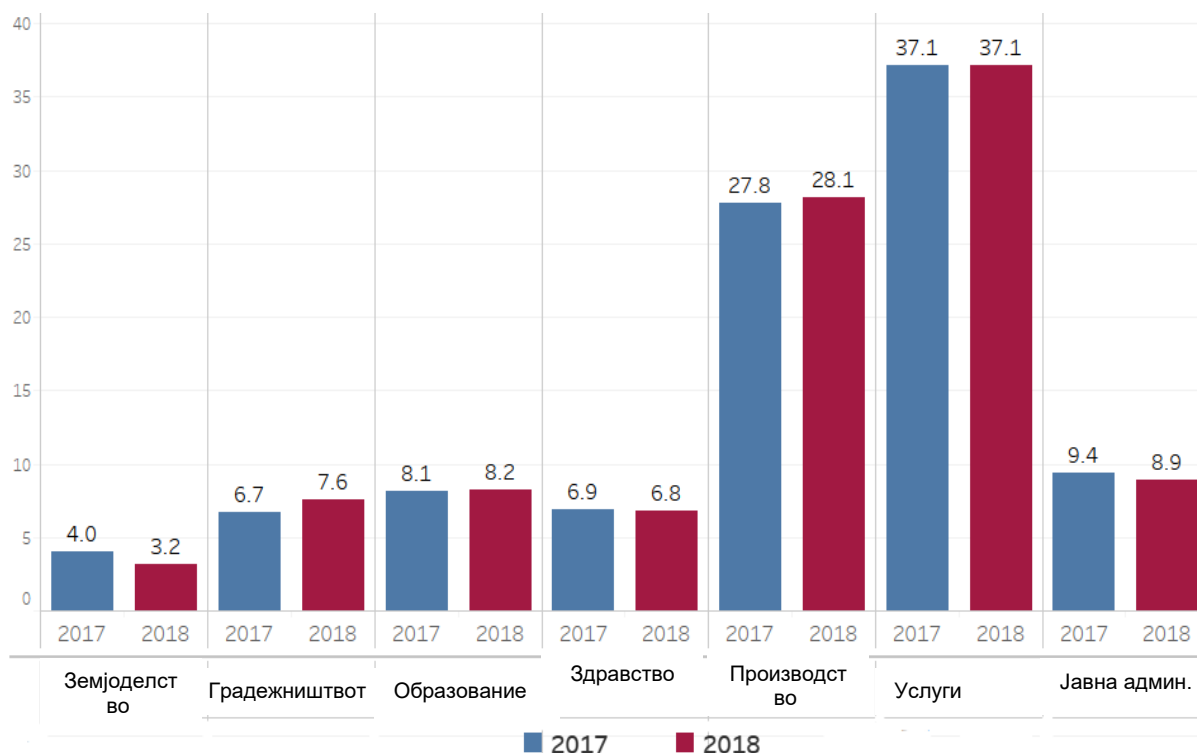
Северна Македонија успешно ја намали стапката на невработеност (за лица на возраст 15-64 години) од 36% во 2005 година на 16,6% во последниот квартал од 2019 година—историски ниска стапка. Нето номиналната плата се зголеми за 7 % во 2018 година. Почнувајќи од првата половина на 2019 година, просечната месечна плата е околу 25.200 денари (околу 408 евра). Северна Македонија ги ратификуваше сите клучни конвенции на Меѓународната организација на трудот (МОТ), вклучувајќи три нови конвенции ратификувани минатата година. Неодамна објавената студија на МОТ²⁷ ги анализира трендовите и структурата на вработувањето, со фокус на родовите разлики. На графиконот подолу, прикажано е дека 37% од вработените за плата работеле на пазарот на услуги, по што следуваат 28% во производството.

Слика 22: Стапка на невработеност кај лица на возраст од 15 до 74 г. (%)

Извор: Анкета за работната сила

Слика 23: Структура на вработеност по сектор (процент)

²⁷Проценка на економските ефекти од порастот во 2017 година на минималната плата во С. Македонија.

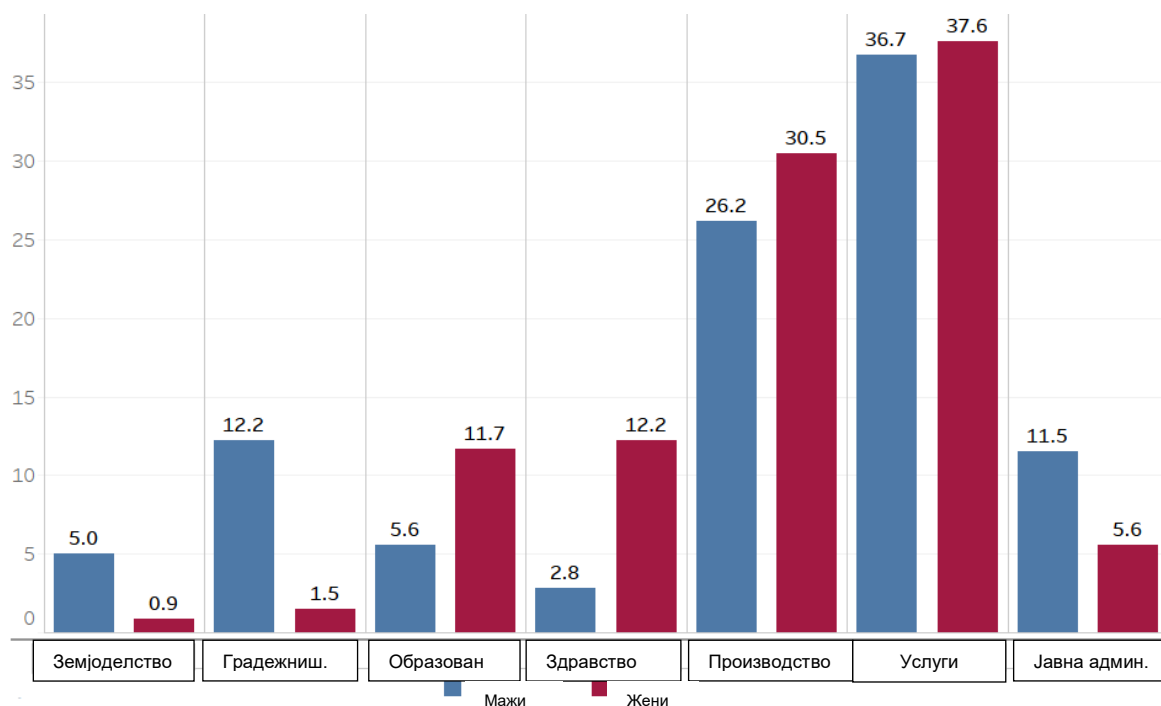

Како што се гледа на сликата погоре, структурата на вработеност е слична и за двата пола, иако со некои разлики. Поточно, додека услугите вклучуваат и жени и мажи, поголем процент на мажи работи во градежништвото, јавната администрација и земјоделството. Жените, од друга страна, повеќе работат во здравството, образованието и производството. Голем дел од вработеноста на жените за плата (15,3% во 2018 година) се наоѓа во текстилната и кожарската индустрија во рамки на секторот производство. Учеството на вработените мажи во овие три сектори беше само 2,6% во 2018 година.

И покрај успехот со покачувањето на нивото на платите, сè уште има значителен родов јаз кај нив. Работничките добиваат околу 18-19% помалку од работниците. Потоа, привременото вработување кај младите (на возраст 15-29 години) е двојно повисоко отколку кај возрасните, бидејќи не можат да најдат постојан работен однос. Повеќето од привремените работници се мажи.

Невработеноста и неактивноста кај младите и жените остануваат високи и покрај успехот во намалувањето на вкупната стапка на невработеност. Стапката на невработеност кај младите се проценува на 35% во првата половина од 2019 година, додека младите (на возраст 15-29 години) кои не се во работен однос, образование или обука (НЕЕТ) се проценети на 31 процент во 2016 година. Слично на тоа, во првата половина од 2019 година, над 50% од жените на возраст на 15 и повеќе години не учествуваат на пазарот на трудот. Северна Македонија го препознава ова прашање како долгорочен структурен предизвик и се преземаат низа мерки за негово решавање. На пример, во 2018 година, Програмата “Младинска Гаранција” ангажираше 8.850 млади (4,651 жени) во првите 4 месеци од моментот на пријавување како невработени и

Слика 24: Структура на вработеност по сектор и по пол (проценти)

им обезбеди вработување, можности за продолжување на образованието и обука.²⁸

Покрај обезбедување соодветна здравствена заштита за лицата со попреченост, Северна Македонија е посветена на унапредување на вработеноста и отворање фирми меѓу лицата со попреченост. МТСП и АВРМ, во партнерство со ООН, воведоа мерка за вработување што им овозможува на лицата со попреченост да започнат сопствен бизнис и ги стимулира

²⁸ Програмата беше пилотирана во Скопје, Гостивар и Струмица, а беше проширена и во други општини низ целата земја во 2019 г. за да опфати барем 14.000 млади.

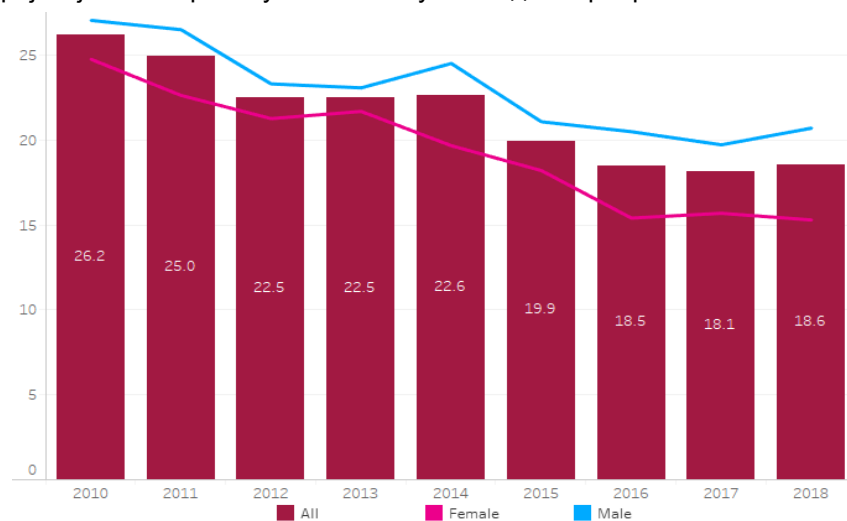
приватните компании да вработуваат вакви лица. Исто така, во тек се и други иницијативи, каде спаѓаат **Програмата за самовработување** и **Центарот за стручна рехабилитација на лица со попреченост**, кои обезбедуваат обука и им наоѓаат соодветно вработување на учесниците.

Микро, малите и средните претпријатија (ММСП) остануваат доминантен тип на претпријатија,

Слика 25:Процент на неформално вработување во вкупното вработување

претставувајќи 99% од активните претпријатија во 2018 година. Одговорни за речиси 71 % од работната сила во 2018 година, овие претпријатија се двигател на инклузивен економски развој и продуктивни работни места. Затоа, Владата издвои средства за унапредување на растот на нови ММСП, како и за проширување на постојните. Преку **Програмата за конкурентност, иновации и претприемништво**, Министерството за економија нуди финансиска поддршка, обука и други услуги на најмалку 160 компании за зголемување на нивната конкурентност и продуктивност. Обезбедени се дополнителни стимулации за да се охрабрат женските бизниси²⁹. **Програмата за самовработување** поддржува претприемачки и менаџерски вештини за невработени лица, вклучително и лица со попреченост ^{Мажи} и членови на ромската заедница кои сакаат да отворат фирма.

Формализирањето на претпријатијата и вработувањето е уште еден приоритет. Во 2018 година, околу 19% од вработените лица немале официјален договор. Приближно половина од неформалните вработени работеле во земјоделскиот сектор и голем дел од нив биле неплатени семејни работници. Изготвена е **Стратегија за формализација на неформалната економија (2018-2022)** за да се намали неформалноста и да се обезбедат стандардни работни услови за сите.

Извор: Анкета за работната сила

Во областа на туризмот, Владата ја усвои **Националната стратегија за развој на туризмот** 2016-2021, чија цел е промоција на земјата како регионална конференциска дестинација и развивање на туристичката инфраструктура во руралните области.

Достапни се обуки за развој на човечки ресурси во секторот туризам и угостителство. Меѓу 2018 и 2019 година, бројот на туристи е зголемен за 5,1 %, каде бројот на домашните туристи за 1,9 %, а бројот на странските за 2,3 %. Во истиот период, вкупниот број ноќевања се зголеми за 2,7% во однос на истиот период лани. Бројот на ноќевања на домашните туристи е намален за 2,7 %, додека на странските е зголемен за 5,8%. Овој раст доведе до зголемување на стапката на вработеност во индустријата. Во 2019 година, во туризмот се вработиле 8.500 лица, што претставува 1,2% од вкупната вработеност. Дополнителни 31.000 лица беа вработени во активности поврзани со туризмот. Пред кризата со КОВИД-19, проекциите сугерираа дека вработувањето во овој сектор ќе достигне 32.500 до оваа година и 40.000 до 2024 година.

Во 2019 година, МТСП ги подобри работните стандарди и права со зајакнување на постојното законодавство и практики за безбедност и здравје при работа (БЗР). Другите релевантни достигнувања се подобрување на меѓагенциската координација за БЗР, формирање на единица за БЗР во рамките на МТСП и усогласување на националната статистика за професионалните повреди во согласност со стандардите на МОТ.

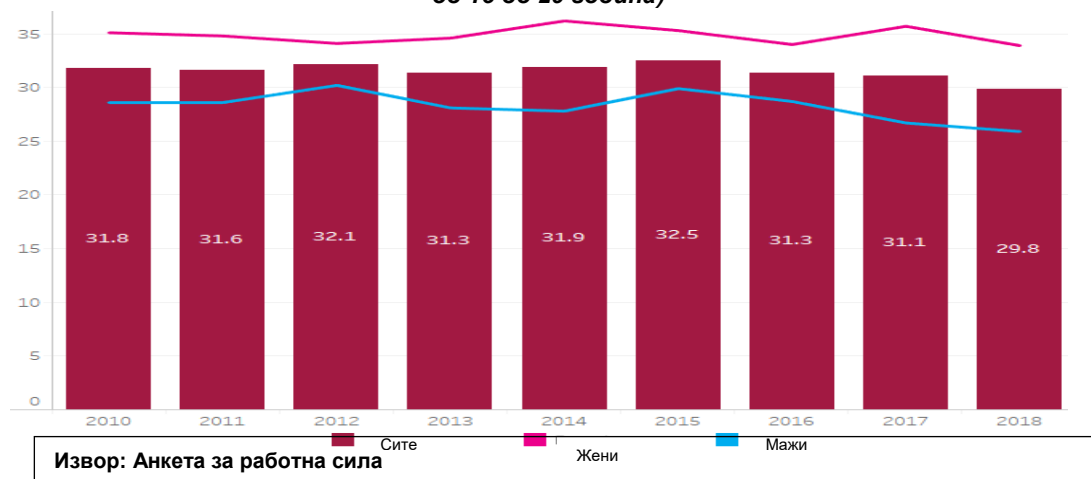
²⁹Претпријатие во сопственост на жени е дефинирано како претпријатие со најмалку една жена која има удел во компанијата над 50 проценти.

Стратешко-законодавна рамка

Од 2016 година, усвоени се следниве стратешки и законски рамки:

- **Национална стратегија за вработување 2016-2020 и Национален акционен план за вработување**³⁰ (НАПВ 2018-2020) со цел пораст на вработувањето, квалитет на работните места и ниво на продуктивност за сите граѓани, со конкретни мерки за ранливите групи (млади, жени, лица со попреченост). Една од главните успешни програми во рамките на оваа стратегија е **Програмата за општинско-корисна работа**, која промовира вработување на ранливите лица (особено на невработените жени) за обезбедување социјални услуги на ранливите популации, претежно постари лица, деца од предучилишна возраст и лица со посебни потреби.³¹
- **Програмата за реформи во вработувањето и социјалната политика (ЕСРП)** опфаќа три клучни области: (i) пазар на трудот и вработување, (ii) човечки капитал и вештини и (iii) социјална заштита.³²
- Секоја година, Владата изработува годишен **Оперативен план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот**. Овие активности вклучуваат поддршка за самовработување и унапредување на претприемништвото, субвенции за плати и поддршка за лица со попреченост, како и активности за подобрување на вработливоста на невработените.

Слика 26: Процент на млади кои не се во образование, вработување или обука (на возраст од 15 до 29 година)

- **Акциски план за вработување на млади (АПВМ)** 2016-2020 промовира можности за вработување на младите. Главната цел е да се подобрат вештините со кои младите стануваат поконкурентни за пазарот на трудот, особено во приватниот сектор.
- Други релевантни стратешко-законодавни рамки што се спроведуваат опфаќаат: **План за економски развој**³³, **Програма за достоинствена работа 2019-2022**, **Стратегија за образование 2018-2025**, **Стратегија за образование на возрасни 2019-2023**, **Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020**, **Стратегија за родова еднаквост 2013-2020**, **Стратегија за стручно образование и обука 2013-2020** и **Национална стратегија за Соработка со дијаспората** и **Национален акционен план**.

³⁰Во тек е изработка на нов акционен план.

³¹Меѓу 2016 и 2018 г., програмата е спроведена во 56 општини, каде 1.389 невработени лица испорачале услуги на 20.140 социјално исклучени лица. (Врз основа на информации објавени во Независната евалуација на Програмата на УНДП во земјата, 2019 г.).

³²Сите предложени реформи според ЕСРП се наменети за активности или промени во образовниот систем за да се обезбедат долгорочни ефекти. Овие активности вклучуваат зајакнување и модернизација на стручната обука, и подобрување на пристапот и квалитетот на образованието за сите граѓани.

³³<https://vlada.mk/node/18909?ln=en-gb>

Други стратешко-законодавни рамки усвоени во последниве години за промовирање на МСП и претприемништво се: **Стратегија за развој на МСП 2018-2023** и **Акционен план**, спроведени од релевантни министерства и стопански комори и **Закон за МСП**, кој ја дефинира законодавно-институционалната рамка за поддршка и развој на малите и средни претпријатија.

- **Стратегија за развој на женското претприемништво со Акциски план 2019-2023.**

За формализирање на дејноста и вработувањето, МТСП го менува **Законот за забрана и спречување на вршење нерегистрирана дејност** со цел подобро спроведување на законот.

Покрај **Националната стратегија за развој на туризмот 2016-2021**, изменети се **Законот за туристичка дејност** и **Законот за угостителска дејност** за да се утврдат упатства за давателите на туристичко-угостителски услуги и да се стандардизира квалитетот на услугите. Министерството за економија поддржа 17 општини да развијат локални стратегии за туризам.

Тековни иницијативи

Владата ги модернизира законите за работни односи за да воведо нова структура за вработување и да го подобри процесот на вработување и за работодавците и за лицата кои бараат работа. **Националната стратегија за социјални претпријатија и Акциониот план** се ревидираат за да се промовира растот на социјалните претпријатија.

Во тек се разни иницијативи како програмата **“Младинска гаранција”** и **Програмата за самовработување** заради поддршка на создавање работни места и намалување на невработеноста. Следниве програми се однесуваат на вработувањето и пазарот на трудот:

- **Центарот за образование на возрасни** го поддржува образованието на возрасните преку развивање на Концепт за основно образование на возрасни заснован на осум компетенции, како и средно стручно образование за возрасни.
- **Управата за извршување на санкции** (УИС) и **МОН** во партнерство со ООН поддржаа вклучување на стручно образование во казнено-поправните установи. Стручната обука е обезбедена на околу 170 затвореници, од кои 40 жени.
- **Формиран е Центар за стручна рехабилитација на лица со хендикеп** за да се обезбеди поддршка на лицата со попреченост и да се подобри нивната положба на пазарот на трудот.
- Развиена е веб-платформа **Преглед на занимања** (www.zanimanja.mk) со поддршка на ООН за да се информираат младите за занимањата и секторите со добра перспектива за кариера.

Рамка 5 - Успешна приказна: Иницијатива „Лице в лице“

Списанието за одржлив развој „Лице в лице“ е пионерско социјално претпријатие чија мисија е двојна: да се обезбеди социо-економско оспособување за маргинализираните групи (млади од улица, бездомници, лица со посебни потреби, лица во социјален ризик) и да ја едуцира општата публика за теми поврзани со SDG. Списанието е Списанието за одржлив развој „Лице в лице“ е пионерско социјално претпријатие чија мисија е двојна: да се обезбеди социо-економско оспособување за маргинализираните групи (млади од улица, бездомници, лица со посебни потреби, лица во социјален ризик) и да ја едуцира општата публика за теми поврзани со SDG.

Други претстојни иницијативи за поддршка на МСП и промовирање претприемништво се:

- **Министерството за економија** утврди мерки за намалување или укинување на одредени парафискални такси заради унапредување на административната работа за ММСП, намалување на финансискиот товар и поттикнување формализација на нерегистрираните дејности.
- **Министерството за економија** планира понатаму да го истражи одржливиот модел на услуги за поддршка на МСП, со цел да развие рамка за идните политики на промовирање на МСП на локално, регионално и национално ниво.
- Четиригодишен **Проект за локална и регионална конкурентност** се спроведува преку грант од Европската унија (ИПА II) за поддршка на развојот на туризмот и управувањето со дестинациите.
- Субвенционирање на летови на ниско-буџетните авиокомпани кои го решиле проблемот со недостаток на директни врски со поголемите градови во Европа и светот.³⁴

Клучни предизвици

Клучни предизвици во однос на пазарот на трудот се:

- Висока стапка на невработеност и неактивност кај најранливите групи, особено младите, жените и лицата со попреченост;
- Создавање работни места со висока додадена вредност, особено за дипломците;
- Подобрување на квалитетот на вработеноста (видови договори, неформално вработување и претпријатија, безбедност и здравје при работа);
- Ограничени капацитети на јавните служби за вработување, со што се ограничува квалитетот на услугите што им се даваат на најранливите групи;
- Пристап до образование за сите и квалитет на стручно образование и обука;
- Ограничени стимуланти и финансиски средства за сопствениците на фирми да инвестираат во зелени работни места;
- Ограничени стимулации за промовирање на женското претприемништво;
- Потребата да се обезбеди продуктивност на фирмите (вклучително и дигитализација и интернационализација) и да се обезбеди соодветна финансиска поддршка останува предизвик;
- Недостатокот на податоци и систем за прибирање податоци во туристичкиот сектор го чини развивањето на програми попроблематично, а има и потреба од обука на персоналот во секторите туризам и угостителство;
- Несовпаѓање меѓу потребите на пазарот и вештините што ги обезбедува образовниот систем.

Следни чекори

Владата ќе ги следи програмите и активностите наведени во релевантните акциони планови за создавање работни места, подобрување на учеството во работната сила и зголемување на побарувачката за работна сила. Исто така, ќе продолжи да ги усогласува трудовото законодавство со меѓународните стандарди за труд и со законодавството на ЕУ.

За натамошно олеснување на растот на МСП, Владата ќе обезбеди дополнителна поддршка и услуги за дигитализација и интернационализација на малите и средни претпријатија, дополнително ќе го либерализира финансискиот пазар и ќе воведат нови опции за финансирање. Се проценува основање на услужни центри за МСП кои ќе обезбедуваат

³⁴Во 2019 година, листата беше дополнета со нови тур-оператори и туристички одморалишта за туристи од нови светски дестинации. Со Проектот за давање финансиска поддршка на новите авиокомпани беа воведени директни летови кон Малме, Базел, Милхаус, Милано, Бергамо, Ајндховен, Дортмунд, Меминген, Минхен, Стокхолм, Гетеборг, Лондон-Лутон, Венеција, Франкфурт, Париз, Брисел, Келн и Рим.

едношалтерски услуги за претприемачи, каде тие ќе може да најдат совети, менторство и информации поврзани со деловното работење. Ќе продолжи имплементацијата на постојните програми насочени кон најранливите групи (млади, жени, лица со попреченост и други).

Кај туристичкиот сектор, Владата даде приоритет врз подобрување на институционалното опкружување за да се олесни вклученост на приватниот сектор и подобра обука на човечките ресурси.

9

ИНДУСТРИЈА,
ИНОВАЦИИ И
ИНФРАСТРУКТУРА

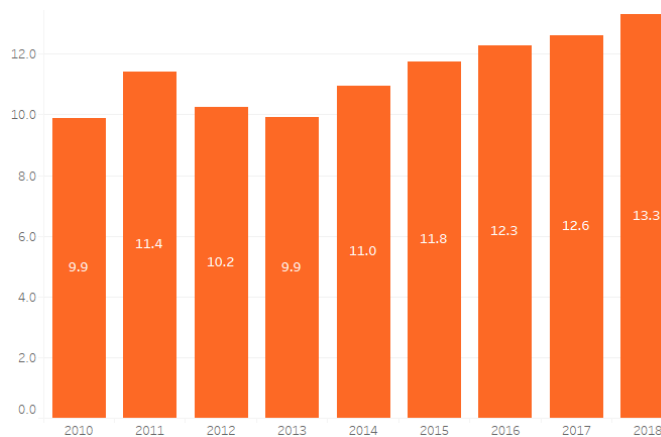
ЦОР 9 – Индустија, иновации и инфраструктура

Општа состојба

И покрај економското забавување поради политичката криза во 2016-2017 година, економијата порасна со стапка од 3,6% во 2019 година, по раст од 2,7% во 2018 година. Успехот во обновување на стапката на раст може да се припише на стабилна потрошувачка и значителен раст на инвестициите. Растот на инвестициите од 10,4% главно се должи на порастот на градежните активности, како и на пониската каматна стапка³⁵.

Во 2018 година, производствениот сектор придонесе за скоро 13% од БДП и беше заслужен за скоро 30% од вкупната вработеност³⁶. Индустриското производство

Слика 27: Додадена вредност на производството како процент од БДП

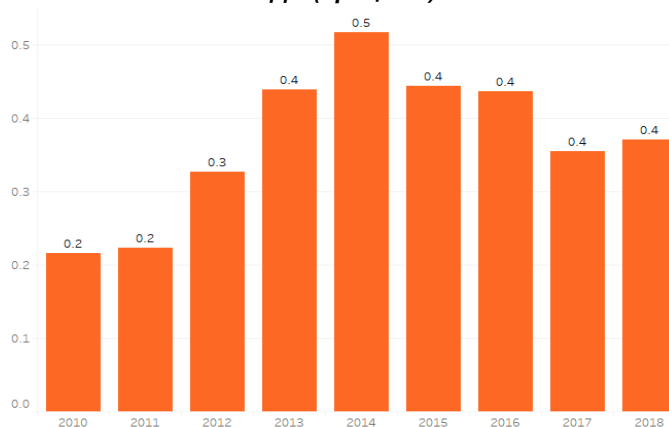
Извор: Државен завод за статистика/Национални сметки

³⁵ На крајот на првата половина од 2019 г., Народната банка на С. Македонија ја намали референтната каматна стапка на 2,25%, историски ниска стапка.

³⁶ Врз основа на извештајот на МОТ „Проценка на економските ефекти од зголемувањето на минималната плата за 2017 г. во С. Македонија“ (http://ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_714892/lang--en/index.htm)

порасна на приближно 17 % до крајот на 2019 година. Во 2019 година, имаше 8 оперативни технолошки индустриски развојни зони (ТИРЗ) низ Северна Македонија и уште 7 во развој. Овие Технолошко индустриски зони нудат готова инфраструктура, административна поддршка и стимулации за привлекување домашни и странски инвеститори. Од 2017 година, компаниите што работат во Технолошко индустриски зони зголемувајќи ја стопанската активност вработиле скоро 5.000 повеќе работници. Се предвидува натамошен развој на преработувачката индустрија заради промовирање одржлива индустријализација и стимулирање на економскиот раст.

Слика 28: Трошоци за истражување и развој како дел од БДП (процент)

Извор: Државен завод за статистика

Покрај индустријализацијата, Владата на Северна Македонија е свесна за потребата од проширување на пристапот до поголемите пазари и глобалните вредносни синџири. Во моментот Република Северна Македонија е членка на два мултилатерални договори за слободна трговија - **Европската асоцијација за слободна трговија** (ЕФТА) и **ЦЕФТА** - и има потпишано билатерални трговски договори со Турција и Украина. За поддршка на растот и интернационализацијата на МСП, Северна Македонија коспонзорирала иницијативи за е-трговија, домашно регулирање на услугите и формирање на неформална **Работна група за ММСП** на Единаесеттата министерска конференција на СТО во Буенос Аирес (2017 година). Исто така, воспоставени се иницијативи за промовирање на растот на ММСП во различни сектори, вклучувајќи го и производството.

Во однос на инфраструктурата, Северна Македонија се смета за важна сообраќајна транзитна рута меѓу Централна Европа, Егејско, Јадранско и Црно Море и понатаму, со Далечниот Исток. За земјата да се позиционира како транспортен центар во регионот, направени се значителни инвестиции за развој на коридори и инфраструктура (иако Коридорот 8 останува недоволно развиен). За да се подобри безбедноста на патиштата и ефикасноста во сообраќајот, во еден од главните коридори беше инсталиран **Интелигентен транспортен систем (ИТС)** за собирање сообраќајни податоци во реално време.

Иако Република Северна Македонија заостанува со инвестиции во иновации, истражување и наука во споредба со другите земји од регионот, има значително подобрување во оваа област. Само во 2019 година, Владата на Република Северна Македонија значително ги зголеми инвестициите во иновации. Глобалниот индекс на иновации (ГИИ),³⁷ ја рангира Северна Македонија како 59-та од 129 земји во 2019 година, со што земјата има најголем раст на инвестициите во иновации од 2018 годинаодина.³⁸ И покрај подобрувањето, истражувачко-научните активности сè уште добиваат само 0,2 % од државниот буџет, што е значително пониско од просекот на ЕУ од 2 %. Широкопојасна конективност се прифаќа како суштински извор на конкурентност, бидејќи поттикнува иновации, глобални врски и економски развој. Повеќе луѓе добиваат пристап до интернет и до мобилната мрежа. Заклучно со 2019 година, 82% од домаќинствата имаат пристап до интернет, наспроти 74 % во 2017 година. Во меѓувреме, над 99 % од населението е опфатено со мобилни мрежи.

³⁷ Пет влезни столба опфаќаат елементи од националната економија кои овозможуваат иновативни активности: (1) Институции, (2) Човечки капитал и истражување, (3) Инфраструктура, (4) Софистицираност на пазарот и (5) Софистицираност на бизнисот. Два излезни столба опфаќаат конкретни докази за иновации: (6) Знаење и технологија и (7) Креативни резултати.

³⁸ Рангирање во Глобалниот индекс на иновации (2019).

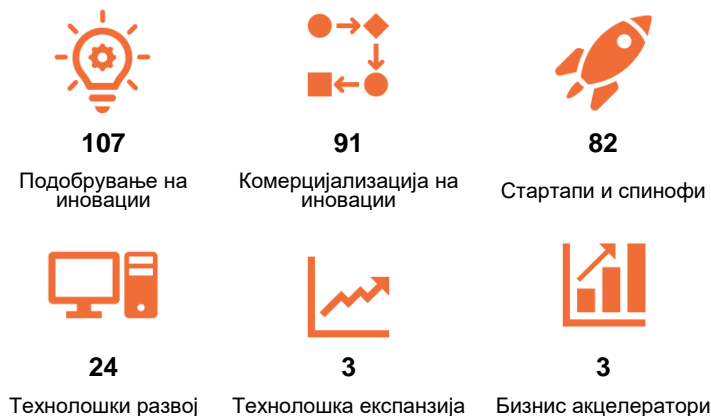

Владата реализира иновации, технолошки напредок и истражување преку зајакнување на квалитетот на образовниот систем. Во партнерство со Европската Унија, изработени се **Стратегија за образование и Акционен план 2018-2025** година, заради подобрување на квалитетот на образовниот систем и развој на човечкиот капитал. **Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР)** е основан во декември 2013 година за да се поттикнат иновации во МСП, истовремено подобрувајќи го деловното опкружување.

ГЛАВНИ ТОЧКИ НА ПРОГРАМАТА НА ФИТР

КОРИСНИЦИ ВО РАМКИ НА ПРОГРАМАТА НА ФИТР

Стратешко-законодавна рамка

Следниве се главните компоненти на стратешко-законодавната рамка:

- **Планот за економски раст** дефинира мерки за зајакнување на економијата преку финансиска поддршка за индустрискиот сектор.³⁹
- Со **Законот за финансиска поддршка на инвестициите** се уредуваат видовите и висината на финансиска поддршка за инвестициите, условите, начинот и постапката за доделување финансиска поддршка, итн.
- **Програмата за поддршка на ММСП** ја спроведува Фондот за иновации и технолошки развој заради усовршување на иновациите и развој на технологијата.
- **Програмата за економски реформи** утврдува мерки за реформи со кои се поддржува економскиот раст и се зголемува конкурентноста.
- **Индустриската стратегија 2018-2027** се фокусира врз развој на производството преку подобрување на продуктивноста, создавање работни места и зголемување на приходите.
- **Фискалната стратегија 2020-2022** предвидува постепено намалување на буџетскиот дефицит од 2,5% од БДП во 2019 година на 2,3% во 2020 година и 2% во 2021 година. Стратегијата опфаќа цели за успешност на јавните и државните претпријатија.

³⁹Се спроведува преку различни институционални програми и конкретни закони, со распределување на буџет од околу 40-45 милиони евра.

- **Стратегијата за формализација на неформалната економија** 2018-2022 има за цел да го намали бројот на неформални работници (во неформални и формални фирми, како и во домаќинствата), да го намали процентот на нерегистрирани деловни субјекти и на неформални дејности во рамките на формалната економија.
- **Стратегијата за мали и средни претпријатија** 2018-2023 и **Стратегијата за развој на женското претприемништво** 2019-2023 утврдуваат стратешка рамка за поддршка на малите и средни претпријатија и на жени-претприемачи.
- **Среднорочната стратегија за општествена одговорност на претпријатијата** 2019-2023 за компаниите пропишува развивање, одржување и примена на општествено прифатливи практики.
- **Националната транспортна стратегија** 2018-2030 посочува упатства и мерки за подобрување на транспортната инфраструктура заради олеснет премин на границите, имплементација на Интелигентниот транспортен систем (ИТС) и подобрување на безбедноста на патиштата.
- **Законот за иновативна дејност** ги уредува иновативните дејности, научното истражување, техничко-технолошкото знаење, а и прашањата поврзани со Фондот за иновации и технолошки развој.

Тековни иницијативи

Од почетокот на спроведувањето на **Планот за економски раст** пред две години, поддржан е рекорден број домашни компании, од кои 314 преку инструменти и мерки на **Фондот за иновации и технолошки развој**, а 220 со **Законот за финансиска поддршка на инвестициите** (72 во 2018 и 47 во 2019 година). Околу 20 странски компании се поддржани преку **Законот за контрола на државната помош** и **Законот за слободни економски зони**. За да утврди сеопфатна и одржлива политика на индустријализација, Владата подготвува **Стратегија за паметна специјализација** што ги опишува мерките за разновидност (диверзификација) и технолошко осовременување.

За да ги интегрира домашните претпријатија во вредносните синџири на мултинационалните компании и за да обезбеди подобри услуги, Владата ја зајакнува соработката меѓу домашните фирми и странските инвеститори. Една од тековните иницијативи е изготвување на **Стратегија за промоција на извозот**, која ќе обезбеди стратешка рамка за поддршка на разновидно производство и унапредување на извозот.

Во поддршка на истражувањето и развојот, програмата со **ваучери за иновации** им нуди дополнителни средства на академските институции и приватните компании. За промовирање на растот и иновациите меѓу ММСП, започната е **Среднорочна програма на Фондот за иновации и технолошки развој за ММСП 2018-2020** заради поддршка на ММСП со која се нудат дополнителни средства за активности на иновации и технолошки развој.

Министерството за финансии и **Министерството за информатичко општество** во партнерство со МастерКард ќе спроведат иницијатива за дигитален идентитет. Северна Македонија ќе биде првата земја во регионот што применува дигитален идентитет. Преку оваа иницијатива, граѓаните и компаниите ќе добиваат документи од јавни институции или отворени банкарски сметки без физички да бидат таму.⁴⁰ Владата воведува и 5G-мобилна мрежа, подобрувајќи ја поврзаноста во земјата и пошироко.

⁴⁰ Според претставниците на МастерКард, С. Македонија веќе ја има целата потребна инфраструктура и регулативи. Компанијата инвестира околу 3 мил. евра (3,37 мил. \$) во проектот и очекува услугите да станат достапни уште на крајот од 2020 г.

Рамка X: Успешна приказна - Генерација без граници (Generation Unlimited)

Генерација без граници (GenU) е глобално мултисекторско партнерство за исполнување на итната потреба од пошироки можности за образование, обука и вработување на младите од 10 до 24 години. Генерација без граници формира јавно-приватни партнерства за кокреирање и поддршка на инвестициски можности, програми и иновации во голем обем, со цел да им се помогне на младите да станат продуктивни во животот. Младите од светот се вклучени во кодизајнирање и спроведување решенија преку предизвикот **“Генерација без граници”**. Првиот младински предизвик 2018/19 година собра 800 иноватори од 16 земји кои работат на решенија за подобра и поодржлива иднина.

Во Република Северна Македонија, УНИЦЕФ го започна Младинскиот предизвик и побара решенија за запирање на насилството врз и меѓу децата и младите. Во април 2019 годна, беа објавени пет глобални победници и беше вклучен тимот „АндроМета“ од Северна Македонија со нивното решение „СпикАут“ („Проговори“) - мобилна апликација која креира заедница за поддршка на жртви на малтретирање. Тимот доби стручно менторство од партнерите на Генерација без граници и 20.000 УСД основни средства за проширување на својата иницијатива. Апликацијата стана безбеден онлајн-простор за изразување, каде младите може анонимно да побараат врсничка поддршка од обучени волонтери.

УНИЦЕФ и Фондацијата Телеком за Македонија се здружија при отпочнување на вториот Младински предизвик 2019/20 за проширување на можностите за деца и млади со попреченост преку дигитални иновации. Иницијативата ги здружи партнерите и младите околу кокреација на иновативни дигитални решенија за подобрување на пристапот до образование и учество во животот на заедницата.

Клучни предизвици

Клучен предизвик се ограничените средства достапни за истражување, технолошки развој и иновации.

Друг предизвик е потребата од натамошна индустријализација и диверзификација на извозните производи.

Ниските инвестиции во технолошко-развојни истражувања придонесуваат за бавна дигитализација и усвојување технологија, ограничувајќи го потенцијалот за раст на фирмите.

Потребна е поголема поддршка од Владата за да се олесни растот на производствениот сектор. И другите инфраструктурни недостатоци се рефлексија на недоволен капацитет за правилно планирање и спроведување капитални инвестиции, поради што капиталните расходи сè помалку се реализираат секоја година.

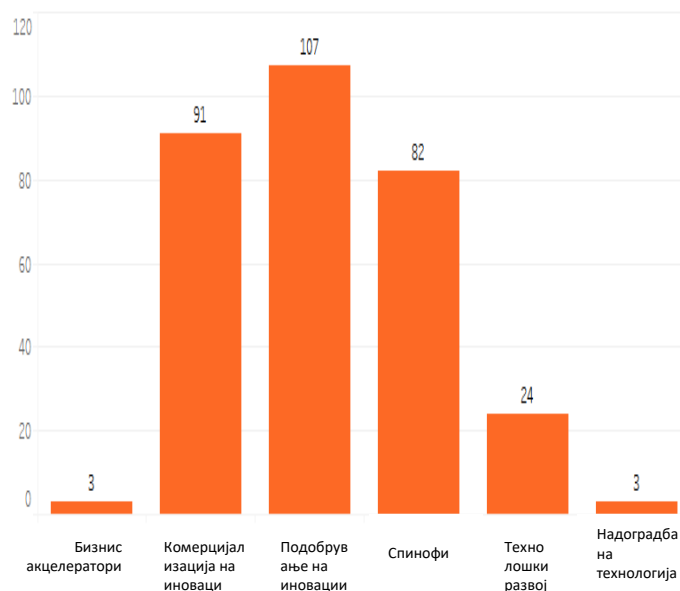
Следни чекори

Еден од приоритетите на Владата е да обезбеди одржлив раст на МСП преку иницијативи и програми за поддршка (подобрување на пристап до финансии, трговски опции и директни странски инвестиции). Владата ќе продолжи со инвестиции во Технолошко индустриските развојни зони за натамошно привлекување на компании за производство со висока додадена вредност.

Други иницијативи во тек се усвојување на **Стратегијата за паметна специјализација** и **Стратегијата за промоција на извозот**.

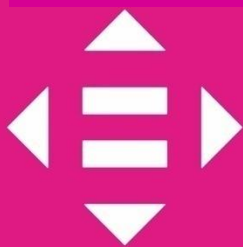
Владата ќе отвори економски канцеларии во странство,⁴¹ кои ќе понудат информации за деловни и инвестициски можности во земјата и ќе обезбедат олеснување на сите заинтересирани лица или организации. Исто така, Владата истражува опции како на пример, даночни стимулации и стратегии конкретно за технологијата, заради натамошно зајакнување на технолошките истражувања и иновации.

Слика29:Фонд за иновации и технолошки развој: Број на корисници по инструмент за поддршка

⁴¹Канцелариите ќе бидат стратешки лоцирани со цел да се обезбеди подобар пристап до компаниите во Северна Америка, Европа и Азија.

10 НАМАЛЕНА НЕЕДНАКВОСТ

ЦОР 10 - Намалена нееднаквост

Општа состојба

Со новиот **Закон за социјална заштита** донесен во 2019 година, беше воведена **Гарантирана минимална помош** (ГМП), со која помошта по категории се интегрира во генеричка парична помош и се поедноставува административната постапка за нејзино добивање. За првпат, корисниците на ГМП имаат право на детски додаток и додаток за образование (за основно и средно образование), добивајќи корист од таканаречениот семеен пакет.⁴² Ако се спореди паричната помош според ГМП со помошта меѓу април и мај 2019 година. (пред и по законот за ГМП), ќе се види промена кон пообемна покриеност на корисниците. Вкупните плаќања се зголемени за 63%. Просечниот износ исплатен како ГМП по домаќинство (6.229 денари) според новиот закон е двојно поголем од износот на социјалната парична помош (2.945 денари) според претходниот закон. За споредба, просечната исплата по член на домаќинство покажува зголемување од 122 % (ГМП - 2.231 ден. наспроти социјална парична помош - 1.006 ден.).

Проценката на МОТ во 2019 година, за економското влијание од минималното зголемување на платите (споменато претходно) покажа дека тоа има позитивен ефект врз платите и животниот стандард. Зголемувањето не беше подеднакво за сите плати, при што позначително зголемување е забележано во долниот дел на дистрибуцијата, додека средниот и горниот дел од дистрибуцијата на плати остануваат непроменети. Ова доведе до поголемо придвижување на платите кон средината. Студијата исто така откри дека нееднаквоста во платите е намалена, со тоа што Република Северна Македонија сега има поповолна дистрибуција на платите од просекот на ЕУ-28.⁴³

Во областа на социјалната заштита, има **30 центри за социјална работа** и ги опфаќаат сите општини. Отворени се околу 50 регионални служби за да се овозможи пристап до информации и права на социјална заштита за граѓаните во општините. Донесен е нов **Закон за социјална**

⁴²Обезбедување средства за ублажување на сиромаштијата кај сиромашните домаќинства.

⁴³Компарацијата со земјите од ЕУ откри дека дистрибуцијата на платите во С. Македонија е многу позбиена, што значи помала нееднаквост.

сигурност за старите лица, со цел да се зголеми ефективността на паричната помош за оваа категорија граѓани и да се намали стапката на сиромаштија кај постарите лица кои не можат да обезбедат егзистенција по други основи. Од почетокот на реформата во социјалната заштита, 6500 постари граѓани добија право на социјални бенефиции. Месечниот додаток изнесува околу 6.000 денари, обезбедувајќи финансиска сигурност за лицата над 65 години што немаат друг извор на егзистенција.

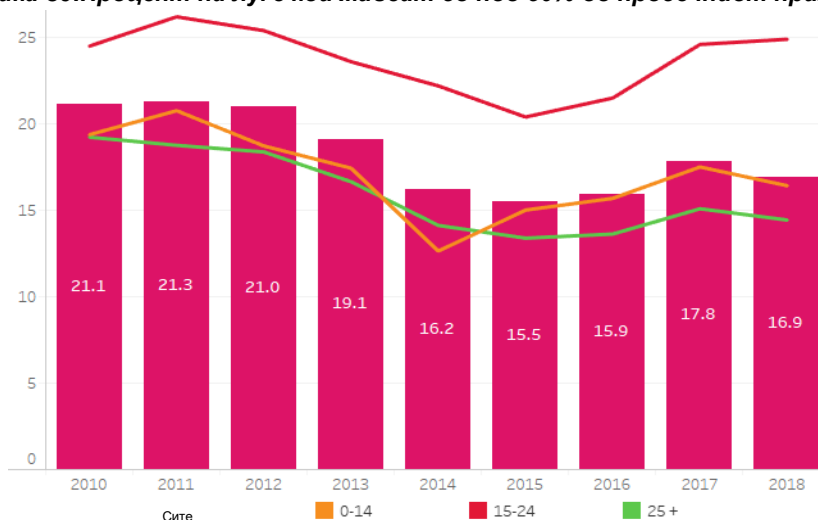
Реформата во областа на детската заштита го подобри пристапот на семејствата до детски додаток, овозможувајќи им на оние со ниски приходи да добијат поддршка без да мора да имаат еден вработен член на семејството (услов за право на детски додаток претходно). Исто така, корисниците на ГМП стекнаа право на детски додаток. Податоците за исплатите на детски додаток и за корисниците покажуваат тројно зголемување по измената на **Заколот за заштита на децата** во мај 2019 година, кога имаше 11.082 семејства со деца кои имаат пристап до ГМП и детски додаток, за разлика од 2.956 семејства во април 2019 година. Бројот на деца во овие семејства во мај 2019 година беше 20.239, за разлика од 6.924 деца регистрирани во април 2019 година.

За да им се овозможи на граѓаните пристап до информации за критериумите и постапката за добивање парична помош, следниве права се вклучени во Националниот портал за е-услуги:

- Гарантирана минимална помош
- Еднократна парична помош
- Паричен надоместок за помош и нега од друго лице
- Паричен надоместок во случај на инвалидност (попреченост)
- Паричен надоместок при вработување со скратено работно време
- Постојана парична помош
- Право на социјална сигурност за старите лица

Просечната нето-плата во 2018 година бележи номинален пораст за 5,9% (најголем пораст во последните 9 години) и за 4,4% на реална основа, со што покажува забрзување во однос на претходните години. Платите се зголемија скоро во сите сектори, со најголемо зголемување во индустрискиот сектор (18,6% во рударството и 10,8% во производството), ИКТ (14,8%) и секторот услуги (10,6%). Позитивниот тренд продолжи и во 2019 година, со пораст во првиот квартал на просечната нето-плата од 3,4% во номинална смисла и од 2,21% во реална смисла. Стапката на сиромаштија во 2018 година, беше 21,9%.⁴⁴ Кај домаќинствата со двајца возрасни и две зависни деца, стапката на сиромаштија беше 22 %. За вработените лица, стапката на сиромаштија изнесуваше 8,8%, додека кај пензионерите 7,9%. Џини коефициентот⁴⁵ изнесуваше 31,9%. Процентот на луѓе кои живеат со под 50% од просечниот приход малку се зголемил во последните години, особено кај оние на возраст од 15 до 24 година (пораст од 20% во 2015 година на 25% во 2018 година). Оваа стапка за општата популација беше 16% во 2015

Слика 30:Процент на луѓе кои живеат со под 50% од просечниот приход

⁴⁴Државниот завод за статистика, врз основа на Анкетата за приходи и услови за живеење спроведена во согласност со препораките од ЕУ. Извор: *Истражување на ЕУ за приходите и животните услови*. Изворот на пресметките се приходите и прагот на сиромаштија дефинираат на 50 проценти од средниот вработен приход.

⁴⁵Мерка за нееднаквост во распределбата на приходите.

година и 17% во 2018 година

Според Извештајот на Народниот правобранител за 2019 година во врска со соодветната и правична застапеност на заедниците, процентот на мнозинските заедници им оди на штета на другите заедници и се вели дека има институции каде ромската и бошњачката заедница, кои се понебројни, воопшто не се претставени.

СТРАТЕШКО-ЗАКОНОДАВНИ РАМКИ

Законот за социјална заштита и **Законот за заштита на децата** се во согласност со концептот на недискриминација.⁴⁶ Постапката во случај на дискриминација се спроведува во согласност со **Законот за спречување и заштита од дискриминација**. **Законот за спречување и заштита од дискриминација** предвидува обврска сите закони да бидат во согласност со неговите одредби.⁴⁷ **Законот за спречување и заштита од дискриминација** ја професионализира **Комисијата за заштита од дискриминација**, која сега има своја Стручна служба, со намера да биде поефикасна во превенцијата и заштитата од дискриминација. Надлежностите на Комисијата се засилени - сега може да постапува по службена должност и кога ќе добие информации од дојави, треба да постапува по сите поднесени пријави и може да врши увид на терен.⁴⁸ За да се олесни уредната, безбедна и одговорна миграција и мобилност на луѓето, Владата донесе **Резолуција за миграциската политика** 2015-2020. Оваа нова резолуција опфаќа подобра синергија и координација меѓу националните институции, поддржани од релевантни меѓународни организации.

⁴⁶Оттука, се забранува дискриминација при пристап до услуги врз основа на раса, боја на кожа, национално или етничко потекло, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, националност, социјално потекло, образование, вера или верско убедување, политичко убедување, други уверувања, попреченост, возраст, семеен или брачен статус, имотен статус, здравствен статус, лична способност и социјален статус или кои било други основи.

⁴⁷Неговата цел е да овозможи, зајакне и промовира економско и политичко вклучување од сите основи и да обезбеди еднакви можности и намалување на нееднаквоста преку елиминирање на системската дискриминација.

⁴⁸Понатаму, законот воведува тужба од јавен интерес (actio popularis) и ги ослободи од судски такси сите лица кои покренуваат судски постапки заради заштита од дискриминација. Покрај тоа, со законот се уредува и разумното приспособување со посебен акцент врз лицата со попреченост. Со законот се зголемија и паричните казни за утврдени прекршоци на дискриминација. Со поддршка од Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во 2020 г., Националното координативно тело за недискриминација ќе работи на обезбедување методологија за прибирање податоци во соработка со Државниот завод за статистика и за должностите на јавниот сектор според законот, коишто треба да се разработат во соодветен правен акт. Комисијата за заштита од дискриминација, согласно законот, има обврска да подготвува годишен извештај за состојбата во земјата.

Тековни иницијативи

- Спроведување на новиот **Закон за спречување и заштита од дискриминација** за да се обезбедат посебни афирмативни мерки за одредени категории граѓани, како и други специјални мерки за постигнување еднаквост на сите луѓе.
- Имплементација на **Стратегијата за едно општество за сите** насочена кон поттикнување единство и социјална инклузија за сите.
- Обука на здравствените работници за одговор на родово насилство и услуги за планирање на семејството, вклучително и услуги за лицата со попреченост.

Клучни предизвици

Клучните предизвици за 2020 година се:

- Потреба да се зајакне владеењето на правото преку непристрасно и недискриминаторско спроведување на законите, независни институции и функционален систем на локална самоуправа;
- Отсуство на алтернативи за притвор и понеприсилни мерки што може ефективно да се применат во поединечни случаи, особено во однос на децата;
- Зајакнување на капацитетот за упатување при прием на деца-мигранти и бегалци.

Следни чекори

Следниве се клучни мерки на кои Владата им дава приоритет во блиска иднина:

- Измени и дополнувања на Законот за буџет со цел воведување родова призма;
- Усогласеност на целото законодавство со новиот закон за спречување и заштита од дискриминација;
- Зајакнување на новото **Министерство за политички систем и односи меѓу заедниците**;
- Ефективно управување со миграциските текови и обезбедување услуги за заштита на ранливите мигранти и бегалци во согласност со меѓународните стандарди;
- Усвојување на новата **Стратегија за интеграција на бегалци и странци** со што ќе се овозможи покоординиран пристап при обезбедување мерки за интеграција;
- Изменување и дополнување на **Законот за семејство** за да им се овозможи на децата-мигранти пристап до статус на престој врз основа на потврда за возраста;
- Изработка на **Национален акционен план за правата на ЛГБТИ-лицата**.

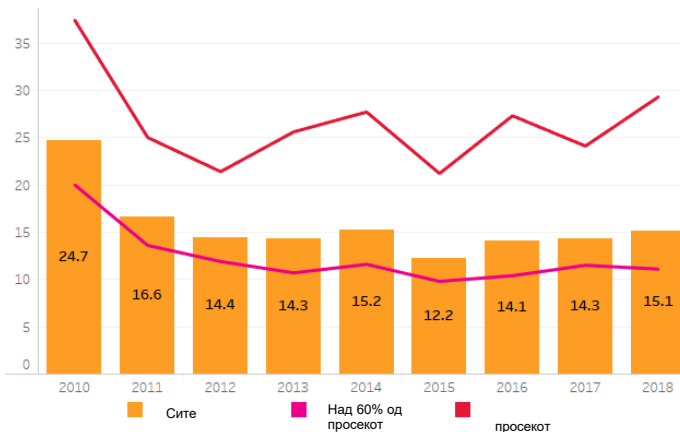

ЦОР 11 - Одржливи градови и заедници

Општа состојба Се проценува дека околу 60% од населението живее во поголемите градови, при што мнозинството е концентрирано во главниот град Скопје. Многу рурални населби имаат мала популација и поради старосната структура (главно постари лица) можеби нема да имаат жители во наредните децении. За да се обезбеди пристап до адекватно, безбедно и пристапно домување за сите, донесен е **Закон за домување** (2014) со цел да се уреди квалитетот на субвенционирани станови и резервен фонд за нивна изградба. Субвенционираниот стан се нудат како привремено решение за лица или домакинства во социјален ризик. Во 2014 година, 15% од населението живееле во супстандардни услови.⁴⁹ Во 2015 година, по започнувањето на програмата, стапката опадна на 12%. Но, во последниве години, овој број пак порасна на 15%. **Законот за субвенционирање на станбен кредит** нуди фиксна каматна стапка за првите 5 години на отплата, со што финансирањето на домот станува попристапно. Министерството за финансии спроведува и програма „**Купи куќа, купи стан**“ со која се субвенционира дел од хипотеките за нови сопственици на станови.⁵⁰

Слика 32: Годишно средно ниво на ситни честички во градовите ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

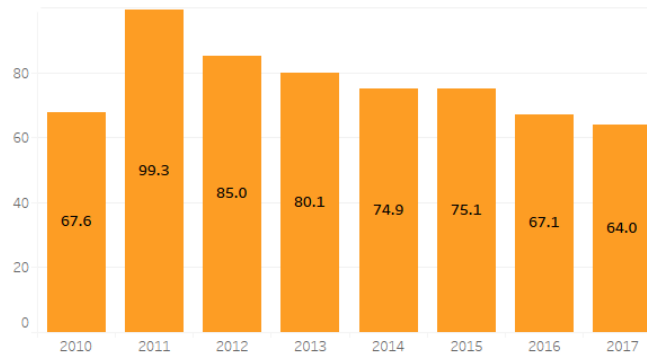

Извор: Истражување на ЕУ за приходите и условите за живеење

⁴⁹Дефинирани како „процент од населението што живее во живеалиште со прокиснат покрив, влажни ѕидови, подови или темели, или со изгниени прозорски рамки или под“.

⁵⁰Програмата е достапна само за лица во одредена приходна категорија, кои за првпат ќе станат сопственици на стан.

Во областа на транспортот, **Законот за транспорт и сообраќај на патиштата** го уредува развојот на системот за јавен превоз и обезбедува пристап до безбеден транспорт. Владата ја спроведува и **Националната транспортна стратегија 2018-2030**, насочена кон подобрување на транспортната инфраструктура и услуги. Град Скопје развива **План за одржлива урбана мобилност**, чија цел е безбедна и прифатлива мобилност и превоз низ градот.

Извор: Анкетана ЕУ за приходот и животните услови

Националната стратегија за заштита и користење на културното наследство (и

нејзиниот Акционен план)⁵¹ ги утврдува основните барања за заштита и одржливо користење на локациите со културно наследство, каде спаѓа и подрачјето на Охридското Езеро.⁵² Планот за управување со Охрид воспоставува рамнотежа меѓу заштитата на извонредната универзална вредност, управувањето со природните ресурси, општествениот развој и економскиот раст. За да се одржи статусот на заштита под УНЕСКО, Владата достави извештај за напредокот до Центарот за светско наследство на УНЕСКО во јануари 2020 година. Министерството за животна средина и просторно планирање достави до УНЕСКО нова апликација за месноста „Длабока Река“ во Националниот парк Маврово, област покриена со стари букови шуми. Осмислени се мерки како што се кампањи за подигање на јавната свест и едукативни програми за да се поттикне колективна акција за зачувување на локалитетите со културно и природно наследство.

Во 2019 година, пуштена е **Национална платформа за намалување на ризикот од катастрофи**, која дава потребни информации за примена на системот за рано предупредување и мерки за ублажување. Град Скопје изготви **„Отпорно Скопје-стратегија за климатски промени“**, каде е посочена сегашната ранливост и се предлагаат мерки за борба против екстремните временски услови и природни непогоди.⁵³

Квалитетот на воздухот во Скопје и натаму загрижува, бидејќи нивото на ситни честички го надминува максималното дозволено ниво. За да се намалат негативните еколошки ефекти врз градовите, преземени се мерки за подобрување на квалитетот на воздухот. Донесен е **Закон за квалитет на амбиентниот воздух (2015)**, заедно со **Национален план за намалување на загадувањето на воздухот**, заради регулирање на активностите што го засегаат квалитетот на воздухот. Овие мерки помогнаа да се намали загадувањето. Во 2017 година, годишното средно ниво на ситни честички во градовите опадна од 99 (ниво во 2011 година) на 64 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$).

Во 2017 година, над 99% од отпадот во земјата бил одложен на депонии, додека помалку од 1% бил преработен (рециклиран или компостиран). Слично, поголемиот дел од опасниот отпад (околу 95%) бил отстранет од оние што го произвеле, а другиот дел бил соодветно третиран или привремено складиран. Управувањето со отпад останува клучен предизвик за одржливиот развој. **Стратегијата за управување со отпад 2008-2020** година, воспоставува подобар систем за управување со отпад (каде спаѓа собирање, сортирање, третирање), го намалува нелегалното одлагање и промовира поодржливи практики за управување со отпад (заедно со повторна употреба, рециклирање и обновување). Исто така, охрабрува користење на почисти производствени технологии, каде ресурсите се користат поефикасно и се генерира помалку отпад во сите сектори.

⁵¹Изготвени од Министерството за култура врз основа на **Законот за заштита на културното наследство**.

⁵²Локалитет на природно и културно наследство на УНЕСКО.

⁵³Една од најважните пронајдени слабости е недоволниот капацитет на градот да ги пречистува отпадните води од домаќинствата и индустријата. Поголемиот дел од отпадните води сега се испушта во реката Вардар и во атмосферската канализација, зголемувајќи ги ризиците од поплави во градот.

Иако се изработени многу закони и подзаконски акти на ниво на централна власт, локалните самоуправи⁵⁴ се надлежни за урбанистичко (или рурално) планирање, локална градба, заштита на животната средина и обезбедување благосостојба за своите жители. Секоја општина, како и Град Скопје, со закон се обврзани да изготват главен план, т.е. **Генерален урбанистички план**, заради осврт на населените места и уредувањето на јавниот простор. Град Скопје неодамна усвои и спроведува **Стратешки план на Град Скопје 2020-2022 година**. Процесот на децентрализација започнат во 2001 година, пренесе низа надлежности од централната на локалната власт. Но, некои општински власти сè уште се мачат да обезбедат адекватни услуги за своите избирачи. Податоците од анкетата за локално управување и испорака на локални услуги, спроведена од **Министерството за локална самоуправа** во 2013 година, укажуваат дека некои општини не ги обезбедуваат сите законски јавни услуги. Според анкетата на УНДП за задоволството на граѓаните од локалните јавни услуги (2019), повеќето граѓани биле задоволни со работењето на својата општина и со квалитетот на животот. Жителите во урбаните средини изразиле повисок степен на задоволство од жителите во руралните општини.⁵⁵

Во осумте плански региони, Северна Македонија спроведува политика за рамномерен регионален развој во согласност со принципите од **Законот за рамномерен регионален развој** усвоен во 2009 година и **Стратегијата за регионален развој** како десетгодишен плански документ.⁵⁶ Во секој плански регион⁵⁷ постои **Центар за развој** надлежен за спроведување на развојната програма. Во 2020 година, според буџетските програми за рамномерен регионален развој, издвоени се 7 милиони денари (113.608 евра) за рамномерен локален развој.

Стратешко-законодавна рамка

Следниве се главни компоненти на политичко-законодавната рамка во оваа област:

- **Законот за локална самоуправа** ги утврдува надлежностите и мандатите на локалните самоуправи;
- **Програмата за одржлив локален развој и децентрализација 2015-2020 година** обезбедува континуиран, паметен и инклузивен пристап кон примената на политиките за економски, социјален и демократски развој на локално ниво;
- **Законот за финансирање на локалните самоуправи** го уредува финансирањето на општинските и градските власти. Се разгледуваат дополнителни мерки за подобро управување со јавните финансии во одредени општини;
- **Законот за меѓуопштинска соработка** обезбедува рамка за соработка меѓу општинските власти. За поефикасно и поекономично работење, две или повеќе општини може да воспостават меѓуопштинска соработка;
- **Законот за рамномерен регионален развој** ги уредува сите активности на регионално планирање и развој (вклучително и процесот на планирање и распределба на средства);
- **Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2014-2020 година** прецизира мерки за промовирање на одржлива земјоделска дејност во руралните области;

⁵⁴ Локалните самоуправи во Република Македонија се територијално организирани во 80 општини и Град Скопје како посебна единица на локалната самоуправа.

⁵⁵ Граѓаните генерално се задоволни од услугите што ги даваат локалните власти во областите противпожарна заштита, образование, култура, спорт и рекреација, и здравствена заштита. Најниски оценки добија локалниот економски развој, социјалната заштита, заштитата на ж. средина, урбанистичкото планирање, демократијата, транспарентноста и одговорноста. Овие недостатоци се особено сериозни кај помалите, рурални и оддалечени општини, на кои им е потребна помош при дизајнирање и финансирање услуги за решавање на потребите на ранливите групи (жени, малцинства, лица со попреченост).

⁵⁶ Активностите се структурирани во три главни области на фокус: i) зголемување на транспарентноста преку воспоставување систем за планирање, спроведување, следење и оценување на регионалната политика и следење на финансиските аспекти; ii) подобрување на животниот стандард во осумте плански региони со инвестирање во инфраструктура и иновативни проекти; iii) зајакнување на законодавството (законско-стратешка рамка) и воведување иновативна алатка за работа, како на пр., форуми во заедницата, заради подобрување на учеството на граѓаните и транспарентноста.

⁵⁷ Планските региони не се административни единици, туку служат само за планирање на развојот.

- **Законот за пакување и отпад од пакување** налага производителите на амбалажа да применуваат најдобри технологии и производствени процеси со најмало влијание врз животната средина.

СТРАТЕШКО-ЗАКОНОДАВНИ РАМКИ

Национална стратегија за одржлив развој 2009-2030

Стратегија за животна средина и клима 2014-2020

Стратегија за развој на енергетиката до 2030

Стратегија за промовирање на енергетската ефикасност до 2020

Стратегија за искористување на обновливите извори на енергија до 2020

Тековни иницијативи

- Владата спроведува програма за **одржливи и инклузивен рамномерен регионален развој** заради намалување на разликите меѓу осумте плански региони.⁵⁸
- Град Скопје има формирано **лабораторија за иновации** за поддршка на одржливиот развој (види рамка подолу). Лабораторијата дизајнира решенија за низа проблеми како загадување на воздухот, јавни услуги како управување со отпад и го претвора Скопје во паметен град.

Рамка 6 – Успешна приказна – СкопјеЛаб

“СкопјеЛаб” е нов модел на соработка меѓу Владата и граѓаните со кој се дава осврт на недостигот на граѓански ангажман и влијание во креирањето политики. Таа е прва јавна лабораторија за иновации на Балканот што служи како експериментална платформа каде граѓаните и службениците од првите редови може да ги здружат силите за дизајнирање, изготвување на прототип и тестирање јавни услуги, производи, политики и проекти, за да му помогнат на Град Скопје да ја подобри својата одржливост и урбана отпорност. СкопјеЛаб претставува нов начин за покажување про-иновативна култура во организацијата, креирањето и поддршката на нови иновативни проекти за зајакнување на јавната администрација. СкопјеЛаб им помага на јавните службеници да ја зајакнат соработката со граѓаните и со деловните субјекти.

Решенијата се дизајнираат внимателно со придонес од различни целни групи, ставајќи силен акцент врз учеството на граѓаните. Во моментот, лабораторијата третира важни предизвици како што се загадувањето на воздухот, јавните услуги, системите за управување со отпад и развојот на паметен град. Иницијативата за преуредување на јавните простори се заснова на идејата дека ако сакаме децата, младите, родителите и старите лица да имаат здрав животен стил, мора да им обезбедиме урбани простори проектирани и осмислени за нивната физичка и психичка благосостојба.

⁵⁸Активностите се насочени кон три главни области: i) зголемување на транспарентноста преку воспоставување систем за планирање, спроведување, следење и оценување на регионалната политика, главно преку следење на финансиските аспекти; ii) подобрување на животниот стандард во осумте плански региони преку инвестирање во инфраструктура и иновативни проекти; и iii) зајакнување на законодавството (правно-стратешката рамка), како и воведување иновативни алатки за работа, како што се форумите во заедницата, заради подобрување на учеството на граѓаните и транспарентноста.

Предлог-преуредени јавни простори од СкопјеЛаб

Град Скопје спроведува стратегија и проект за промовирање на одржлив градски развој:

- **Отпорно Скопје: поголема одржливост и иновации за справување со климатските промени** (со УНДП), чија цел е натамошно развивање на отпорноста на градот кон климатските промени и други еколошки закани. Резултатите вклучуваат зелен катастар, проценка на подземните води, изградба на зелени покриви на ГТЦ, инвентар за водни живеалишта и проценка на ризици од поплави.
- **Справување со загадувањето на воздухот во Град Скопје**, чија цел е повеќестрана интервенција за решавање на загадувањето на воздухот предизвикано од начинот на греење на домаќинствата.

Активности за намалување на непогоди и ризици во Скопје

Надворешен план за хавари со присуство на опасни материји на Град Скопје

Оперативен план за заштита од поплави на Град Скопје

План за отпорност и адаптација кон климатските промени

Европско партнерство за иновативни градови во поглед на урбана отпорност (ЕПИКУРО)

План за заштита и спасување на Град Скопје од природни непогоди и други несреќи

Клучни предизвици

- Неколку општини во моментот се борат да ги подобрат своите еколошки резултати. Слабиот институционален капацитет на овие локални самоуправи се рефлектира во неефикасно управување со јавните финансии, како и во слаб квалитет на јавните услуги, што создава недоверба меѓу локалните власти и народот. Овие недостатоци се особено сериозни кај помалите, рурални и оддалечени општини, на кои им е потребна помош при дизајнирање и финансирање услуги за решавање на потребите на специфични групи, конкретно жени, малцинства и ранливи или маргинализирани групи како лицата со посебни потреби. Голем предизвик е да се подобри институционалниот капацитет на општинските власти, особено во руралните области.
- Во однос на рамномерниот регионален развој, издвојувањето на барем 1 % од државниот буџет според **Законот за рамномерен регионален развој** продолжува да претставува предизвик.

Следни чекори

- Со поддршка од УНДП, Министерството за локална самоуправа подготвува нова **Програма за одржлив локален развој и децентрализација** за 2021-2025 година и

Акционен план за 2021-2023 година. Програмата е насочена кон континуиран развој на локалната самоуправа и промовира одржлив развој и добро владеење на локално ниво.

- Преку проектот **Градење на општинските капацитети за имплементација на проекти**, ќе биде изработен Индекс за одржлив развој на општините, усогласен со Целите за Одржлив Развој, чија цел е зајакнување на капацитетите на општините за утврдување приоритети, формулирање и спроведување развојни проекти. Покрај тоа, Фондот за техничка документација ќе обезбеди финансиски средства на понеразвиените општини за преземање подготвителна работа (инфраструктурни проекти, урбанистички планови, физибилити-студии) за развојни проекти.
- Ќе продолжат тековните иницијативи за градење отпорност и намалување на ризиците по животната средина и од катастрофи во Град Скопје (во кои спаѓа и **СкопјеЛаб**).

12

ОДГОВОРНА
ПОТРОШУВАЧКА
И
ПРОИЗВОДСТВО

ЦОР 12 - Одговорна потрошувачка и производство

Општа состојба

Министерството за животна средина и просторно планирање има генерална одговорност за управување со отпад, во делот на планирање, усвојување и имплементација на законски одредби, поставување на стандарди на управувањето со отпад, мониторинг, издавање на дозволи за управители со отпад како и иницирање и координирање на проекти за управување на отпад.

Министерството за економија (МЕ), Министерството за финансии и МЖСПП се задолжени за подготвување на прописи за проширена одговорност на производителите (пакување, електрична опрема, батерии и др.). Министерството за финансии (МФ) изготвува економски инструменти и обезбедува средства за да се охрабри одржливо управување со отпад, посебно што се однесува до дефинирање на надоместоците, даноците и наплатите, управување со средства и механизми за поврат на трошоците за инвестиции за преработка и за услугите.

Министерството за здравство (МЗ) и МЖСПП се одговорни за донесување прописи за управување со медицински отпад. Инспекциската контрола над управувањето со медицинскиот отпад е поделена помеѓу Државниот санитарен инспекторат, за селекција и чување на медицинскиот отпад, и Државниот инспекторат за животна средина за транспорт и третман на медицински отпад.

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ) е одговорно за собирање, третман и конечно отстранување на животинските нуспроизводи. Министерството за транспорт и врски (МТВ) е одговорно за комунални прашања (Закон за комунални дејности), а Министерството за Економија е задолжено за основање на јавни претпријатија (Закон за јавни претпријатија).

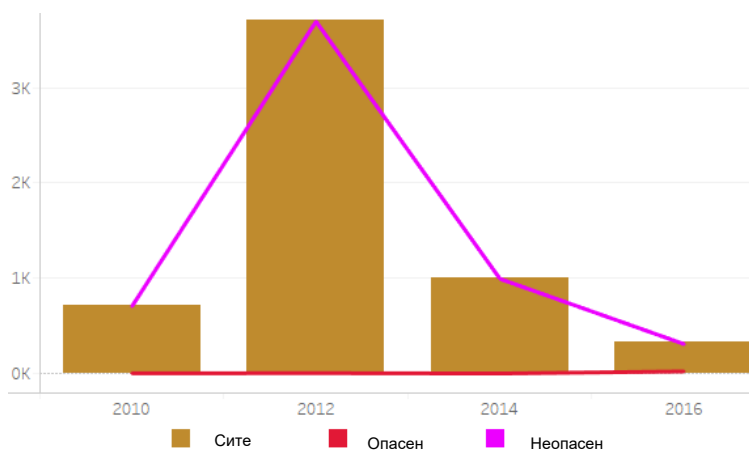
Надлежните органи за инспекциски надзор и санкционирање се Државниот инспекторат за животна средина (ДЖС) и локалните инспекциски власти (општините). Инспекциска контрола на производи кои се пуштени на пазарот е обврска на Државниот пазарен инспекторат (во рамките на МЕ).

Општините се одговорни за активности на управување со комунален отпад, како што се собирање, транспорт, селектирање, отстранување, управување и финансирање на депонии и други објекти за отпад. Јавните комунални претпријатија (ЈКП) се најважни даватели на услуги за управување со отпад (т.е. собирање и управување со депонии). Некои општини имаат воспоставено јавно-приватно партнерство (ЈПП) со локални компании за собирање и рециклирање на отпадот. Меѓуопштинските одбори за управување со отпад се одговорни за надгледување и следење на квалитетот на услугите. Други заинтересирани страни се: Здружението на општини (ЗЕЛС), центрите за регионален развој, Стопанската комора, Здружението на даватели на јавни услуги (АДКОМ), Здружениеја на постапувачи со отпад, НВО и научните институции при универзитетите.

Во однос на регулирање на производствените практики на компаниите, има подобрување во процесот на издавање интегрирани дозволи за контрола на индустриското загадување. Но, капацитетот за регулација останува низок. Надлежните агенции имаат ограничени капацитети да ги проверат самопријавените податоци од имателите на дозволи. Потоа, сегашниот принцип „загадувачот плаќа“ (т.е. рамна стапка за различни видови загадувачка супстанца) се покажа како неефикасен во поттикнување на фирмите да инвестираат во почисти и поеколошки технологии.

Општините се мачат да ги спроведат иницијативите за животната средина поради недостиг на административни капацитети, дури и со насоки од МЖСПП.⁵⁹ Во последниве години, има значителни флукуации во количеството отпад произведено по глава на жител - пораст на дури 3.714 КГ по глава на жител во 2012 година, и пад на дури 336 КГ по глава на жител во 2016 г. Овие флукуации првенствено се забележуваат кај неопасниот отпад, а нивото на опасен отпад останува константно во овој период.

Слика 33: Опасен отпад произведен по глава на жител и процент на третиран опасен отпад (КГ по глава на жител)

Извор: Државен завод за статистика

Стратешко-законодавна рамка

Политиката за управување со отпад во Северна Македонија е усогласена со **законодавството на ЕУ за ж. средина**, Рамковната директива за отпад и Директивата за специјален отпад. Постојните практики се развиваат врз основа на Законот за животна средина, националните програми за ж. средина и најважно, **Законот за управување со**

⁵⁹Ова се гледа во фактот што само една третина од општините собираат податоци и поднеле извештај за цврстиот комунален отпад и покрај тоа што имаат обврска со закон.

отпад, кој е рамка за управување со сите видови отпад и предвидува услови за разни дозволи на давателите на услуги.

Со поддршка од ЕУ, спроведена е обука за градење административни капацитети на централно и локално ниво. Развиени се стратешки рамки за управување со отпад, (т.е. **Национален план за управување со отпад 2020-2026 каде се вклучени и Програми за за управување со отпадни батерии и акумулатори, за управување со електрична и електронска опрема и отпадна електрична и електронска опрема и пакување и отпад од пакување**).

Исто така, подготвени се пакет од пет нови закони кои уредуваат специфични текови на отпад, кои треба да бидат усвоени до крајот на 2020 година, и тоа:

- Законот за управување со пакување и отпад од пакување
- Закон за управување со електрична и електронска опрема и отпадна електрична и електронска опрема
- Закон за управување со батерии и акумулатори и отпадни батерии и акумулатори
- Закон за Проширена одговорност на производителите и
- Закон за дополнителни текови на отпад. .

Сите целиот пакет закони е изработен со поддршка од ЕУ и се хармонизирани со ЕУ директивите во областа. Целта на законите е

- обезбедување на еднакви услови за работа на производителите кои пласираат одделни производи на пазарот со чија употреба се создава отпад што припаѓа на посебните текови на отпад со цел да го реализираат својот удел во спроведувањето на проширената одговорност на производителот и во постигнувањето на националните цели;
- обезбедување на собирање на максимални количини на посебен тек на отпад и обезбедување на повторна употреба и најсовремена преработка и рециклирање на посебните текови на отпад, со цел постигнување на националните цели за собирање, повторна употреба, преработка и рециклирање утврдени во прописите за посебните текови на отпад (во понатамошниот текст: национални цели), како и постигнување на високо ниво на заштита на животната средина и здравјето на луѓето, согласно принципот на одржливост;
- спречување на влијанието врз животната средина од производите и посебните текови на отпад создадени со и по нивната употреба во најголема можна мера, преку обезбедување на висок степен на заштита на животната средина и здравјето на луѓето од една страна, и обезбедување на непречено функционирање на внатрешниот пазар преку спречување на создавање на пречки во слободната размена на производи или нарушување на конкурентноста на внатрешниот пазар обезбедена согласно домашното и меѓународното законодавство, од друга страна;
- обезбедување на еднакви услови за работа на колективните, односно самостојните постапувачи, кои управуваат со посебните текови на отпад преку утврдување на единствени правила и постапки за нивно формирање и работење;
- обезбедување на неопходната транспарентност во работењето на производителите, односно колективните и самостојните постапувачи со посебните текови на отпад;
- обезбедување точни и ревидирани податоци за количините на производи што се пуштаат на пазарот во Република Северна Македонија и за отпадот што се создава со нивната употреба, како и обезбедување на нивна достапност со цел да се овозможи професионална средина за работа со соодветен надзор;
- обезбедување на точни и ревидирани податоци за количината на собраниот, преработениот и рециклиран посебен тек на отпад и со тоа подобри услуги поврзани со управувањето со посебните текови на отпад и зголемување на процентот на нивното собирање, преработка и рециклирање што ќе резултира во подобрување на потенцијалот за развој на секторот за управување со отпад;
- информирање на јавноста и подигнување на јавната свест за производите и видот на отпад што се создава со нивната употреба, за начинот на кој може граѓаните да се вклучат во управувањето со посебните текови на отпад, како и за влијанието на отпадот врз животната средина и здравјето на луѓето.

Тековни иницијативи

Во сите осум плански региони, општините ќе продолжат да соработуваат со Владата со целобезбедување одржливи извори на финансирање за реализација на регионални планови за управување со отпад.

Според новиот **Закон за управување со отпад** што ќе се донесе до крајот на 2020 г., надоместокот за управување со комуналниот отпад ќе го утврди **Регулаторната комисија за енергетика и водни услуги**.⁶⁰

Рамка 7 – Успешна приказна: Компостирање на биоразградлив отпад

Во Општина Ресен беше проектирана и изградена пилот-постројка за компостирање на биоразградлив отпад и беа преземени неколку чекори за институционализирање на надлежностите за управување и градење долгорочен капацитет во општината. Постројката за компостирање има капацитет да апсорбира до 2.000 тони биолошки отпад по сезона, претворајќи го во 1.000 тони компост со висок квалитет и висока вредност. Формирани се четири станици за собирање, заедно со големите трговци со јаболка и живинарците кои својот отпаден материјал го носат директно во постројката.

Компостирањето обезбедува многу придобивки за сливот и езерото. Прво, тоа е одржлива алтернатива на оставање на материјалот в поле, во голема мера намалувајќи го овој извор на загадување за езерото. За возврат, земјоделците користат компост наместо вештачко ѓубре за своите култури, враќајќи ги основните нутриенти во почвата и подобрувајќи ја нејзината густина и вкупен квалитет. Бидејќи компостот е и поевтин од вештачкото ѓубре, земјоделците заштедуваат пари. Бидејќи има готови пазари за компостот, приходите од продажбата ќе ги покријат трошоците за производство. Постројката за компостирање може да донесе економска корист од 4,2 мил. УСД по инвестиција нешто помала од 2 мил. УСД.

Клучни предизвици

Иако постојат стратешко-законодавни рамки со кои се насочуваат практиките за управување со отпад, голем предизвик е недостатокот на систематска комуникација меѓу надлежните агенции и засегнати страни (вертикална и хоризонтална координација). Потребни се постојани средби и дијалог меѓу МЖСПП и општините, индустријата и другите чинители, заради подобра комуникација и координација. Потоа, задачите и надлежностите се поделени меѓу неколку институции, што предизвикува забуна и доведува до преклопување на надлежностите. Појасни обврски и поцврсти механизми за координација ќе овозможат подобра соработка.

Поради немање соодветен надомест каде се реално одразени трошоците на услугите за отпад, претпријатијата страдаат од недоволно средства за одржување, поправки и нови инвестиции. Општо, стапките на наплата на сметките на ниво на домаќинства се доста ниски. Достапноста на сигурни податоци за отпадот и натаму е предизвик за сите релевантни агенции. Немањето податоци ја ограничува можноста МЖСПП и другите надлежни агенции да ги преиспитаат актуелните практики и да планираат идни активности и инвестиции.

Сите тела при МЖСПП, другите министерства, општини и производствениот/услугниот сектор треба да го зајакнат својот капацитет, знаење и искуство за изработка и имплементација на релевантните закони, стандарди и инвестиции за систем на интегрирано управување со отпад.

⁶⁰Надоместот треба да се утврдува врз основа на количеството и видот на отпад утврдени по единица, како на пр., денар по кубен метар и денар по килограм во согласност со методологијата за пресметување на надомест за управување со комунален отпад, за секој регион на управување со отпад, соодветно. Методологијата за пресметување на надоместот за управување со комунален отпад споменат погоре ја пропишува **Регулаторната комисија за енергетика и водни услуги**.

Зелените набавки допрва треба да бидат усвоени од МЖСПП. Исто така, нема доволно напори за промовирање на одговорна потрошувачка пред пошироката јавност. Нема јавна кампања за поттикнување потрошувачка на производи од рециклирани материјали.

Иако Владата има стабилен систем за изработка на релевантни индикатори за ж. средина, известувањето во согласност со ЦОР и другите меѓународни стандарди останува предизвик.

Следни чекори

Приоритет ќе се даде на воспоставување интегрирана инфраструктура за собирање и третман на отпад, со посебен акцент врз селекција на отпадот на изворот и секундарна селекција на она што може да се рециклира, проширување на капацитетите за рециклирање и третман на биоразградлив отпад. Само комуналниот цврст отпад што не може да се рециклира поради техничко-економски причини во оваа фаза ќе се одлага на депониите, според барањата од **Директивата за депонии**. За да се спречи натамошно загадување на ж. средина, ќе се земе предвид соодветно затворање на нестандартните депонии, во согласност со условите од релевантните регионални планови за управување со отпад.

Со процесите за преработка на отпад, ќе се стави акцент на добивање енергијата од отпадот и намалување на емисиите на GHG преку употребата на метанот кој се создава во депониите. Овде ќе се применат најдобрите достапни технологии, како на пр., CHP-единици (на комбинирана топлина и енергија), кои произведуваат топлина и енергија преку горење метан.

Поради недостиг на средства, за 4 региони (Југозападен, Југоисточен, Пелагониски и Вардарски регион) се планирани објави за концесионер (изградба и оперирање на 30 години. За овие региони веќе има подготвено Регионални планови за управување со отпад, заедно со Стратегиска проценка на влијанието врз ж. средина, физибилити-студии, студии за проценка на влијанието врз ж. средина и анализи на придобивките од трошоците. Исто така, развучени се изведбени проекти, како и спецификација на опремата, заради воспоставување интегриран и финансиски одржлив систем (за Југоисточниот регион ова допрва треба да се направи).

Други активности за воспоставување на системот во согласност со законодавството на ЕУ за ж. средина се однесуваат на затворање на нестандартни депонии и диви депонии, како и набавка на опрема за собирање и транспорт на отпад во Источниот и Североисточниот регион.

13 КЛИМАТСКА АКЦИЈА

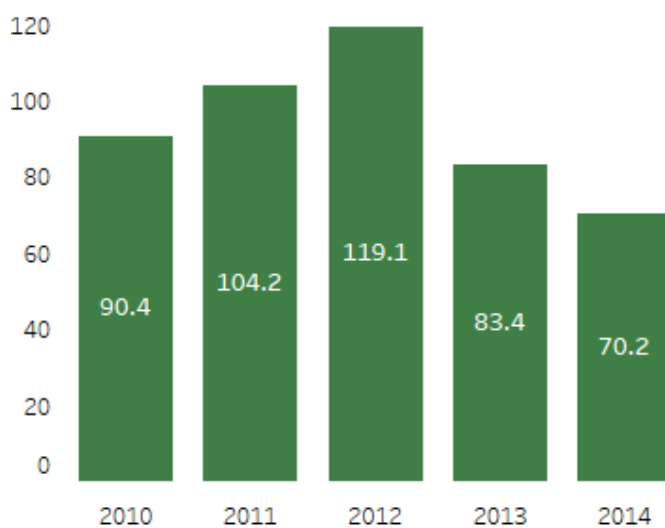

ЦОР 13 - Климатска акција

Општа состојба

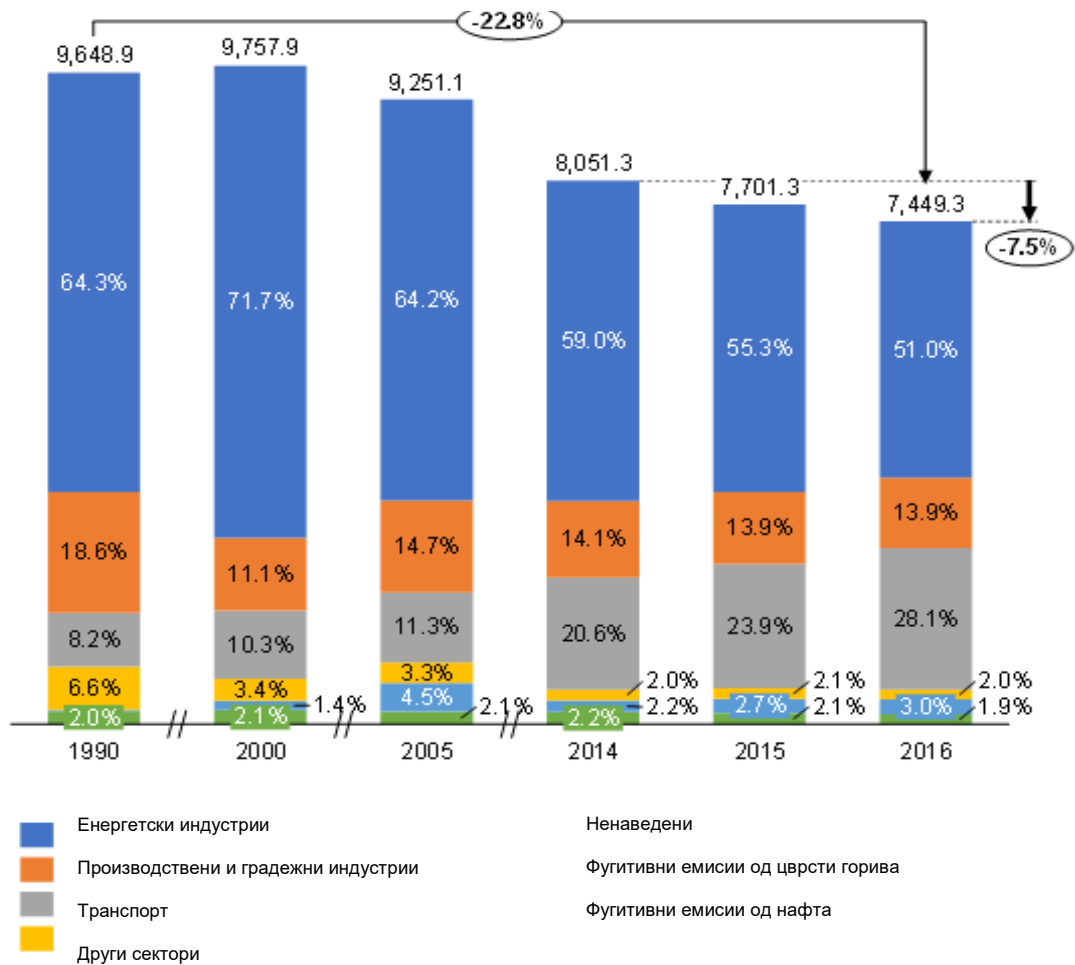
И покрај тоа што земјата е географски мала, таа има разновидна клима. Ова опфаќа алпска клима во северниот и западниот регион и субмедитеранската клима на југоина. Обично, има студени зими, топли лета и многу променливи количества врнежи. Како резултат на климатските промени, експертите предвидуваат дека времето ќе стане потопло и посуво, со почести и посериозни топлотни бранови, суши и поплави. Општо, се очекува северниот планински дел од земјата да се загрева побргу од југоисточниот и централниот регион. Веќе се забележува ефектот од климатските промени. Во **Третата национална комуникација** на Северна Македонија до **Рамковната конвенција на ОН за климатски промени** (УНФЦЦЦ) се известува дека просечните температури во триесетгодишниот период меѓу 1981 и 2010 година биле повисоки отколку во триесетгодишниот период меѓу 1961 и 1990, и 1971 и 2000 година. Потоа, во истата комуникација забележано е дека меѓу 1961 и 2012 година има зголемување на бројот на жешки летни денови кон крајот на периодот во споредба со почетокот. Меѓу 2010 и 2014 година, има пад на емисиите на стакленички гасови. Но, потребни се поажурирани податоци за натамошна анализа.

Слика 34: Емисии на стакленички гасови (еквиваленти во CO₂)

Извор: Министерство за животна средина и просторно планирање

Слика 35: Емисии на стакленички гасови во енергетскиот сектор, по категорија (во gЕквивалент на CO₂)

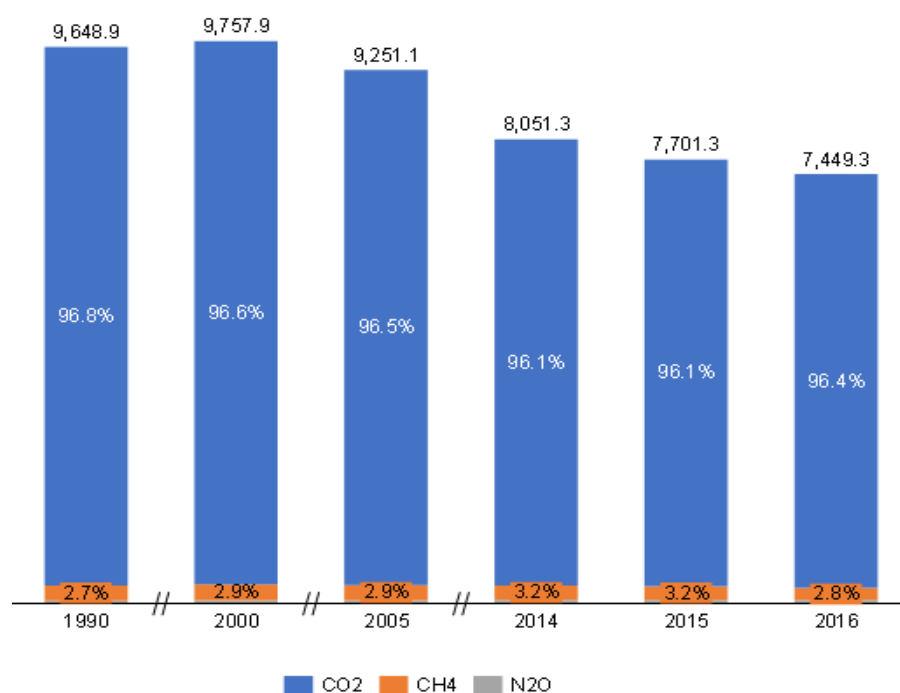
Ефектите од климатските промени ќе му наштетат на човечкиот живот. Се очекува дека секоја година ќе има сè повеќе топлотни бранови, доведувајќи до поголема смртност. Потоа, ефектот од топлотните бранови ќе се усложни со фактот што сè повеќе луѓе се селат во урбаните центри каде температурите се повисоки отколку во руралните средини. Освен тоа, Северна Македонија е ранлива на големи поплави, особено во урбаните области. Поплавите во 2015 и 2016 година доведоа до загуба на 23 човечки животи и околу 30 мил. евра штети за инфраструктурата и земјоделското земјиште и производи. Понатаму, се очекува смртните случаи од заразни болести да станат почести со растот на температурите.

Северна Македонија редовно ги исполнува обврските за известување според УНФЦЦЦ, Протоколот од Кјото и Парискиот договор. Но, рамката за политики и човечко-техничките капацитети за осврт на климатските промени не се доволни.

Вкупните емисии по категорија може да се видат на Слика 37. Опаѓачкиот тренд на емисии се должи на намаленото производство на струја од енергетските индустрии. Општо, емисиите во 2016 година биле за 7,5% пониски отколку во 2014 година и за 22,8% пониски отколку во 1990 година. Повеќето емисии на стакленички гасови во 2016 година се во категоријата Енергетски индустрии (51,0%), а потоа следат Транспорт (28,1%), Преработувачка индустрија и Градежништво (13,9%). Другите две категории заедно учествуваат со 5% од вкупните емисии во 2016 година, а останатите (околу 2%) се фугитивни емисии. Скоро сите емисии на

стакленички гасови во 2016 година всушност се емисии на CO₂ (96,4%), а емисиите на CH₄ и N₂O изнесуваат само 2,8 и 0,8%, соодветно.

Слика 37: GHG-емисии во енергетскиот сектор, според гас (во gG еквивалент на CO₂)

Во националните планови за климатски промени, направени се проценки на ранливоста и адаптацијата за секторите земјоделство, шумарство, водни ресурси, здравство, биодиверзитет, управување со кризи, туризам и заштита на културното наследство. Тие служат како стратешки документи за приспособување кон климатските промени. Но, недостига законодавство за конкретен осврт кон климатските промени, т.е. општ стратешки документ со приоритети за климатските промени. Прашањата за климатските промени допрва треба да се вклопат во наставните планови за основно, средно и високо образование. Мерките за подигање на свеста се потпираат главно на проекти финансирани од донатори. Општо, јавната свест за климатските промени е ограничена.

Законодавно-стратешки иницијативи

Законодавството за климатски промени е ограничено на неколку членови во Законот за животна средина. Тие опфаќаат плански документи за климатски промени, супстанции што ја оштетуваат озонската обвивка, систем за инвентар на стакленички гасови и изработка на проекти за финансирање преку Механизмот за чист развој (МЧР). Затоа, правната рамка не е доволна за регулирање на климатските промени во земјата.

Законот за енергетика е транспониран од **Третиот енергетски пакет на ЕУ**. Таму се посочува намалена употреба на фосилни горива, зголемена употреба на обновливите извори на енергија и ублажување на климатските промени како клучни цели на енергетската политика. Земјата има и **Закон за енергетска ефикасност**,⁶¹ **Стратегија за комуникација околу климатски промени** и **Национална платформа за намалување на ризикот од катастрофи**. Во тек се напори за натамошно зајакнување на правно-стратешката рамка.

Тековни иницијативи

Република Северна Македонија е страна на **УНФЦЦ**, го ратификуваше **Протоколот од Кјото** и е поврзана со **Договорот од Копенхаген** (2009). Во врска со **Парискиот договор**

⁶¹Во тек е изработка на нов закон за енергетска ефикасност.

(2015), земјата ги достави своите намери за национално утврдените придонеси за климатски промени. Северна Македонија е земја која не е во Анекс I на УНФЦЦЦ (земја во развој), а истовремено, бидејќи има статус на земја-кандидат за членство во ЕУ, треба да се придржува кон политиката за клима и енергија на ЕУ, при што всушност ги презема обврските на земјите од Анекс I. Ова, исто така, е дел од барањата на Договорот за енергетска заедница. Северна Македонија настојува што повеќе да ги интегрира и двата аспекта (УНФЦЦЦ и ЕУ) во своите национални извештаи за климатски промени.

ИНСТИТУЦИИ ВО ОБЛАСТА НА КЛИМАТСКИТЕ ПРОМЕНИ

Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) изработува национален инвентар за стакленички гасови и е надлежно за известување до УНФЦЦЦ. Освен тоа, МЖСПП е одговорно за изработка на политика за климатски промени и координација на иницијативите за климатски промени во другите владини институции.

Хидрометеоролошката управа се наоѓа при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство и игра клучна улога во следењето и истражувањето на климатско-метеоролошките и хидролошки активности. Исто така, таа е надлежна за метеоролошко-хидролошки настани и прогнози, како и за изработка на сценарија за ризик од климатски промени.

Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ) и натаму ги поддржува активностите за следење на стакленичките гасови во земјата. Но, се чини дека иницијативите на МАНУ се засновани на проекти и зависат од поддршката на партнерите за развој.

Клучни предизвици

Земјата нема сеопфатно законодавство за осврт кон климатските промени, ниту национална стратегија. Истовремено, иако има силна претставеност во **Националниот комитет за климатски промени**, министерствата во овој комитет немаат доволно кадар за поддршка на неговата работа.⁶² Извештајот на ЕУ за напредокот од 2018 година укажува на потребата земјата да го транспонира и да започне со имплементација на **климатското законодавство на ЕУ**, поточно со мониторинг и известување за емисиите. Недоволните институционални капацитети ја ограничуваат способноста на Владата да поттикне соработка на приватниот сектор во ублажување на климатските ризици. Постои и ограничена меѓуагенциска координација за прашањата на климатски промени.

ПРЕДИЗВИЦИ

Загадување на воздухот поврзано со употреба на јаглен за производство на енергија и греење

Целосно транспонирање и спроведување на климатското законодавство

Ниско-јаглеродна економија и општество „отпорно“ на климатски промени

Стратегија за ризик од катастрофи според Рамката од Сендаи за намалување ризици од катастрофи 2015-2030

Напори за редовна климатска акција во други сектори (поточно, енергетика и транспорт)

Потреба од дополнителни кампањи за свест околу климатските промени, поддршка на консултации со чинителите и олеснување на меѓуминистерската и меѓусекторската соработка

Институционална поставеност што ќе им овозможи на општините да развијат локални стратегии за адаптација и ублажување на климатските промени

Утврдување постапки за следење на стакленичките гасови според Регулативата на ЕУ бр. 525/2013 за механизам на мониторинг и нејзините одредби за спроведување

Следни чекори

Земјата планира да ја зголеми амбицијата со ревидирање на национално утврдениот придонес во согласност со целите на новодонесената **Национална стратегија за развој на енергетиката 2040**. Во тек е изработка на закон и долгорочна Стратегија за климатска акција.

⁶²Еден предизвик на МЖСПП е ограничениот број на персонал за работа на климатски прашања; поточно, имало периоди кога Министерството не било во можност да го одржи бројот на вработени во Одделението за политики околу климатските промени.

Исто така, земјата изработи **Национален план за енергија и клима** во согласност со **Енергетската заедница на ЕУ**.

Дополнителни претстојни иницијативи се:

- Зајакнување на човечките капацитети во најрелевантните институции, особено оние кои учествуваат во Националниот комитет за климатски промени, преку основање во сите министерства, на единици или фокусни точки за климатски промени, со јасен мандат за вклучување на климатските промени во соодветните сектори;
- Посилна институционална рамка за националниот процес на подготовка на инвентар на стакленички гасови (GHG), вклучително и процедура на следење и известување за емисиите, што во моментов се прави преку меѓународни проекти;
- Изработка на национален план за адаптација во одговор на климатските промени што ги опфаќа сите релевантни сектори;
- Изработка на национална стратегија за намалување на ризикот од катастрофи, во согласност со рамката Сендаи;
- Поттикнување на градовите да станат потписници на Пактот на градоначалници за клима и енергија, и последователно да подготват, усвојат и да спроведат акциони планови за одржлива енергија (и клима);
- Советување на Град Скопје да го интегрира ажурираниот Акционен план за одржлива енергија 2011 со Стратегијата за климатски промени „Отпорно Скопје 2017“, осврнувајќи се на емисиите на стакленички гасови од секторот отпад преку подобрување на актуелниот систем за управување со отпад;
- Зајакнување на финансиската рамка за климатски промени;
- Подобрување на спроведувањето на регулативата за животна средина;
- Намалување на зависноста од јаглен и зголемување на енергетската ефикасност и обновливите извори на енергија;
- Интегрирање на адаптацијата кон климатските промени во Националниот просторен план којшто се изработува во моментов;
- Редовно и систематско спроведување мерки насочени кон подигање на свеста за прашањата поврзани со климатските промени;
- Интегрирање на прашањата за климатските промени во наставните програми за основно, средно и високо образование.

15 ЖИВОТ НА КОПНО

ЦОР 15 – Живот на копно

Општа состојба

Република Северна Македонија успешно спроведува активности за заштита и зачувување на исклучителнобогатство на биодиверзитетот (флора, габи и фауна), како и на видовите категоризирани од **Меѓународната унија за зачувување на природата** (IUCN) како глобално загрозени од истребување и видови вклучени во Европската црвена листа На национално ниво според објавените научни податоци утврдени се околу 976 видови растенија и животни кои се ендемични за земјата, од кои 870 се сметаат за локални ендемити. Од овие ендемични видови, 150 се алги, 120 се васкуларни растенија, 700 се безрбетници, а 27 се риби. Охридското Езеро е еден од главните центри на ендемични видови во земјава, заедно со планините Галичица, Јакупица-Караџица, Кораб, Пелистер и Шара.

Во моментот, определени се 86 заштитени подрачја според **Законот за заштита на природата** - 2 строги природни резервати, 3 национални паркови, 67 споменици на природата, 12 паркови на природата, 1 заштитен предел и 1 повеќенаменско подрачје. Два локалитета се вклучени во Рамсарската листа - Преспанско Езеро (1995) и Дојранско Езеро (2008). Во моментот, има иницијатива Охридското Езеро да се номинира како Рамсар место. Заштитените подрачја покриваат околу 8.9% од територијата на земјата.

Шумите (43%) и другите пошумени површини (16,8%) сочинуваат над половина од територијата на земјата, потврдувајќи го економското, социјалното и еколошкото значење на шумарскиот сектор во Северна Македонија. И покрај тоа што земјата има голем потенцијал за развој на шумарството, секторот се карактеризира со големи економско-еколошки загуби поради незаконски сечи , шумски пожари предизвикани од човекот, болести поврзани со климатските промени, пожари и инсекти. Управувањето (одгледување, садење, заштита и одржливото користење) на државните шуми е во согласност со **Законот за шуми**, а го врши Јавното претпријатие „Национални шуми-Скопје“. Со приватните шуми управуваат нивните сопственици, додека специјализираната техничка работа во и за приватните шуми, во согласност со Законот за шуми, ја спроведува Јавното претпријатие „Национални шуми-Скопје“, пред сè, неговите подружници, т.е. шумски стопанства. Со шумите во националните паркови управуваат јавни установи национални паркови, додекаво другите категории на

заштитеноподрачја оваа активност ја спроведуваат назначени субјекти за управување во софгласност со законот за заштита на природата и Актот за прогласување.

Понатаму, согласно критериумите на ИУЦН во соработка на МЖСПП со ИУЦН и национални експерти во 2019 година изработена е Прва Национална Црвена листа за 46 влекачи и водоземци, а и за 14 национални растителни видови избрани според нивната важност за меѓународна конзервација.⁶³

ШЕСТ ГЛАВНИ КАТЕГОРИИ СПОРЕД ИУЦН

Заедно со негативните ефекти од климатските промени и загубата на биолошката разновидност, деградацијата на земјиштето е еден од главните еколошки предизвици. Главните теми околу опустинувањето се суша и сувост, недостиг на вода за наводнување, губење на водата, губење на ветерот, осиромашување на плодноста на почвата, неодржливи земјоделски практики, уништување на шумите, губење на биолошката разновидност, салинизација и губење на почвата, поплавување, лизгање на земјиштето и социо-економски ограничувања.

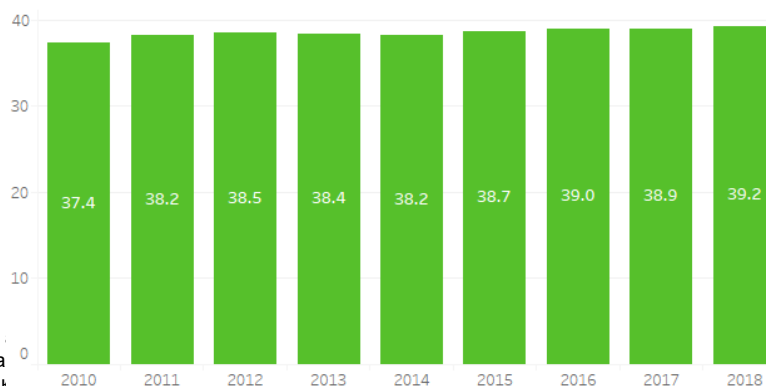
Стратешко-законодавна рамка

Клучна институција согласно Законот за заштита на природата е **Министерството за животна средина и просторно планирање**, која е надлежна за заштита на природата, биолошката и пределската разновидност и природното наследство, и за управување со биолошката и пределската разновидност и со природното наследство, како и за примена на одредбите од Законот за заштита на природата. **Министерството за земјоделие, шумарство и водостопанство** е одговорно за наводнување и одводнување, управување со шумите и ловот, рибарството и аквакултурата следење на квалитетот на површинските и подземните води.

Управувањето и одржливо користење на шуми, според **Законот за заштита на природата**, го вршат националните паркови (Пелистер, Маврово и Галичица).

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство

Слика 38: Шумски површини како процент од вкупната земјишна површина

Извор: Државен завод за статистика

⁶³Црвената листа дава научни информации и критериумите за проценка изготвени од Меѓуна седум групи според степенот на закана - овие 1 загрозуени, загрозуени, ранливи, близу загрозуени

преку Секторот за шумарство и лов, кој спроведува шумски политики, како и законодавни, нормативни, административно-правни и други прашања поврзани со оваа област. Процентот на земјиште под шуми во земјата е доста голем во однос на другите земји (39%), и оваа бројка умерено расте во последниве години.

Република Северна Македонија има утврдено правна рамка за заштита на природата што е усогласена со законодавството на Европската унија. Како кандидат за пристапување во Европска Унија, земјата ги ратификува сите релевантни глобални и регионални договори за природа, учествувајќи на најрелевантните средби за мултилатерални договори за природата и исполнувајќи ги релевантните меѓународни обврски за известување.

Клучен е **Законот за заштита на природата** со кој се уредува заштитата на природните живеалишта, биодиверзитетот и природно наследство. Овој закон е усогласен со два од главните инструменти на Европска унија за заштита на природата, Директива за живеалишта и **Директивата за зачувување на дивите птици и Регулативата за заштита на дивата флора и фауна** преку уредување на трговијата со нив. Освен тоа, Владата во 2028 година ја усвои **Националната стратегија за заштита на природата и Акциониот план за 2017-2027 година**, како и **Националната стратегија за биолошка разновидност и Акциониот план за 2018-2023 година** Изготвен е Нацрт на шестиот национален извештај до **Конвенцијата за биолошка разновидност**.

Понатаму, **Националниот акционен план за борба против опустинувањето** е еден од почетните чекори на Владата кон спроведување на **Конвенцијата на ООН за борба против опустинувањето**. Акциониот план е развиен со активно вклучување на релевантни владини органи, научни институции, универзитети и НВО. Исто така, изработен е **Национален план за управување со суши** како дел од Националниот акционен план. (ова е за воделот за лиматски промени)

Тековни иницијативи

- **Закони за шумарство** - Изработката на следниве нови закони од областа на шумарството спаѓа во законодавната агенда на Владата: **Закон за шуми, Закон за ловство**, како и измени на **Законот за репродуктивен материјал од шумски видови**. Тековната шумарска дејност опфаќа спроведување на првата фаза од Проектот на ИПА за шумарство во Северна Македонија од 1,3 милиони евра.
- **Екосистемски пристап кон управување со природните ресурси** - Земјата оствари напредок во примена на принципите за екосистемски пристап кон управувањето со природните ресурси. Направени се први обиди за интегрирано управување со Преспанско и Охридско Езеро, а од неодамна и со сливот на река Брегалница.⁶⁴ Во тек се активности за спроведување на краткорочен план за градење капацитети на сите засегнати страни во екосистемските услуги.
- **Натура 2000** - Во 2015 година, Република Северна Македонија започна со процесот на идентификација на идни НАТУРА 2000 подрачја во земјата. Како прв чекор, изработена е нацрт национални референтни листи на живеалишта и видови и птици, а идентификувани се и пилот-подрачја. Следниот чекор опфаќа изработка на планови за управување со идни идентификувани Натура 2000 подрачја, ажурирање на националните референтни листи на видови, живеалишта и птици, практична користењена протоколи за мониторинг на видови и живеалишта и птици при теренските активности. Протоколите се изготвени и усогласени со барањата од ЕУ директивите за живеалишта и птици и изработка на дополнителни подзаконски акти. Во моментот, активностите се насочени кон идентификација на области на живеалишта и видови од европско значење во сливот на река Брегалница.
- **Природни реткости** - Во 2019 година, Согласно законот за заштита на природата МЖСПП прогласи пет нови природни реткости. Овие пет нови природни реткости се поединечни дрвја, палеонтолошки локалитет, геоморфолошка форма и геолошки наоѓалишта.

⁶⁴Спроведени се неколку активности за екосистемски услуги, каде екосистемите се избрани и мапирани низ целата земја. Во моментот се изработува статус на екосистемите и се планира пилот-механизам за плаќање екосистемски услуги.

- **Подобрување на управувањето со заштитените подрачја** – Целта е да се подобри заштитата на природата и да се промовира одржливо користење на природните ресурси, истовремено зајакнувајќи го административниот капацитет на надлежните органи за заштитените подрачја, локалните самоуправи и НВО.⁶⁵
- Прекуграничната соработка за заштита на природата меѓу Република Северна Македонија, Грција и Албанија е зајакната со воспоставување на **прекуграничен Фонд за природа** (ПОНТ) во 2015 година.⁶⁶ Грантовите им се обезбедуваат на квалификувани ГО, општини и истражувачки институти со локално присуство во пошироката област на Преспа и со стратегија за развој на општеството, подобрување на заедниците и унапредување на граѓанското учество во заштитата.

Клучни предизвици

Капацитетите на субјектите за управување со заштитените подрачја се недоволи за да се обезбеди соодветно управување.

Капацитетот на научните стручните институции и граѓанските организации кои имаат експертиза за областа заштита на природата, се ограничени. Потребно е да се воспостави Национален информативен систем за природа заради прибирање и анализа на податоци.

Друг предизвик во областа на заштита на природата е недостигот на материјални и човечки ресурси на национално и локално ниво.

Административните процедури што се користат за заштитените подрачја локалитети бараат поголема јасност и институционална соработка. Разните заштитени подрачја се прогласени во различни периоди, што доведува до нејасно дефинирани граници, како и до несигурност за тоа кој е одговорен за управување со локалитетите.

Законодавството за заштита на природата треба да биде почитувано од другите сектори за да се избегне преклопување на надлежности, особено меѓу МЖСПП и МЗШВ. Исто така, на национално и локално ниво треба да се зајакне инспекцискиот надзор во областа на животната средина и природата.

Главниот предизвик во областа на шумарството е трансформацијата на целиот шумарски сектор, пред сè на Јавното претпријатие Национални шуми. Владата го задолжи Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство да формира работна група за надзор врз трансформацијата на секторот.

Следни чекори

Следните чекори кои ќе придонесат за соодветна имплементација на законодавството за заштите на природата:

- Формирање на Завод за заштита на природата или **Национална агенција за заштита на природата**, надлежна за вршење стручни работи во областа на заштитата на природата;
- Формирање на посебен Фонд за животна средина/природа;
- Нова постојана посебна линија од Државниот буџет за распределување и доделување наменски средства за покривање исклучиво на обврските за заштита на природата, пред се за управување со заштитените подрачја, планови за управување со заштитени подрачја и за хармонизација со ЕУ законодавството од областа на заштитата на природата;

⁶⁵Таа е осмислена за практично да се покаже како управувањето со заштитените подрачја може да се подобри преку проширливи и применливи примери што на социјално-економски придобивки од заштитата на природните ресурси. Главната карактеристика на проектот е грант со кој се поддржуваат активности што опфаќаат приоритетни потреби за подобрување на управувањето со заштитените подрачја, кога е можно, вклучително и подрачја неодамна предложени како пилот-локалитети на Натура 2000; промовирање на поодржливо користење на природните ресурси; и практични примери што демонстрираат дека заштитата на природата и економскиот развој на заедниците може да одат заедно. Покрај грантовата шема, проектот поддржа и пилотирање на две водопречистителни станици во Општина Вевчани и Општина Битола (села Магарево и Трново). Овие капацитети ги демонстрираат еколошко-економските придобивки од технологиите за третман на отпадни води во заедницата.

⁶⁶Мисијата на ПОНТ е да обезбеди долгорочно финансирање за зачувување и одржливо управување со биолошката разновидност, природните процеси и услугите на екосистемите во Преспа и пошироката област во корист на природата и луѓето во регионот.

- Постојано државно финансирање за проценка на конзерваторскиот статус на видовите и подготовка на Национални црвени листи за поделните таксономски групи на растенија и животни. Да се воспостави плаќање за услугите на екосистемите во заштитените подрачја како начин за обезбедување финансиска одржливост;
- Воведување реставрација на екосистемите како можност за обновување на природата и одржување на живеалиштата и видовите, а преку тоа и создавање на зелени работни места
- Отворен дијалог и соработка меѓу институциите за примена на законодавството за заштита на природата и барањата од меѓународните договори и ЕУ директивите и регулативите за заштита на природата ;
- Зајакнување на административните капацитети на заштитените подрачја со вработување на биолози, шумари, еколози и др.
- Воспоставување Национален информативен систем за природата со ГИС, со ефективни алатки за систематско собирање, чување, следење и анализа на податоците за биолошката разновидност;
- Подготовка на законодавство за трансформација на целиот шумарски сектор;
- Изработка на **Закон за заштита на почвата** и **Интегрирана стратегија за заштита на почвата**.

16

МИР, ПРАВДА
И СИЛНИ
ИНСТИТУЦИИ

ЦОР 16 - Мир, правда и силни институции

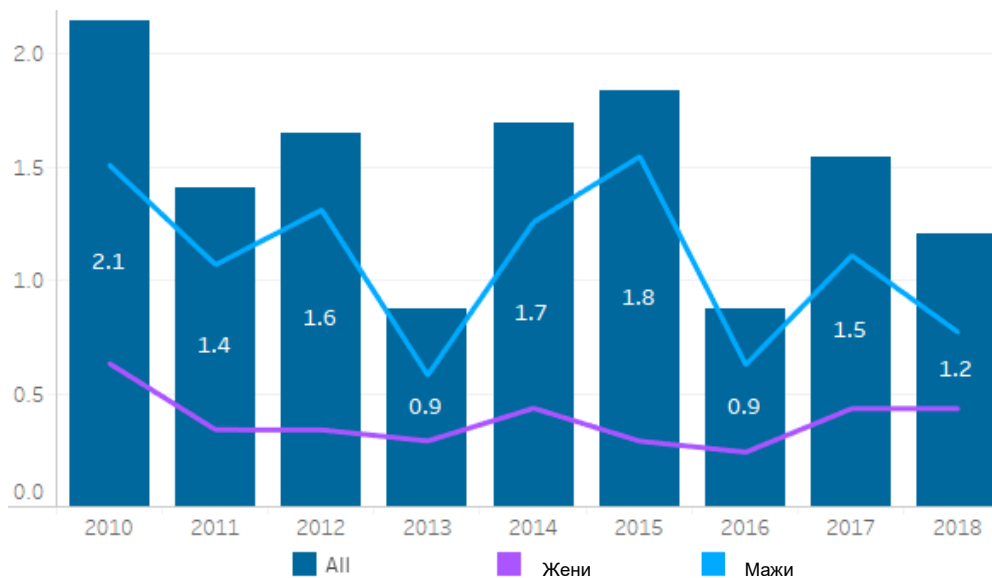
Општа состојба

Уставот ги гарантира основните права и слободи на секое лице. Тие опфаќаат граѓански и политички права и слободи, економски, социјални и културни права, како и право на здрава животна средина. Во изминатите четири години, главниот приоритет на Владата беше реформата на правосудниот сектор - поточно, зајакнување на неговата независност и непристрасност, квалитет, одговорност, ефикасност и транспарентност. Другите национални приоритети се: создавање отворено општество и враќање на довербата во јавните институции преку промовирање на мирољубиво и инклузивно општество, обезбедување еднаков пристап до правосудниот систем и подобрување на транспарентноста и одговорноста на јавните институции.

За да го намали насилството и да ги заштити ранливите групи, Владата изработи **Национален акционен план за спроведување на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жени и семејно насилство**. Акциониот план го изработи мултисекторска група во која учествува сите релевантни национални институции.

Бројот на жртви на намерно убиство на 100.000 лица е доста константен меѓу 2010 и 2018 година - движејќи се од 0,9 до 2,1 - но, оваа бројка е многу поголема кај мажите отколку кај жените.

Слика 39: Број на жртви на намерно убиство, на 100.000 лица

Извор: Државен завод за статистика

Република Северна Македонија е посветена на заштита на децата од злоупотреба и запоставување. Годината 2019 беше значајна пресвртница за земјата, бидејќи веќе нема деца кои живеат во институционални установи. Овој процес се водеше според **Националната стратегија за деинституционализација 2018-2027**. Друга голема пресвртница беше заложбата потпишана од пет министри на Владата - за внатрешни работи, правда, здравство, образование и наука, и за труд и социјална политика – со цел приклучување кон Глобалното партнерство за ставање крај на насилството врз децата.⁶⁷ За да ја поддржи својата заложба кон заштита на децата, Владата неодамна усвои **Национална стратегија за превенција и заштита на децата од насилство 2020-2025** и **Акционен план за намалување на сите форми на насилство врз децата 2020-2022**.

Независноста на судството е загарантирана со Уставот. Зајакнувањето на владеењето на правото и на судските институции и натаму е еден од главните приоритети на Владата. Најважната активност е спроведувањето на **Стратегијата за реформа на правосудниот сектор 2017-2022 со Акционен план**, чија имплементација ја следи Советот за следење на имплементацијата на Стратегијата за реформите во правосудниот сектор, со кој претседава министерот за правда. Од 2017 година, направени се измени и дополнувања на многу закони, меѓу кои донесен е сосема нов **Законот за Судскиот советот**, измени и дополнувања на **Законот за судови**, на **Законот за Академија за судии и јавни обвинители**, нов **Закон за управување со движењето на предметите во судовите**. Донесени се нови закони, вклучително и **Законот за јавно обвинителство**, Закон за Советот на јавни обвинители и **Законот за заштита на личните податоци**.

Нов **Закон за спречување и заштита од дискриминација** е донесен во 2019 година и во моментот, него го разгледува Уставниот суд. Врз основа на законот, Собранието треба да формира нова **Комисија за спречување и заштита од дискриминација**, која ќе биде клучното државно тело за обезбедување заштита од дискриминација и промовирање еднаквост за сите. Народниот правобранител е уште една институција надлежна за истражување повреди на човековите права и дискриминација од страна на јавните органи. Оваа институција бара дополнително зајакнување на нејзината независност и ефикасност.

Визијата и мисијата на **Стратегијата за информатичко-комуникациска технологија во правосудството 2019-2024** (ревидирана стратегија), која беше објавена во февруари 2019

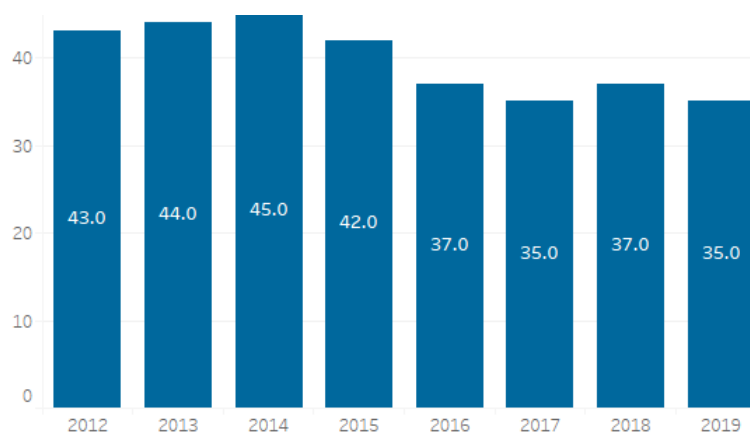
⁶⁷Со оваа нова заложба, С. Македонија ќе стане дваесет и седмата земја во глобалното партнерство и ќе преземе конкретни активности за постепено ставање крај на насилството врз децата до 2022 г.

година, е воведувањена централизиран податочен систем кој ќе доведе до зголемување на ефикасноста, транспарентноста и отчетноста на информатичките системи во правосудството. Во Јавното обвинителство, постои Систем за управување со предмети (КМС) за да се овозможи електронско поднесување предмети и за да се подобри ефикасноста во работењето. Со донесувањето на измените и дополнувањата на Законот за судовите во мај 2019 година се вовеле вршење на редовен надзор над системот за управување со судски предмети (АКМИС), за да се спречат злоупотреби и да се обезбеди соодветна примена на системот. По овие реформи, судовите сега работат со подобрена ефикасност а и со поголем капацитет за процесуирање барем онолку предмети колку што ќе добијат.⁶⁸ Потоа, за да се намалат бариерите и за да се подобри пристапот до правда за сите, Собранието донесе **Закон за управни спорови, Закон за прекршоци и Закон за бесплатна правна помош**. Последниов гарантира првостепена и второстепена правна помош за граѓаните кои немаат доволно средства. Понатаму, трошоците за извршување и за нотарски постапки беа намалени во 2019 година. Во тек се други активности за подобрување на правната рамка и зајакнување на судскиот систем. Тие се во комбинација со постојана обука на судиите, јавните обвинители, судските и јавнообвинителските службеници за да се обезбеди спроведување на законската регулатива.

Со цел да ги усогласи националните стандарди во кривичното правосудство со меѓународните стандарди, Северна Македонија соработува со **Агенцијата за основни права** (ЕАОП) од 2017 година. Владата има и **Договор за соработка со Европранда** (ЕУРОЦАСТ) од 2010 година, што доведе до успешна и долгорочна соработка во областа на кривичното правосудство.

Подобрувањето на условите во затворите е уште еден приоритет на Владата. Заврши реновирањето на најголемиот затвор „Идризово“, а во тек се и други подобрувања во Женското одделение на КПД „Идризово“, Битолскиот затвор и во други објекти. Освен тоа, Владата работи на зајакнување на капацитетите на персоналот во казнено-поправните и воспитно-поправните установи за рано препознавање и откривање на насилен екстремизам и радикализација преку спроведување на **Националната стратегија за борба против тероризам и Националната стратегија за спречување на насилен екстремизам**.

Слика 40: Индекс за перцепција на корупцијата (0-100)

Извор: Транспаренси Интернешонал

За да се спречи и намали корупцијата, на почетокот на 2019 година, донесени се измени и дополнувања на **Законот за спречување на корупцијата и судир на интереси**. Владата очекува со овој закон уште да се подобри рангирањето на земјата во индексот за перцепција на корупцијата. Изменет е **Законот за заштита на свиркачите** со цел да се усогласи со меѓународните стандарди за развој на независни институционални механизми за

истражување на тврдења и наводи и да се обезбеди заштита на свиркачите. Од донесувањето на овие два закона, известувањето и истрагите за неправилности се подобрени.

Северна Македонија има активна улога во спречувањето и борбата против трговијата со луѓе. Направени се значителни напори за да се обезбедат услуги за поддршка на сите жртви на трговија со луѓе (и државјани, и странци). Со формирањето на пет мобилни тима составени од социјални работници, полициски службеници и членови на граѓанскиот сектор, зајакнати се идентификацијата, упатувањето и помошта за жртвите и потенцијалните жртви на трговија со

⁶⁸ Според индикаторите на Европската комисија за ефикасност на правдата (СЕПЕЈ), ефикасноста на правосудниот систем во однос на времето потребно за решавање предмети е значително подобрена. Просечното време на решавање предмети изнесуваше околу 65 дена во 2018 г.

луѓе. Како резултат, се зголеми бројот на идентификувани потенцијални жртви и жртви на трговија со луѓе.

Стратешко-законодавна рамка

Од 2016 година, преземени се многу стратешко-законодавни иницијативи за зајакнување на институциите и остварување мирољубиво и инклузивно општество. Сликата подолу ги прикажува клучните стратешко-правни рамки.

СТРАТЕШКО-ЗАКОНОДАВНИ РАМКИ

Национална стратегија за развој на пенитенцијарниот систем 2015-2019

Стратегија за развој на пробациска служба

Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020

Национален акционен план за родова еднаквост 2018-2020

Национална стратегија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција 2017-2020

Национална стратегија за превенција и заштита на децата од насилство 2020-2025

Национална стратегија за деинституционализација 2018-2027

Стратегија за Ромите 2014-2020

Национална стратегија за спречување и сузбивање корупција и судир на интереси и Акционен план

Стратегија за развој на полицијата 2016-2020

Стратегија за развој на концептот „Едно општество за сите и интеркултурализам“ 2020-2022 и Акционен план

Прв стратешки план на Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците 2020-2022 за унапредување на меѓуетничките односи

Реформата на правосудниот систем што започна во 2017 година доведе до измена на неколку стратешко-законодавни рамки, меѓу кои и следниве:

- **Законот за Судскиот совет** е изработен во согласност со мислењата на Венецијанската комисија;
- **Законот за Советот на јавни обвинители** е изменет и дополнет заради проширување на овластувањата на обвинителите, промовирање транспарентност и утврдување одговорност на членовите на Советот;
- Донесен е **Закон за бесплатна правна помош** за да им се овозможи на граѓаните без доволно средства да ги остварат своите права пред судовите, управните тела и другите државни органи како Уставниот суд, Народниот правобранител и другите институции;
- Направени се измени и дополнувања на **Законот за извршување** и **Законот за нотаријат**, каде се предвидува поддршка за граѓаните во поглед на високите трошоци за извршување и нотарските процедури.

Во поддршка на напорите на Владата за подобрување на јавната администрација и унапредување на транспарентноста, изработени се следниве стратешки документи: **Стратегија и Акционен план за отворени податоци 2018-2020**, **Стратегија за реформа на јавната администрација и Акционен план 2018-2022**, **Национален план за управување со квалитет во јавниот сектор 2018-2020** и **Стратегија за заштита на личните податоци 2017-2022**.

Со цел натамошно усогласување на правната рамка со законодавството на ЕУ, Република Северна Македонија го вовеле принципот на неказнување на жртвите на трговија со луѓе и децата-жртви на трговија преку измени и дополнувања на Кривичниот законик во декември

2018 година.⁶⁹ **Националната стратегија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција** (2017-2020) ги утврдува мерките на политиките во областа на превенција и заштита на жртви од трговија со луѓе и гонење на сторители на трговија со луѓе, вклучително координација и соработка меѓу релевантните институции и организации, и следење и оценување на спроведените интервенции. Освен тоа, Владата е целосно посветена на спроведување на **Глобалниот договор на ООН за безбедна, уредна и редовна миграција**. Потпишани се протоколи и договори за борба против трговија со луѓе со соседните земји, со што се зајакнува регионалната соработка за превенција, идентификација, заштита и упатување жртви на трговија во смисла на нивните основни човекови права.

Владата ја препознава важноста на поголема транспарентност за демократизација и економски развој и е посветена на подобрување на транспарентноста преку реформите во јавната администрација. **Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер и Законот за спречување на перење пари и финансирање тероризам** се ревидирани заради исполнување на оваа обврска. Статистиката за спречување и сузбивање корупција и перење пари е достапна до јавноста преку веб-апликација. Потоа, Владата изработи **Стратегија за транспарентност 2019-2021**, чија цел зајакнување на довербата во јавните институции (на сите нивоа) кај граѓаните, и создавање атмосфера на транспарентност и доверба кон процесите на интеграција во ЕУ и НАТО.⁷⁰

Тековни иницијативи

Клучна иницијатива во тек е учеството во Групата на држави против корупцијата (ГРЕКО), тело за надзор против корупцијата на Советот на Европа. Владата го поддржа спроведувањето на **Четвртата рунда на евалуација на ГРЕКО** и се подготви за Петтата рунда, каде ќе се оценат преземените напори за спречување на корупцијата и унапредување на интегритетот на централните институции, особено на извршните органи и агенциите за спроведување на законот.

Во изработка е систем за обука на вработените во затворите. Во областа на заштитата на личните податоци, во февруари 2020 година донесен е нов **Закон за заштита на лични податоци, кој е усогласен со Регулативата на ЕУ за заштита на личните податоци-GDPR**. Во однос на обезбедување безбедна миграција, Северна Македонија соработува со соседните земји на развивање официјални протоколи за спречување, идентификување и заштита на жртвите од трговија со луѓе. Владата има формирано работна група, составена од претставници на Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство, за борба против трговијата со луѓе и криумчарењето мигранти. Во овој процес, Владата има тесна соработка со меѓународни организации присутни во земјата, меѓу кои ОН, ОБСЕ, Фронтекс, Европол и др.

За да ги унапреди квалитетот и достапноста на јавните услуги, во 2019 година, Владата го пушти во употреба **националниот портал за е-услуги (uslugi.gov.mk)**. Порталот обезбедува основни информации за 707 услуги што се нудат на централно и локално ниво за граѓани и правни лица. Вкупно 127 е-услуги (т.е. плаќање административни такси, запишување за социјални услуги и сл.) се достапни преку порталот.

За зајакнување на фискалната транспарентност и едукација на даночните обврзници и граѓаните, Министерството за финансии ги воспостави следниве онлајн-платформи:

- **Капитални расходи на буџетски корисници** - дава преглед на буџетските корисници во врска со реализацијата на капиталните расходи, и на тој начин поттикнува подобрување на нивната реализација.

⁶⁹Членовите за жртви на трговија со луѓе во новиот Закон за странци, донесен во мај 2018 г., се усогласени со Конвенцијата на Советот на Европа за акција против трговијата со луѓе.

⁷⁰Стратегијата воведува механизми за координација на сите релевантни стратешко-законодавни рамки и ги дефинира одговорностите и надлежностите потребни за подигање на транспарентноста и одговорноста на соодветно ниво, овозможувајќи повисок степен на одговорност на сите јавни службеници и функционери пред граѓаните. Овие напори се нотирани од Европската унија. Поточно, во Извештајот за напредокот на Република С. Македонија за 2019 г. стои „*постигнат е добар напредок, особено во примената на стратешката рамка за реформа на јавната администрација, подобрените консултации со јавноста и зголемената транспарентност во креирањето на политиките*“.

- **Отворено финансирање** – овозможува пристап за јавноста до информации за јавни плаќања. Меѓу јануари и март 2020 година, имало над 220.000 посети. со над 20.000 корисници што останале на страницата во просек по 7 минути.
- **Јавен долг** - обезбедува информации за јавниот долг и служи како добра аналитичко-едукативна алатка за студентите и новинарите.

Владата прави обид за нов пристап кон изработка и имплементација на стратегии преку Стратегијата за едно општество и интеркултурализам, која е формулирана на транспарентен и партиципативен начин.⁷¹ Овој пристап служи како пример за други стратегии и документи коишто ги развива Владата.⁷²

За да се подобри заштитата на децата преку правосудниот систем и да се зајакне примената на **Законот за правда за децата**, тој во моментот се ревидира.⁷³ Целта на ревизијата е да се подобри пристапот до бесплатна правна помош за сите деца, да се обезбедат правата и потребите на младите сторители, децата во ризик од престап, децата-жртви и сведоци, а и да се обезбедат превентивно-заштитни услуги преку цврст повеќагенциски пристап (на системите за детска заштита, социјална заштита, образование и здравство).⁷⁴

За заштита на другите маргинализирани групи, Владата започна процес на донесување нов закон за нерегистрирани лица и обезбедување пристап до четири права (на здравство, образование, социјална заштита и вработување), како почетна точка за системско решавање на прашањето со нерегистрирано раѓање и лично име.

Клучни предизвици

Зајакнувањето на владеењето на правото и судството е клучен предизвик. Фокусот на Владата и натаму ќе биде врз усвојување на нови закони, но и врз промена на менталитетот и начинот на работење на клучните институции. Важни закони се: Законот за јавно обвинителство и Закон за судовите, Закон за Судскиот совет, Законот за Советот на јавни обвинители, Законот за Академија за судии и јавни обвинители, Законот за управување со движењето на предмети во судовите, Законот за вештачење, ???, Законот за правда за децата и Законот за кривична постапка. Клучни приоритети се: спроведување на ефективни истраги и правични постапки во сите случаи на организиран криминал и корупција, како и оптимизација на судската и јавно-обвинителската мрежа за усогласување со новите планови за човечки ресурси. Во борбата против корупцијата, приоритет е имплементацијата на новата Национална стратегија за спречување и сузбивање на корупцијата и судирот на интереси. Во согласност со нејзината имплементација, од сите јавни институции се бара да ја почитуваат новата антикорупциска институционална рамка. Заштитата на човековите права налага ефикасен систем на кривична правда, што е услов за процесот на пристапување во ЕУ, а и приоритет и предизвик за земјата.

Фокусот на Владата ќе биде и врз борба против трговијата со луѓе и криумчарење мигранти, дрога и огнено оружје, како и врз заштита на ранливите категории. И натаму треба да се јакне прекуграничната соработка и размена на најдобри практики за борба против прекуграничен организиран криминал, со посебен фокус на трговија со луѓе и криумчарење мигранти меѓу работниците за социјална заштита, полициските службеници, судиите и јавните обвинители.

Друг предизвик е недоволниот проток на информации меѓу центрите за социјална работа (ЦСР) и другите институции, и недоволната координација меѓу здравствените установи, образовните институции, ЦСР и полицијата. Во кривичното правосудство, општото ниво на свест кај судиите и обвинителите за заштита на децата-жртви на насилство е недоволно, и има потреба од правосуден систем поповолен за децата. Правосудните работници не се обучени да работат со деца, што често доведува до изложеност на децата на секундарна виктимизација. Исто така,

⁷¹Стратегијата ја изработија седум работни групи кои вклучуваат граѓански организации, академската заедница и државни службеници. Покрај тоа, имаше осум јавни и пет универзитетски дискусии низ целата земја каде граѓаните, академската заедница и активистите од граѓанскиот сектор разменија мислења за тоа како да изгледа стратегијата. Вклучувањето на повеќе чинители се предвидува и при спроведувањето на стратегијата во следните две години.

⁷²Вклучувањето на граѓанскиот сектор и граѓаните останува предизвик и приоритет, па затоа се потребни иновативни начини за да се создаде простор за органско одвивање на соработката меѓу секторите и актерите.

⁷³Проценките од претходните години посочија неколку ограничувања што ја засегаат имплементацијата на постојниот закон.

⁷⁴Законот поефикасно ќе се придржува кон принципот за најдобар интерес на детето и ќе биде усогласен со новоусвоените директиви на ЕУ во врска со процесните гаранции за заштита на деца осомничени или обвинети во кривична постапка.

недостасува процесна заштита на децата. Подеднакво е важно да се зајакнат капацитетите за анализа на податоци и меѓусекторска соработка, при што здравствениот, социјалниот, полицискиот, образовниот и правосудниот сектор ќе усвојат координиран пристап за давање квалитетни услуги на снимање, откривање, постапување, спречување и заштита на децата од насилство. Стандардите и условите во поправните установи за деца треба да се подобрат.

Во однос на заштитата на маргинализираните групи, донесувањето и последователното спроведување на **Законот за спречување и заштита од дискриминација** останува клучно. Потребен е и поголем ангажман за сензибилизирање на давателите на јавни услуги и јакнење на нивните капацитети за работа со маргинализираните групи кои трпат неприфаќање и социјална стигма (ЛГБТИ, лица со попреченост, Роми, сексуални работници, корисници на дрога).

Пристапот до правда за сите заедници и натаму е предизвик, особено за маргинализираните групи како Ромите, ЛГБТИ, сексуалните работници и корисниците на дрога. Тие трпат социјална стигма, исклучување и недостиг на финансиска поддршка и информации. Треба да се зајакне капацитетот на институциите што обезбедуваат услуги за овие групи. Иако политичката поддршка за ЛГБТИ е порасната, сè уште недостига препознавање на злосторствата од омраза и говор на омраза, соодветна заштита на жртвите и гонење на сторителите.

Во функција на доследна и целосна имплементација на **Законот за бесплатна правна помош** треба да се обезбедат и поголеми и посилни капацитети за негово спроведување и промовирање во рамките на Министерството за правда, особено затоа што овој закон е императив за заштита на маргинализираните групи со ограничен пристап до правда. Законот предвидува пристап до бесплатна правна помош за барателите на азил и лицата без државјанство. Но во пракса, механизмот за бесплатна правна помош не е функционален за овие групи лица поради фактот што тие се главно без документи, а што дополнително им го спречува пристапот до услуги.

Следни чекори

Северна Македонија ќе продолжи со напорите за зајакнување на капацитетот и независноста на судството, како и на институционалните механизми за заштита од дискриминација, спречување трговија со луѓе и заштита на жртвите од трговија, а и за промоција на еднакви можности. Владата ќе ги продолжи напорите за реформа на правосудниот систем. Приоритет ќе биде зајакнување на капацитетите преку зголемување на човечките, материјалните и техничките ресурси кои им се достапни на правосудните институции. Ќе се обезбедуваат континуирани обуки за судиите и јавните обвинители.

Државната комисија за спречување на корупцијата ќе продолжи да ги извршува своите надлежности според новиот **Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси**. Исто така, ќе се следи спроведувањето на новата **Национална стратегија за спречување и сузбивање на корупцијата и судирот на интереси**. Ќе се преземат активности за спроведување на **Петтиот круг на евалуација на ГРЕКО**. Кај заштитата на личните податоци, ќе заврши процесот на донесување подзаконски прописи предвидени со новиот **Закон за заштита на личните податоци**.

Република Северна Македонија ќе продолжи со активности за превенција, идентификација, упатување, директна помош, заштита, интеграција, откривање и гонење во областа на трговијата со луѓе според стратешките насоки и активности што ќе бидат вклучени во новата **Национална стратегија и Акционен план за борба против трговија со луѓе и илегална миграција 2021-2024**. Земјата и натаму ќе ја подига свеста кај ранливите категории, т.е. граѓани и мигранти, за достапните услуги на заштита и ризиците поврзани со миграцијата, каде спаѓа и трговијата со луѓе.

Бидејќи веќе нема деца во големи институции, Владата ќе ја зајакне одржливоста на процесот на деинституционализација преку подобрување на решенијата за алтернативно згрижување, при што ниедно дете нема да биде ставено во институционални услови. Потоа, ќе се направат напори и ќе се издвојат средства за да се обезбеди спроведување на **Стратегијата за**

спречување и заштита на децата од насилство 2020-2025 и нејзиниот **Акционен план 2020-2022**.

Во декември 2019 година, Република Северна Македонија присуствуваше на **Првиот глобален форум за бегалци во Женева**, каде се заложи за воспоставување систем на заштита од сексуално или родово насилство, во согласност со **Истанбулската конвенција**. Ова опфаќа заштита на бегалците и барателите на азил и решавање на долготрајната состојба на бегалците од Косово преку давање долгорочен правен статус во земјата на сите кои се квалификуваат според Законот за странци.

17 ПАРТНЕРСТВА ЗА ЦЕЛИТЕ

ЦОР 17 - Партнерства за целите

Општа состојба

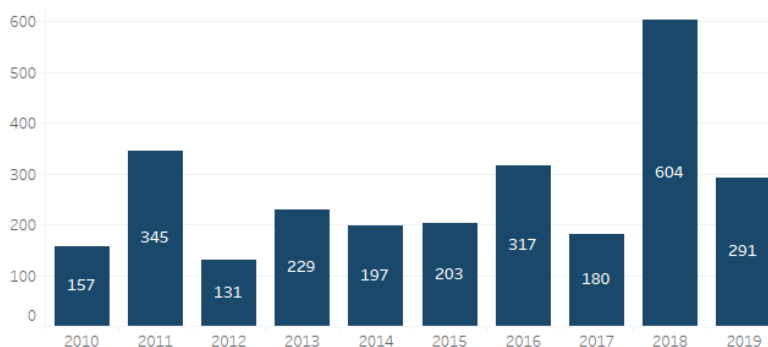
Република Северна Македонија е посветена на зајакнување и проширување на партнерствата во регионот и пошироко. Проактивно ги подобри односите со соседите и успешно ја поттикнува соработката со разни меѓународни организации, вклучително и со Европската унија, Организацијата на Обединетите нации, Организацијата на Северноатлантскиот договор, Светската трговска организација, како и со многу иницијативи за регионална соработка.

Пристапувањето во Европската Унија е главната политичка цел на земјата во последните две децении. Северна Македонија го започна формалниот процес на пристапување во 2000 година, започнувајќи преговори за **Процесот на стабилизација и асоцијација (ССА)**. Во 2001 година, таа стана првата земја што не е членка на ЕУ на Балканот која го потпиша Договорот за стабилизација и асоцијација со Европска унија. Во март 2004 година, Северна Македонија поднесе барање за членство во ЕУ, а во септември 2004 година, Владата донесе **Национална стратегија за европска интеграција**, поддржана од Парламентот. Во јануари 2008 година, стапија во сила **договорите за олеснување на визниот режим и за реадмисија меѓу Северна Македонија и Европската унија**.

Процесот за евроатлантска интеграција на земјата извесно време беше одложен, пред сè, поради спорот за името со Грција. Долгиот процес на преговори под покровителство на ООН беше успешно завршен во 2018 година, со потпишување на „Преспанскиот договор“.⁷⁵ До крајот на март 2020 година, знамето на Северна Македонија беше подигнато во НАТО, а Советот на ЕУ се согласи да започне преговори за пристапување.

⁷⁵Полно име на договорот е „Конечен договор за решавање на разликите опишани во резолуциите 817 (1993) и 845 (1993) на Советот за безбедност на Обединетите нации, за престанок на Привремената спогодба од 1995 г. и воспоставување на стратешко партнерство меѓу страните“.

Слика 41: Странски директни инвестиции (во мил. евра)

Извор: Народна банка на Република С. Македонија

Северна Македонија е членка на Светската трговска Организација од 2003 година, се приклучи на ЦЕФТА⁷⁶ и ЕФТА⁷⁷ и склучи два билатерални трговски договори со Турција и Украина. Овие договори им даваат бесцарински пристап на над 650 милиони потрошувачи и потпомагаат привлекување странски директни инвестиции.

Во последниве години, Северна Македонија обезбеди

хуманитарна помош во форма на помош и поддршка при катастрофи за неколку земји. Парична помош им е пружена на Филипините во 2013 година за поддршка на обновата по катастрофалниот тајфун. Во 2014 година, парична и помош во добра, како и медицинска и поддршка во персонал им беа дадени на владите на Србија, Босна и Херцеговина, и Хрватска за закрепнување од големите поплави. Хуманитарна помош ѝ е пружена на Албанија по големиот земјотрес во 2019 година. Владата го изработи **Заколот за спроведување развојна соработка** кој е во согласност со законодавството на ЕУ и ја позиционира Северна Македонија како давател на развојна помош и техничко знаење.

Северна Македонија учествува во многу регионални иницијативи, вклучувајќи го **Советот за регионална соработка (СРС)** на Западен Балкан.⁷⁸ Други регионални иницијативи се: Регионалната иницијатива за миграција, азил и бегалци (МАРПИ), Регионалната канцеларија за младинска соработка (РИКО), Иницијативата за реформа во образованието на Југоисточна Европа (ЕРИ СЕЕ) и Јадранско-јонската иницијатива. Овие иницијативи имаат за цел заеднички и усогласени решенија на заеднички проблеми, од борба против организиран криминал, па сè до заштита на природната околина на Јадранско-Јонското Море. Северна Македонија е членка и на иницијативата **Отворено владино партнерство (ОВП)** уште од 2011 година.⁷⁹

Северна Македонија воспостави и долгогодишно партнерство со системот на Организацијата на Обединетите нации. Фокусот врз стратешките билатерални прашања ја спречи земјата да има поорганизирана и поконсолидирана акција околу Агендата до 2030-та. Од таа перспектива, партнерството со агенциите на ООН е клучно за напредок во постигнувањето на Целите за Одржлив Развој. Сегашното **Партнерство за одржлив развој 2016-2020 (ПОР)** е официјално потпишано меѓу ООН и Владата на Северна Македонија во октомври 2016 година, а во моментот се подготвува и нова програма за соработка.⁸⁰

Во јануари 2010 година, формиран е **Национален совет за одржлив развој** заради насочување на политиките за одржлив развој. Со Советот претседава вице-премиерот за економски прашања и го сочинуваат 12 министри, пратеници, претставници од Националната академија на науките и уметностите, претставници од стопанските комори и универзитетите. Техничко-стручната поддршка ја обезбедува Техничката работна група, координирана од Одделението за одржлив развој во Кабинетот на Заменик-претседателот задолжен за економски прашања. Формиран е независен **Совет за соработка со и развој на граѓанскиот сектор** како советодавно тело на Владата за унапредување на соработката и дијалогот со граѓанскиот сектор. Советот е составен од 31 член назначен од Владата, од кои 13 доаѓаат од министерствата, Секретаријатот за европски прашања и Агенцијата за млади и

⁷⁶ЦЕФТА ги вклучува С. Македонија, Албанија, Молдавија, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Косово.

⁷⁷ЕФТА е договор за слободна трговија со Швајцарија, Норвешка, Исланд и Лихтенштајн.

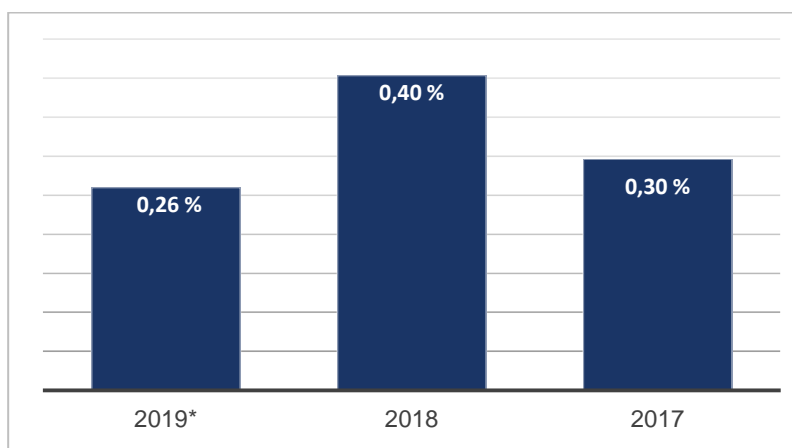
⁷⁸СРС ја поддржува одржливата социо-економска трансформација на регионот, како и зголемената економска конкурентност преку развој на конкурентна регионална економска област (РЕА).

⁷⁹ОВП е доброволна меѓународна иницијатива насочена кон обезбедување конкретни заложби од владите кон граѓанското општество преку Декларацијата за отворено владино партнерство, со која се промовира транспарентност, се поттикнува граѓанско учество, борба против корупцијата и се користат нови технологии за јакнење на доброто владеење.

⁸⁰ПОР дефинира пет приоритетни области на соработка за реализација на Целите за одржлив развој (ЦОР), вклучувајќи вработување, добро владеење, социјална инклузија (меѓу кои и поддршка за бегалците, мигрантите и погодените заедници), одржливост на ж. средина и родова еднаквост со предвидено вкупно финансирање од 119 милиони УСД, што може да надминат 140 милиони УСД, ако се факторира очекуваниот одговор на бегалската криза.

спорт, а 16 члена се предложени од ГО регистрирани според **Законот за здруженија и фондации**. Советот ја следи и анализира јавната политика што го засега граѓанскиот сектор, прегледува квартални и годишни извештаи, учествува во утврдувањето на приоритетите за финансиска поддршка на граѓанските организации од државниот буџет. Владата сè повеќе обезбедува финансиска поддршка на ГО преку државниот буџет (како што е прикажано на сликата подолу). Износот на средства за ГО беше 619,4 милиони денари (10.037.060 евра) во 2017 година, 840 милиони денари (13.611.771 евра) во 2018 година и 267,4 милиони денари (4.333.080 евра) до 30 јуни 2019 година

Слика 42: Процент на финансирање на граѓанскиот сектор од државниот буџет

Стратешко-законодавна рамка

Северна Македонија постигна значителен напредок во усогласувањето на законите со законодавството на ЕУ и со рамката на политики во Заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ (ЗНБП). Исто така, го ратификуваше **Дополнителниот протокол 5 на ЦЕФТА за олеснување на трговијата**, при што спроведувањето е во тек. Понатаму, во согласност со обврските за пристапување кон СТО, Северна Македонија аплицираше за пристапување во Договорот за јавни набавки (ДЈН). За унапредување на соработката при инвестиции, Северна Македонија изработи високо либерализирана надворешно-трговска политика и има потпишано разни билатерални договори со ЕУ и со други пазари, со што стана високо конкурентна платформа за производство и извоз. Северна Македонија е потписничка на 40 билатерални договори за **заемна заштита и промоција на странски инвестиции** и има склучено 39 договори за избегнување двојно оданочување со главните економски партнери во светот. Исто така, таа е страна на Конвенцијата за решавање спорови околу инвестициите меѓу држави и државјани на други држави (Конвенција ICSID), Конвенцијата за основање на мултилатерална агенција за гарантирање на инвестиции (МИГА) и Њујоршката конвенција за признавање и спроведување на странски арбитражни решенија. Владата изработи и **Закон за спроведување на развојна соработка** во согласност со политиките на ЕУ и барањата за пристапување. Со законот се утврдува правната рамка за меѓународна соработка, развојна политика и хуманитарна помош.

Земјата има потпишано важни билатерални договори во областа на трговијата со луѓе. Во јули 2019 година, со Бугарија беше потпишан **Протокол за борба против трговија со луѓе**, со цел да се зајакне соработката преку подобра превенција, идентификација, заштита и упатување на жртвите на трговија со луѓе, во однос на нивните основни човекови права. Сличен **Договор за соработка во борбата против трговија со луѓе** е потпишан со Србија во декември 2019 годиа.

Тековни иницијативи

Како услов од агендата за пристапување кон Европската унија, Владата ја спроведува **Програмата за реформа на управувањето со јавните финансии 2018-2021 година**, која подразбира сеопфатна реформа на буџетскиот процес. Клучен аспект на реформата е воведување на буџетирање врз основа на програми и засилена употреба на финансиски

податоци за планирање и управување со буџетот. Реформата дава можност буџетот да се поврзе со Целите за одржлив развој и да се интегрира родово одговорното буџетирање. Со ова ќе се овозможи и следење на средствата поврзани со Целите за одржлив развој и поголема фискална транспарентност, создавајќи можности за мобилизирање повеќе средства од приватниот сектор и од други извори.

Националниот комитет за олеснување на трговијата (НКОТ) и натаму го јакне учеството на фирмите, особено на МСП, во процесот на законодавство и креирање политики. Како член на неформалната работна група за ММСП на СТО, НКОТ ги искажува загриженоста и предизвиците со кои се соочуваат ММСП, а со другите членови работи и на посочување соодветни решенија.

СРС, со поддршка од ЕУ и МОТ, го спроведува проектот **Платформа за вработување и социјални работи** за поддршка на вработувањето и социјалните политики. **Регионалната канцеларија за младинска соработка** обезбедува платформа преку која владите систематски ги вклучуваат младите во изработка на политики, јакнење на локалните заедници, училиштата и универзитетите, и во унапредување на меѓукултурниот дијалог.

Друга тековна регионална соработка е **Регионалната иницијатива за миграција, азил и бегалци (МАРРИ)** формирана во 2004 година, со цел да се зајакне соработката меѓу владите и граѓанските организации за прашања поврзани со миграцијата, азилот, граничната контрола, трговијата со луѓе, реадмисијата и враќањето на бегалците. Тековните проекти во рамките на оваа иницијатива се: **Спречување и борба против трговија со луѓе на Западен Балкан** (PaCT) и **Зајакнување на регионалното управување со миграциите** (SFF).

Во 2014 година, Северна Македонија се приклучи на „**Хоризонт 2020**“ и стана придружна членка со рамноправно учество во сите сегменти од седумгодишната програма на ЕУ за истражување и иновации, која овозможува мобилност на истакнати научници, ги зајакнува националните истражувачки системи и помага при интеграцијата во европските истражувачки активности. Во текот на програмата (јануари 2014 – декември 2020 година), научно-истражувачката и деловната заедница аплицираа со вкупно 708 предлог-проекти, од кои 585 ги исполнија потребните критериуми. Вкупниот буџет на финансирани проекти беше 9,27 милиони евра.

Рамка X: Успешна приказна – МОЈ ДДВ

Преку иницијативата „Мој ДДВ“, граѓаните добиваат назад 15% од платениот ДДВ кога ја скенираат фискалната сметка. Така, секој граѓанин помага во борбата против сивата економија и придонесува кон подобри јавни услуги. Апликациите како #МОЈДДВ ја јакнат даночната етика и свеста за штетата од сивата економија. „МОЈ ДДВ“ ја подигна даночната свест, при што секојго плаќа својот даночниот дел. Собирањето на ДДВ има просечен раст од 3,5% во изминатите 10 години. Поради „МОЈ ДДВ“, Владата ја подобри наплатата на ДДВ за 11% во периодот јули-декември 2019 година, во однос на истиот период во 2018 година. За време на кризата со Ковид-19, на граѓаните им беше даден избор да го донираат повратот на ДДВ и да придонесат во борбата против вирусот.

Клучни предизвици

Паралелно со подготовката на Доброволниот Национален Преглед, Владата започна широк инклузивен процес за избор на национални индикатори за Целите за одржлив развој, процес кој ќе продолжи и понатаму. Доброволниот Национален Преглед ќе се користи како појдовена основа за информирана изработка на политики и мерки, и како општ пристап. Но, во оваа фаза, тешко е да се проценат ресурсите потребни за остварување на Целите за одржлив развој до 2030 година. Исто така, не е можно да се следи финансирањето на конкретните индикатори за Целите за одржлив развој и да се пресмета процентот на расходи за Целите за одржлив развој во однос на другите трошоци. Во овој контекст, претставува предизвик е и приватниот сектор како чинител и начинот како понеконвенционални извори на финансирање да се мобилизираат

натамошни ресурси за одржлив развој. Ова треба да се надмине во рамките на буџетската реформа опишана претходно во овој преглед.

Планирањето и креирањето политики во Сев Македонија во голема мера се прават независно од процесот на буџетирање. Затоа, повеќето стратегии и програми немаат трошковни акциони планови и конкретни распределби/буџети за нивно спроведување. Овој елемент што недостасува води до некохерентност на политиките и ги попречува ефективното планирање на долгорочните инвестиции и усогласувањето на финансиската поддршка со националните долгорочни цели, каде спаѓаат и Целите за одржлив развој.

Следни чекори

Владата и ООН во моментот развиваат нова **рамка за соработка** во периодот 2021-2025 година. Покрај тоа, Владата ги обновува партнерствата со УНИЦЕФ, УНДП и УНФПА преку нови програми во земјата. Почетокот на преговорите со ЕУ обезбедува дополнителен поттик за развојниот процес. Во областа на мирот и безбедноста, Република Северна Македонија ќе продолжи да учествува во меѓународните мировни и хуманитарни операции. Во поддршка на основните принципи на НАТО - одбрана и одвраќање, и проектирање стабилност - Владата размислува за проширување на идниот ангажман на Северна Македонија во 2020 година. Во септември 2020 година, Република Северна Македонија ќе биде домаќин на најголемиот настан што НАТО го одржува годишно - **Конференцијата за информации и комуникаторина НАТО**.

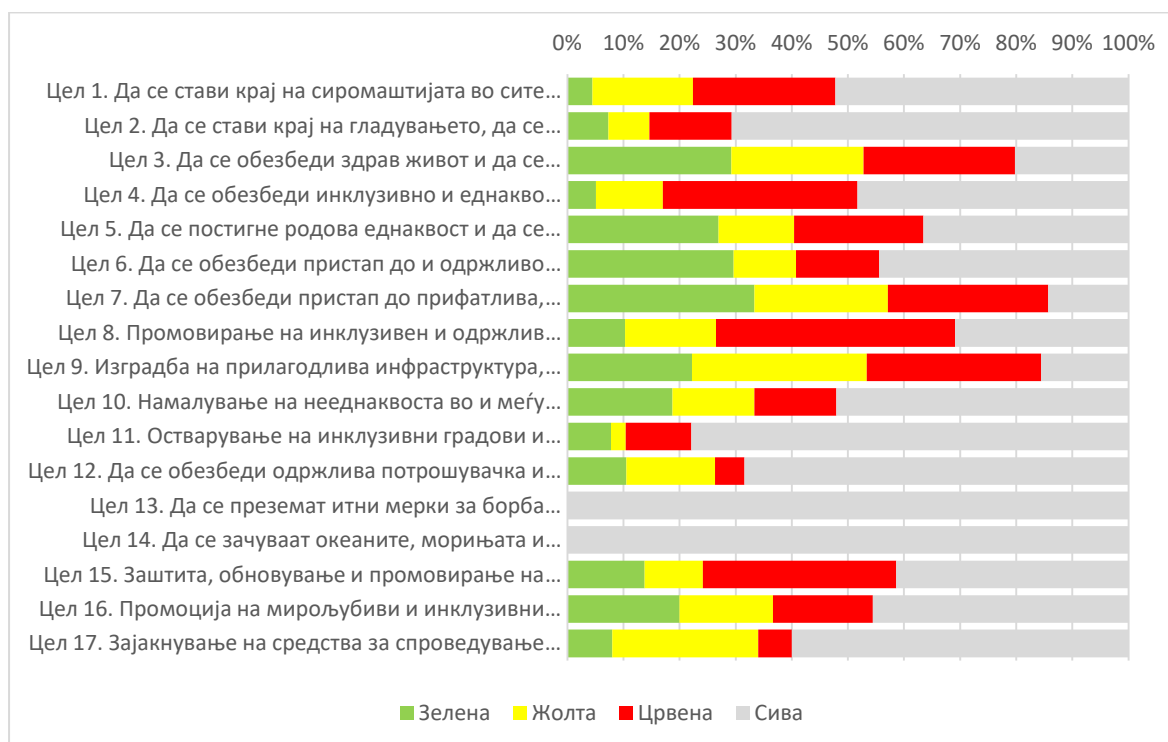
Во областа на надворешната трговија, Република Северна Македонија ќе се фокусира врз зајакнување на вкупниот административен капацитет на агенциите надлежни за трговија. Поточно, приоритет ќе имаат агенциите одговорни за спроведување на дополнителните протоколи на ЦЕФТА и Регионалната економска област (РЕА) на Западен Балкан. Владата ќе се подготви за усвојување на ЦЕФТА-протоколот 6 за трговија со услуги и ЦЕФТА-протоколот 7 за решавање спорови. Исто така, Владата има намера дополнително да ја либерализира трговијата со Турција и Украина, преку намалување на тарифите и прилагодување на квотите за одредени производи. Таа ќе продолжи да учествува и во активности на СТО, како и на 12-та министерска конференција на СТО во Казахстан, во јуни 2020 година

Владата има намера да го намали долгот, кој стабилно расте во периодот меѓу 2010 и 2019 година. Во моментот се разгледува новиот Закон за развојна соработка и се очекува наскоро да биде усвоен.

Начини на имплементација

Најновите податоци за остварувањето на Целите за одржлив развој откриваат дека постои голема веројатност дека само 27% од целите да бидат исполнети до 2030 година (види слика подолу). Околу 29% од индикаторите за одредени ЦОР може да се постигнат до 2030 година со значителни напори во политиките, додека останатите 45% се чини дека се недостижни со сегашниот модел на развој.

Слика 43: Процентата веројатност за постигнување на ЦОР до 2030 година (врз основа на податоците за 2018 година)⁸¹

Извор: Контролна табла за ЦОР, Пелеах (2019).

Постои **силна синергија и комплементарност меѓу агендата за пристапување во Европската унија и Агендата за одржлив развој до 2030 година**,⁸² бидејќи тоа се меѓусебно поврзани процеси. Скоро две третини од потцелите на Целите за одржлив развој (109 од 169 потцели) се во силна корелација со **поглавјата од законодавството на Европската унија**. Затоа, при исполнување на барањата од законодавството на ЕУ, Северна Македонија ќе се приближи кон постигнување на Целите за одржлив развој. Поглавјата со најголем ефект врз остварување на Целите за одржлив развој се Поглавје 27 за животната средина, Поглавје 23 за правда и основни права и Поглавје 19 за социјална политика и вработување. Ако целосно се постигнат барањата од Поглавје 27 на ЕУ, ќе бидат опфатени дури 40 индикатори на ЦОР (25% од вкупниот број подцели). Ова, пак, ќе бара значителни финансиски инвестиции. Поглавје 23 за правда и основни права е клучно за постигнување на Целите за одржлив развој (23 потцели/17% од Агендата до 2030 година). Промените потребни околу владеењето на правото, слободата на медиумите и институциите се сметаат за трансформативни, и сè додека не се затворат, процесот нуди простор за фокусирани интервенции каде може да се даде осврт и на потцелите од Целите за одржлив развој. Поглавје 19 за социјална политика и вработување има голема поврзаност со Цел за одржлив

⁸¹Црвената боја имплицира многу мала веројатност дека С. Македонија ќе постигне конкретна потцел од ЦОР, жолтата покажува извесна веројатност, но со значителни напори на политиките во наредните години, зелената подразбира поголема веројатност за постигнување одредена потцел, а сивата значи дека нема податоци.

⁸²Агендата за одржлив развој е глобална универзална визија за човековиот развој до 2030 г. Од нејзиното усвојување од страна на Генералното собрание на ООН во септември 2015 г., земјите-членки во светот се охрабрија да ги внесат целите од Агендата 2030-та во своите политики и практики. Агендата до 2030-та со 17-те цели за одржлив развој (ЦОР) и 169-те потцели, мерливи според 232 индикатори за ЦОР, утврдува амбициозна агенда, чија цел е крај на сите форми на сиромаштија, борба против нееднаквостите, заштита на ж. средина и решавање на климатските промени.

развој 10 ЦОР. Вкупно, дури 74 ЦОР индикатори може да бидат опфатени и/или цврсто поврзани со исполнување на мерилата за затворање на трите горенаведени поглавја.

Но, некои Целите за одржлив развој, не се директно поврзани со интеграцијата во Европската Унија. Се чини дека 60 потцели (35% од вкупниот број) не се директно поврзани со агендата за интеграција во ЕУ. Овие цели главно се групирани во ЦОР 17 - *Партнерство за целите*, ЦОР 10 - *Намалена нееднаквост* и ЦОР 4 - *Квалитетно образование*. Во заклучоците на МАПС се повикува, потцелите од Целите за одржлив развој кои не се (целосно) третирани во процесот на пристапување во ЕУ, да добијат поголемо внимание од страна на Владата и партнерите за развој.

Реформски пакети за забрзан раст, сеопфатен (инклузивен) раст и одржлив развој

Неколку реформи се потребни за да се постигне забрзување на растот и одржлив развој. Овие реформи спаѓаат во четири реформски пакети на тематски поврзани интервенции: (1) Владеење (2) Економија, (3) Човечки капитал и (4) Животна средина. Петтиот пакет, Интегриран пристап, ги комбинира интервенциите од првите четири за да моделира сеопфатен концепт за развој.

Реформски пакет #1: Владеење

Владеењето е клучна област за подобрување, бидејќи има капацитет широко да го подобри квалитетот на животот. Важна пречка кај владеењето е корупцијата, која според Индексот за перцепција на корупцијата на Транспаренси Интернешнл (со оценка 4,1) е нешто подобра отколку во Западен Балкан, но далеку зад ЕУ (6,7). Долж сегашниот пат, се очекува оценката да се подобри на 4,8. Според мерката за владина ефективност на Светска банка, Северна Македонија има 2,7 од 5 и е рангирана на 72-то место во светот и на трето место од шесте земји од Западен Балкан. Оценката за многу малку спаѓа во рангот на земјите од ЕУ (пред Романија, која има оценка 2,6), но далеку под просекот на ЕУ од 3,7. До 2035 година, се предвидува Северна Македонија благо да се подобри со оценка од 3,0, но, не и да го промени рангот (види слика подолу).

Слика 44: Интервенции и политики од реформскиот пакет #1 (Владеење)

Политичка мерка	Варијабла	Северна Македонија во 2019	Сегашен пат на Северна Македонија 2035	Цел на интервенција (ЕУ во 2035 година)	Потребен процент на промени
Зајакнување на механизмите за слобода на печатот и на граѓанските организации	Слобода (збирна оценка на Фридом Хаус)	9.12	9.7	13.9	43.3

Поголема транспарентност и отчетност на владата при носење одлуки и градење капацитет на јавниот сектор	Квалитет на ефективност на владата (Индикатор за владина ефективност на Светска банка)	2.69	2.98	3.91	31.3
Обезбедување независност, одговорност и професионалност на судскиот систем	Корупција (Индекс за перцепција на корупција, Транспаренси Интернешнл)	4.1	4.8	8.03	67.5

Реформски пакет #2: Економија

Економскиот раст е ограничен со високи стапки на невработеност и неформалност. Стапката на невработеност е во опаѓачки тренд, и веќе е намалена од високите 37% во 2005 година на 17,5% во јуни 2019 година. Според сегашниот пат, се очекува и натаму да опадне, на 14% до 2035 година. Дури и со вакво подобрување, многу работници ќе бидат неформално вработени. Денес, нешто под 23% од вработеноста во земјата е неформална (слика подолу). Ова претставува значителна пречка за продуктивноста и големината на даночната основа. Според сегашниот пат, се предвидува да достигне 18% до 2035 година. Сиромаштијата се намалува во последните години, но сè уште постои загриженост. Во 2019 година, околу 20% од населението живееле со под 5,50 долари на ден. Иако е намалена од 35% во 2009 година, ова значи дека над 430.000 Македонци живеат во сиромаштија. Според сегашниот пат, се предвидува оваа стапка да опадне на 16% (324.000) до 2035 година.

Слика 45: Интервенции и политики од реформскиот пакет #2 (Економско управување)

Политичка мерка	Варијабла	Северна Македонија во 2019	Сегашен пат на Северна Македонија 2035	Цел на интервенција (ЕУ во 2035)	Потребен процент на промени
Инвестирање во развој на работна сила, подготвеност за работа и информатички системи за пазарот на трудот, заради поддршка на посредување при работа	Стапка на учество во раб. сила кај возрасната популација	53.7	51.2	54.3	5.9
	Неформално вработување како % од вкупната вработеност	22.1	17.8	4.0	77.7
	Процент на дипломци по прир. науки, технологија, математика и инженерство	16.9	19.9	23.1	16.1
Насочени програми за поддршка и пристап на фирмите до финансирање	Странски директни инвестиции како процент од БДП	4.0	4.2	4.6	9.5
Затворање на инфраструктурни празнини во	Процент на патни мрежи што се	60.0	65.4	87.5	33.7

клучните сообраќајни коридори и ребалансирани расходи, заради инвестиции во одржување и безбедност на патиштата и железницата	асфалтираат				
Намалување на ограничувањата за скратено работно време, привремена и сезонска работа	Стапка на невработеност	18.8	13.6	8.0	57.3

Реформски пакет #3: Човечки капитал

Клучен фактор во потрагата по одржлив развој е човечкиот капитал. Конкретно, како што ќе се менува демографскиот профил на земјата во следните неколку децении, способноста да се креира и да се капитализира од здрава образована работна сила и да се обезбеди секој да има пристап до добри работни места, ќе биде пресудна за долгорочниот успех на земјата.

Слика 46: Интервенции и политики од реформскиот пакет #3 (Човечки капитал)

Политичка мерка	Варијабла	Северна Македонија во 2019	Сегашен пат на Северна Македонија 2035	Цел на интервенција (ЕУ во 2035)	Потребен процент на промени
Воспоставување на широка стратегија за зајакнување на квалитетот и релевантноста на основно, средното и високото образование	Стапка на матурирање од 3 година средно	87.8	92.6	102.0	10.6
	Стапка на матурирање од 4 година средно	82.6	87.7	100.0	14.1
	Стапка на дипломира.	28.2	30.7	49.6	61.5
Поширока достапност и пристапност на грижа за деца и стари, и промени во однесувањето заради родов паритет при вработување	Стапка на учество на жени во работната сила	42.8	43.5	50.9	16.8
Поголем пристап до здравствена заштита, заради помала смртност кај децата и подобра контрола на заразните болести	Стапка на смртност од кардиоваск. болести	5.74	6.86	3.83	44.2
	Смртност од дијабетес	0.44	0.57	0.25	55.4
	Смртност од сообраќајни несреќи	0.11	0.11	0.07	35.7

Се очекува Северна Македонија постапно да се подобрува во поглед на човековиот развој според сегашниот пат. Со Индексот за човеков развој (HDI) од 0,783, таа моментално е на 72-то место од 186 земји. До 2035 година, се предвидува резултатот и рангирањето на земјата да се подобрат, до вредност од 0,832 и до 67-мо место (слика подолу). Ова значи дека се очекува земјата не само да напредува, туку и тоа да го направи побргу од другите земји со сличен степен на развој.

Реформски пакет #4: Животна средина

Денес, Република Северна Македонија произведува околу 6,5 милиони барели нафтен еквивалент (БНЕ) годишно, што е намалување од годишниот просек од 10,4 милиони БНЕ меѓу 1990 и 2010 година Бидејќи вкупното производство опадна, таа започна и да диверзифицира. Во 1990 година, јагленот учествуваше со 96% во производството на струја. Денес, тој сочинува 85%, по што следат хидроелектрични извори (12,5%) и други обновливи извори (2%). Според сегашниот пат, се предвидува поголемо пренасочување кон обновливи извори, каде до 2035 година, на хидроцентрали ќе отпаднат 20%, а на други обновливи извори 10%. До 2050 година, обновливите извори би можеле да сочинуваат над половина од произведената енергија во земјата.

Слика 47: Интервенции и политики од реформскиот пакет #4 (Зелена енергија)

Политичка мерка	Варијабла	Северна Македонија во 2019	Сегашен пат на Северна Македонија 2035	Цел на интервенција (ЕУ во 2035)	Потребен процент на промени
Префрлање на енергетскиот сектор кон ниско-јаглероден развој, подалеку од сегашната зависност од јаглен, со подобра безбедност и ефикасност на снабдувањето со енергија	Обновливо производство како процент од вкупното производство на енергија	0.15	0.3	0.57	89.3
Сеопфатен пристап кон намалување на загадувањето на воздухот	Енергетски интензитет (енергетска неефикасност)	1.55	1.25	0.46	63.2

Реформски пакет #5: Интегриран притисок

Петтиот реформски пакет ги опфаќа сите претходни, но има посеопфатен пристап бидејќи во реалниот живот, тие не може да се одвојат при реализацијата. Исто така, поради меѓусебната поврзаност и меѓузависност на политиките и реформите, се очекува корист и од синергијата.

Ефект од реформите врз забрзан раст, сеопфатен раст и одржлив развој

Општо, четирите реформски пакети резултираат со општо зголемување на клучните варијабли на исходот. Тие ги подобруваат социо-економските услови и го забрзуваат приближувањето кон целта во движење, т.е. резултатите на типична земја-членка на ЕУ во 2035 година. Пакетите имаат различен ефект врз клучните варијабли на исходот и не изненадува што комбинираниот ефект од сите реформи (т.н. сценарио за интегриран притисок) е најсилен. Бројките подолу се неколку кратки првични резултати од реформските пакети за два хоризонта на прогноза, 2035 и 2050 година

Слика 48: Ефект врз клучните варијабли на исход до 2035 година⁸³

Клучни варијабли на исходот	2019		2035				
	Сегашен пат	Сегашен пат	Владеење	Економско управување	Човечки капитал	Зелена енергија	Интегрир. притисок
Забрзан раст							
БДП по глава на жител во илјади УСД	14.4	24.8	26.6	26.7	25.5	24.6	28.8
Сеопфатен раст							
Образование просечно годиниза 15+	11.5	12.5	12.5	12.5	12.6	12.5	12.7
Стапка на сиромаштија во проценти	20.8	16.1	13.7	13.9	15.4	16.7	11.7
Одржлив раст							
Индекс на човеков развој	0.783	0.832	0.84	0.84	0.857	0.832	0.87
Животен век години	75.1	77.3	77.5	77.5	80.9	77.3	81.2

Слика 49: Ефект врз клучните варијабли на исход до 2050 година

Клучни варијабли на исходот	2019		2050				
	Сегашен пат	Сегашен пат	Владеење	Економ. управув.	Човечки капитал	Зелена енергија	Интегрир. притисок
Забрзан раст							
БДП по глава на жител во илјади УСД	13.4	41.5	53.4	46	44.1	42	59.9
Сеопфатен раст							
Образование просечно годиниза 15+	11.5	13.3	13.4	13.5	13.6	13.3	13.7
Стапка на сиромаштија во проценти	20.9	10.4	4.3	8.8	8.9	9.0	2.9
Одржлив раст							
Индекс на човеков развој	0.783	0.867	0.888	0.883	0.897	0.868	0.925
Животен век години	75.1	79.3	80	79.7	82.8	79.3	83.6

Извор: Пресметката на маргиналните ефекти (ефектите од реформските пакети) се заснова на Меѓународниот модел за иднината (верзија на моделот 7.45).

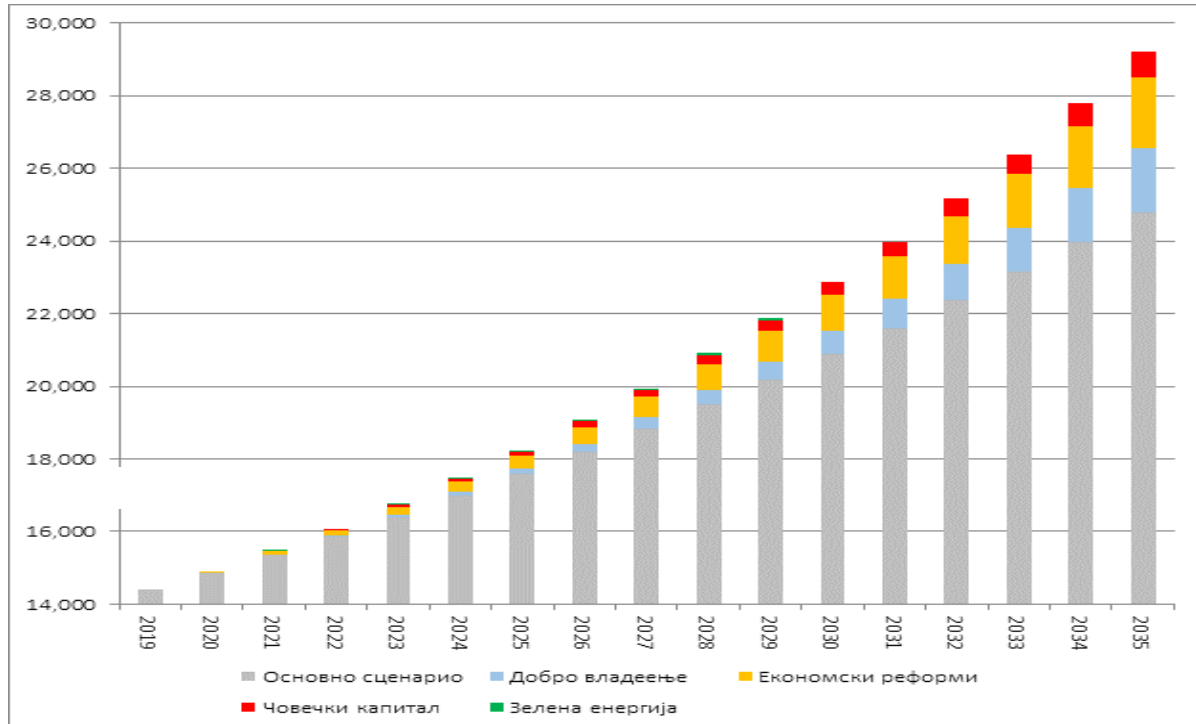
Како што се гледа на сликата подолу, економскиот развој измерен преку БДП по глава на жител (ПКМ (паритетна куповна моќ) во константа од УСД од 2011 година), според појдовното сценарио, се предвидува да порасне од 14.400 УСД во 2019 година на 24.800 УСД во 2035 година. Ако се спроведат одделно, се проценува дека реформите во пакетите #1 и #2 (Владеење и Економско управување, соодветно) ќе донесат најголем ефект врз приближувањето на приходите. Координираната имплементација на сите реформи („Интегриран притисок“) значително би ја подобрила појдовната прогноза на БДП по глава на жител, достигнувајќи 28.800 УСД до 2035 година.

⁸³Потемно сината укажува на поповолен исход. [2] Бројките на БДП се изразени во константа од УСД во 2011 г. Основното сценарио на БДП по глава на жител претпоставува екстраполација на среднорочните стапки на раст предвидени од ММФ. [3] HDI е Индекс на човеков развој, композитен индекс на УНДП со кој се мерат: достигнувања во текот на животниот век, просечен број години образование и бруто национален доход (БНД) по глава на жител. [4] Стапката на сиромаштија се однесува на процент од вкупното население кое живее со помалку од 5,50\$ на ден.

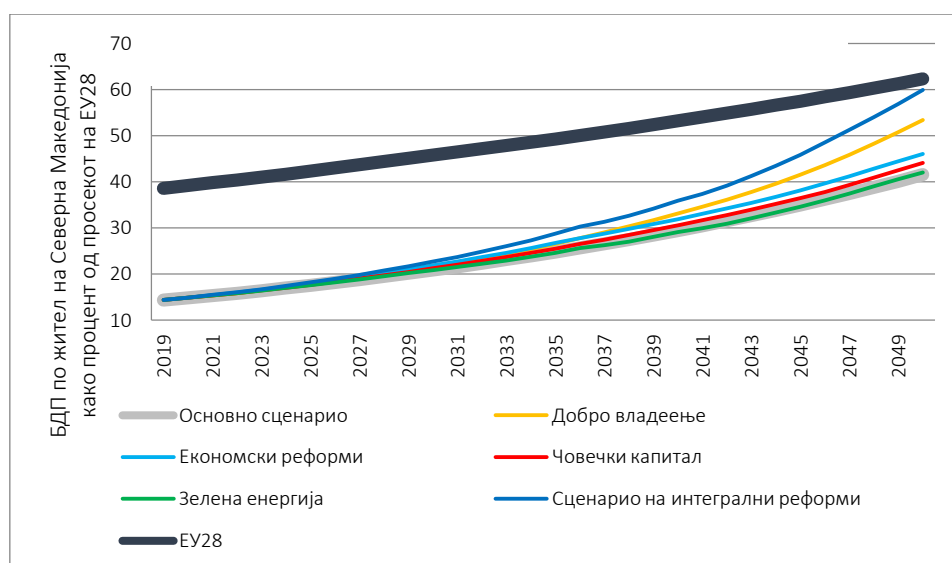
Исходот од реформите одзема време, бидејќи користа најмногу се чувствува на среден и на долг рок. На пример, ефектот од реформите би резултирал со дополнителни 622 УСД на појдовната прогноза во 2025 година, но би донел уште 3.960 УСД над појдовната прогноза во 2035 година. Во просек, ова би било еднакво на дополнителен БДП по глава на жител од 1.439 УСД годишно меѓу 2019 и 2035 година, не земајќи ја предвид временската вредност на парите (неприлагоден БДП).

Слика 50. Ефект од различни реформски пакети врз БДП по глава на жител (2019-2035)

Забрзано приближување на приходите. Ако се спроведат сите реформи, приближувањето на приходите со ЕУ28 значително ќе се забрза во наредните децении. Појдовното сценарио за реален раст на БДП по глава на жител ја следи прогнозата на WEO до 2024 година и продолжува со годишна просечна стапка на раст од 3,5% за преостанатиот период.

Слика 51: Конвергенција на приходот со ЕУ28 како движечка цел (во илјади УС долари, 2019-2050)

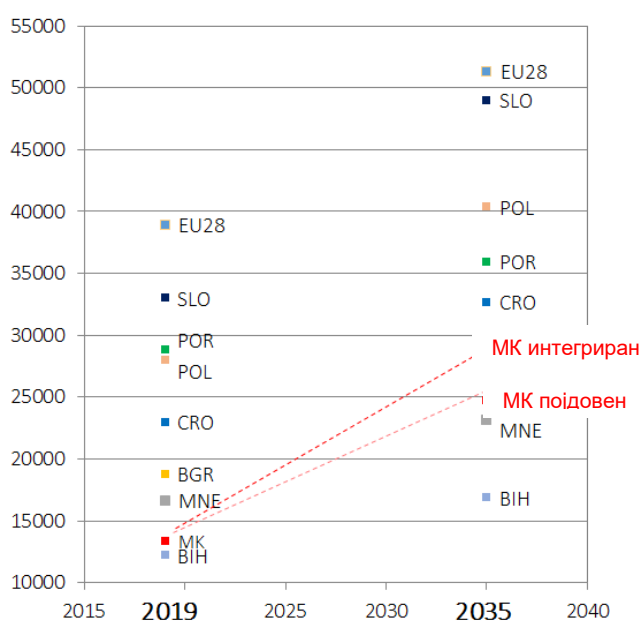

Сценариото на интегриран притисок претпоставува просечен годишен реален раст на БДП по глава на жител од 4,7% (201-2050): 4,3% (2019-2035) и 5,0% (2036-2050), додека во последните години, годишниот раст достигнува врв од 5,8%.

Целосна конвергенција на приходот до 2050 година Ако се спроведат сите реформи, БДП по глава на жител на Северна Македонија би достигнал 58,4% од оној на ЕУ28 до 2035 година. Со истиот притисок на реформите, БДП по глава на жител би достигнал 96,2% од просекот на ЕУ28 до 2050 година.

Сличен животен стандард како Бугарија и Хрватска до 2035 година БДП по глава на жител на Северна Македонија во 2035 година ќе биде споредлив со оној на Полска и Португалија во 2019 година и со оној на Бугарија и Хрватска во 2035 година (види слика подолу).

Слика 52: Конвергенција на приходот со ЕУ28 и со Западен Балкан во 2035 година

Извор: Пресметки засновани врз Меѓународниот модел за иднината (IFs) (верзија 7.45).

Младите на патот кон Агендата 2030 и Целите за одржлив развој (ЦОР)

Улогата на младите како главна засегната страна во политиките кои се насочени кон млади луѓе е истакната во **Законот за млади** (2020) и **Националната стратегија за млади** (2016-2025). Y-PEER како младинска мрежа посветено работи на промоција на Агендата 2030 и преку својата работа вклучува многу млади во различни активности поврзани со Целите за одржлив развој и со градењето одржлива иднина.

Младински активности пред 2015 година

Во периодот меѓу 2014-2015 година, беше спроведена регионално-националната кампања „Младински глас – иднината која ја посакувам во Источна Европа и Централна Азија“. Фокусот на оваа кампања беше младинското учество во Агендата по 2015-та, а целта ѝ беше да воспостави и да обезбеди широка консултација и координација со младите во регионот и нивно целисходно учество во тековните дискусии за новата развојна агенда.

Кампањата се одвиваше во следниве две фази:

I фаза: Мобилизација и собирање на младински пораки (октомври – декември 2014);

II фаза: Пристапување до носителите на одлуки (јануари – ноември 2015).

Кампањата започна со активности на терен, при што се собираа идеи и сугестии. На 15-ти декември 2014 година беше организирана младинска конференција со наслов „Младинско учество и препораки за Развојната агенда на Обединетите нации“. На оваа конференција зедоа учество претставници од УНФПА, граѓанските организации, релевантните институции и политичките подмладоци со цел да ги дискутираат младинските приоритети. Целта на конференцијата беше да се обезбедат насоки за изработка на младински препораки за подобрување на животот на младите во Северна Македонија.

Во втората фаза беа спроведени разни активности од млади и за млади за да се чуе нивниот глас. Овие активности вклучуваа консултативни состаноци, отворен повик за дизајнирање на младински разгледници, одбележување на Меѓународниот ден на младите, испорака на младинските разгледници и Младинските препораки за Агендата по 2015-та, првата работилница „Младите и Целите за одржлив развој“, како и пуштање во употреба на хаштагот #ИЈасИмамЦел.

Младинските препораки за по 2015-та беа креирани преку инклузивен и консултативен национален процес кој вклучуваше повеќе засегнати страни: млади, граѓански организации и претставници од институциите и политичките подмладоци. Препораките се осврнаа на три главни прашања: квалитетно образование, подобри можности за вработување и квалитетно здравство. Младинските препораки за по 2015-та беа поддржани од 46 организации и ентитети кои работат со млади. Препораките, одразувајќи го гласот на младите, му беа предадени на претставникот од Министерството за надворешни работи кој учествуваше на Генералното собрание на Обединетите нации во 2015 година

Во октомври 2015 година, беше организирана првата работилница за млади на тема Цели за одржлив развој. Целта на оваа работилница беше да ги зголеми свеста и знаењата на младите луѓе за Агендата 2030 и ЦОР. Беа користени интерактивни методи за да се обезбеди простор за отворена дискусија и сите учесници да ја споделат својата визија за Агендата по 2015-та и Агендата 2030 на Обединетите нации.

Како краен онлајн продукт на кампањата, во октомври, 2015 година, беше лансиран хаштагот #ИЈасИмамЦел. Овој хаштаг ги покани младите да се приклучат во националната дискусија офлајн и онлајн преку социјалните мрежи, со цел да ги застапуваат младинските потреби, визија и интереси во развојната агенда. Хаштагот послужи како мото за промовирање на Целите за одржлив развој и Агендата 2030 меѓу пошироката јавност.

2016

Младите како учесници во развојот на капацитетите и политиките

Во мај 2016 година, во Охрид беше организирана национална работилница за врсничка едукација за сексуално и репродуктивно здравје и права (СРЗП). На работилницата присуствуваа 14 млади лидери како претставници на 14 НВО кои работат со млади во различни региони во земјата и беа запознаени со националниот прирачник за врсничка едукација за темите на СРЗП, вклучувајќи и: род, сексуално и репродуктивно здравје, граѓанство, задоволство, насилство, врски и односи и разновидност.

Младинска перспектива за Цел бр. 3: Доброто здравје и благосостојба ја потенцираат важноста на здравјето во развојот на населението. Рамнотежата меѓу физичкото и менталното здравје е клучна за постигнување на стремежите и целите на младите. Инвестициите во здравствените услуги, прилагодувањето на политиките и обезбедувањето на сеопфатно и современо образование создаваат можности секој млада човек да го исполни својот потенцијал и да живее во добро здравје и благосостојба.

2017

Младите како активни учесници во процесите на развој

Во септември 2017 година, во Скопје беше организирана работилница на тема „Зголемување на младинското учество во процесите на одлучување и соработка со институциите“. На настанот присуствуваа 17 млади - претставници на организации кои работат со млади. Преку овој настан, младите имаа можност да се информираат за тековните процеси во рамките на Агендата за развој на Обединетите нации и Агендата за учество на младите на национално ниво. За време на работилницата, акцентот беше ставен на партнерствата и улогата на младите во процесите на развој.

Младинска перспектива за Цел бр. 17: Целта 17 е осмислена за глобални партнерства. Главната целна група на Агендата 2030 се младите, кои преку Агендата имаат можност да се ангажираат, прво на локално ниво во заедниците, а потоа и на национално ниво. Младите се фактор на промени и можат да помогнат во спроведувањето на целите на локално и државно ниво, и пошироко.

Младите луѓе како активни чинители во мировните процеси

Во октомври 2017 година, беше организирана првата конференција на тема „Млади, мир и безбедност“. На конференцијата учествуваа 20 млади луѓе од различни градови во земјата, кои имаа можност да научат нешто повеќе за концептите на мирот, Агендата 2030 и Целите за одржлив развој. Конференцијата имаше за цел да ги зајакне капацитетите на младите со тоа што ќе им пренесе знаење за разните приоди на градење мир преку иницијативи на младинските организации, кои ќе ги вклучат и маргинализираните адолесценти и млади. Учесниците имаа можност да стекнат вештини и знаења за тоа како да ги спроведат ваквите мировни иницијативисо тоа што активно ќе се вклучат во разни процеси кои придонесуваат за безбедност и стабилност на процесите за социјална интеграција.

Младинската перспектива за Цел бр. 16 и Резолуцијата 2250 на Советот за безбедност на ООН: Резолуцијата 2250 за млади, мир и безбедност на ООН ги повикува земјите-членки да им отстапат поголеми правана младите во носење одлуки на локално, национално, регионално и меѓународно ниво и да размислат за воспоставување механизми кои на младите ќе им овозможат целисходно учество во мировните процеси. Целта бр. 16 се фокусира на промовирање мирољубиви и инклузивни општества каде младите можат целисходно да учествуваат во процесите на одлучување. Дискусијата околу „Целисходен младински ангажман“ треба да ја одразува различноста на младите луѓе, истовремено позиционирајќи ги како партнери кои умеат да спроведуваат одржливи интервенции.

2018

Работилници за градење капацитет, за НВО и млади

Во 2018 година, Y-PEER ги насочи сите едукативни активности кон Целта за одржлив развој бр. 4 – Квалитетно образование. Во периодот од јануари до декември беа спроведени 4 програмски активности насочени кон младитена тема Квалитетно образование. Во април 2018 година, за време на Младинската академија на извидници беа одржани две работилници за млади на кои присуствуваа 60 млади луѓе, кои ги обработуваа темите на Целите за одржлив развој, со посебен фокус на Цел бр. 4 - Квалитетно образование и Цел бр. 5 - Родова еднаквост, како и нивната меѓусебна поврзаност. Во јули, работилницата за млади на тема „Младите и СРЗП“ беше првиот настан во рамките на Светската кампања за денот на населението спроведена од УНФПА. Традиционално, на крајот на годината беше спроведена кампањата „Десет дена активизам“, во чиј фокус беше образованието за одржлив развој и Целите за одржлив развој. Во декември, 20 млади луѓе имаа можност да учествуваат на работилницата Младите и Целите за одржлив развој, каде дискутираа за улогата на младите луѓе и важноста на образованието и младинскиот ангажман во Агендата за развој 2030.

Младинската перспектива за Цел бр. 4: Со постигнување на инклузивно и квалитетно образование за сите се потврдува уверувањето дека образованието е еден од најмоќните докажани двигатели на одржлив развој. ЦОРбр. 4 - Квалитетно образование е насочена кон унапредување на инклузивно и рамноправно квалитетно образование и промовира можности за доживотно учење за сите.

2019

Од Каиро преку Скопје до Најроби - Меѓународна конференција за население и развој 25 (ИЦПД25)

Во 2019 година, младите од Република Северна Македонија се вклучија во глобалната акција за подобрување на потенцијалот на Каиро. Осврнувајќи се на мотото на Програмата за акција на ИЦПД, во чиј главен фокус се наоѓаат поединците со своите права и потреби, УНФПА во партнерство со Y-PEER креираше Младинско видео и заеднички ги покани младите да ги споделат своите идеи и мислења за тоа како да се подобрат нивните СРЗП и квалитет на живот. За таа цел беше изготвен перспективен прашалник кој требаше да им ја претстави Програмата за акција на ИЦПД на младите, заедно со краток прашалник. Резултатите од прашалникот добиени од послужиле како придонес на младите од Северна Македонија во процесот на развивање младински пораки за ИЦПД25 во Младинскиот модел на ИЦПД во Каиро. Во ноември 2019 година, македонски младинец учествуваше на Самитот на ИЦПД25 во Најроби и имаше можност да ја модерира младинската сесија „Целисходно младинско учество во Европа и Централна Азија“ и да ги сподели националните и меѓународните заложби од млади за млади.

Младинска перспектива за Цел бр. 5: Родовата еднаквост е насочена кон искоренување на сите форми на дискриминација и елиминирање на сите форми на насилство и насилно однесување кон жените и девојките. Со создавање еднаков пристап до образование, здравствени услуги и економски ресурси, можеме да овозможиме јакнење на сите жени и девојки, без никој да биде изоставен.

2020

Од млади за млади - Младински консултации преку интернет за Доброволниот национален преглед (ДНП)

Во февруари 2020 година, Y-PEER во партнерство со Владата на Република Северна Македонија и со поддршка од Фондот за население на Обединетите нации – УНФПА, изработи прашалник за млади на тема Младинската визија во следната декада, кој служеше како алатка

за собирање податоци што подоцна се користеа како референца за развојот на делот за младинскиот придонес кон Доброволниот национален преглед. Прашалникот беше поделен во две тематски целини: „Младински предизвици“ и „Агендата 2030 и Целите за одржлив развој“. Тој беше споделен на неколку онлајн медиуми и беше насочен кон млади луѓе на возраст 14-30 години. За една недела беа собрани 53 детални одговори на сите прашања. Демографски, 54,7% од испитаниците се идентификуваа како женски, 39,6% како машки и 5,7% друго. Во однос на местото на живеење, 83% од нив се од урбани, а 17% од рурални средини, додека и покрај тоа што мнозинството (67,9%) се од Скопскиот регион, во прашалникот беа вклучени испитаници од седумте други региони во државата. Во наредниот период беше спроведена детална квантитативна и квалитативна анализа и беше заклучено дека трите главни предизвици посочени од младите на Северна Македонија се: вработување и поддршка пред вработување, образование и квалитет на живот. Покрај тоа, на прашањето „Кои Цели за одржлив развој треба да бидат најголем приоритет кај нас?“ испитаниците одговориле:

1. ЦОР 4–Квалитетно образование (посочена од 42 испитаници)
2. ЦОР8 – Пристојна работа и економски раст (посочена од 33 испитаници)
3. ЦОР 3 –Добро здравје и благосостојба (посочена од 32 испитаници)
4. ЦОР16–Мир, правда и силни институции (посочена од 29 испитаници)
5. ЦОР1–Крај на сиромаштијата (посочена од 20 испитаници)

Младински форум – Доброволен национален преглед (ДНП)

На 6-ти март 2020 година беше организиран еднодневен настан „Младински форум - Доброволен национален преглед за спроведување на Целите на одржлив развој“, каде присуствуваа 20 претставници од НВО предводени од млади и НВО што работат со млади. На форумот беа претставени резултатите од прашалникот и беа разгледани сите 12 прашања, по што беа претставени најрелевантните одговори за секое прашање. Покрај тоа, се одржа и презентација за Целите за одржлив развој, проследена со интерактивен квиз. По крајот на првиот дел од форумот, во текот на вториот дел учесниците беа поделени во 4 групи и на секоја група ѝ беше доделен по еден од четирите највисоко рангирани предизвици со кои се соочуваат младите во земјава (според резултатите од прашалникот), заедно со упатства и осум прашања што го насочија размислувањето на групите, кои најпрво требаше да го дефинираат предизвикот, да го поврзат со релевантните ЦОР и со индикаторите, да ги утврдат сите постоечки проблеми и промените што реално може да се постигнат, да ги идентификуваат институциите одговорни за тој предизвик и да објаснат како тие институции може да придонесат во процесот на справување со предизвикот, да дадат примери за тоа како младите можат да придонесат во процесот и да дојдат до заклучок за тоа како надминувањето на конкретниот предизвик ќе го подобри општеството.

Останати предизвици што треба да се надминат во Декадата на акција како препорака на младите

Споредувајќи ги Младинските препораки од 2015 година и Младинските консултации за ДНП во 2020 година, можеме да заклучиме дека квалитетното образование, што подразбира иновативна методика, современи книги и учебници, и понатаму е предизвик. Друг предизвик е стручното образование и обука, кое не се признава како квалификација на пазарот на трудот. Еден од најголемите предизвици кои ги засегаат младите и понатаму е одливот на мозоци, поврзан со нискиот квалитет на живот и недостатокот на можности, кои влијаат на младинската

миграција. Дополнително, недостигот на средства и можности за младите во областа на иновациите и претприемништвото ја намалува мотивацијата на младите луѓе да градат одржлива иднина за сите. Покрај тоа, младите луѓе кои припаѓаат во групата НЕЕТ и понатаму имаат потреба од повеќе можности, внимание и поддршка. Признавањето на неформалното образование како модел што создава млади професионалци и ги оспособува со соодветни знаења и вештини потребни на пазарот на трудот сèуште е клучен фактор што треба да се препознае. Други области на кои им е потребно понатамошно подобрување на сите нивоа во процесот на креирање политики се и еднаквиот пристап до здравствени услуги, вклучувајќи и услуги соодветни за сите младилуѓе во урбаните и руралните средини, уважувањето на социјалната интеграција на лицата со попреченост, промената на социјалните норми и зајакнувањето на маргинализираната младина во општеството.

Младите се оние кои ќе го посведочат влијанието на развојната агенда и кои можат да донесат промени во насока на постигнување на Целите за одржлив развој. Значителни резултати може да се постигнат само преку создавање партнерства со младите и воспоставување инклузивни и транспарентни процеси за осмислување, спроведување, следење и оценување на политиките што ги засегаат младите и нивниот живот. Поради оваа причина веруваме дека вклучувањето на младите луѓе во сите споменати процеси е клучен фактор што значително ќе придонесе за постигнување на посакуваните резултати до 2030 година, без никој да биде изоставен.

Мислења на граѓанските организации

Владата ја цени поддршката и соработката на граѓанските организации (ГО) во постигнувањето на Агендата 2030. Со цел поголема иклузивност во процесот на изготвување на Доброволниот Национален Преглед, Владата ги повика граѓанските организации од различни сектори да ги споделат своите мислења за најгорливите предизвици на земјата и што да се направи за нивно решавање. Во табелата подолу сумирани се мислењата на граѓанските организации врз основа на повратните коментари од следниве организации.

- Здружение за младински активизам и образование – Скопје (**Y-PEER**)
- Здружение на граѓани **ЕКО ЛОГИК**
- **Finance Think Институт** за економски истражувања и политики – Скопје
- Асоцијација **КОНЕКТ**
- Здружение „**Ајде, Македонија**“
- Центар за промоција на одржливи земјоделски практики и рурален развој – **ЦеПроСАРД**
- **Бизнис конфедерација на Македонија**
- Центар за регионални истражувања и соработка **Студиорум** Скопје
- Здружение на граѓани за заштита на животната средина **ЕКОЗВОН** Скопје
- **Милиеуконтакт** - Здружение за одржлив развој
- **Фондација Отворено општество**
- Центар за одржлив развој **ЕЛИПСА**-Куманово
- НВО „**ВОТА ИММЕ**“
- Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализирани заедници **МАРГИНИ** Скопје
- **Македонско здружение на млади правници** - МИЛА Скопје
- Граѓанска иницијатива **Охрид СОС**
- Здружение за заштита на животните и животната средина - **Еднаквост, достоинство, емпатија и натурализам**
- **Институт за европска политика – Скопје**
- **Новинари за човекови права**
- Здружение за хумано-општествен развој „**Проект Среќа**“
- Здружение на граѓани „**Асоцијација за младинско зајакнување**“
- **Рурална коалиција**
- Асоцијација за истражување, комуникации и развој –**Паблик**
- **Македонска платформа против сиромаштија** (МППС)
- РГД „**Геосфера**“– Битола
- **ХЕРА** - Асоцијација за здравствена едукација и истражување
- Здружение за развој **ЦЕНТАР ЗА УПРАВУВАЊЕ СО ПРОМЕНИ**
- **Здружение на граѓани Центар за одржливи иницијативи**

Табела 2: Резиме на мислењата на граѓанските организации во Северна Македонија

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
Одржлив и инклузивен економски развој, индустриски политики, вработување, сиромаштија и социјална заштита (ЦОР бр. 1, 2, 8, 9)		
<ul style="list-style-type: none"> • Недоволна дигитална трансформација и примена на модерна технологија во различни сектори • Висок степен на сиромаштија и социјална исклученост (во 2018 година, над 40% од населението живеело во сиромаштија) • Невработеност кај младите. Северна Македонија е една од европските земји со висока стапка на невработеност кај младите. • Невработеност кај ранливите групи, на пр. жени, луѓе во рурални области, Роми. Над 50 % од жените на работоспособна возраст не учествуваат во работната сила. Можни причини се грижата за други лица, ограничениот пристап до активните мерки за вработување што ги нуди Владата и сл. 	<p><u>Економски раст</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се идентификува/ат секторот/ите со висока додадена вредност и да се инвестира во нив • Да се стимулира растот на домашните компании и да се промовираат мерки за технолошки инвестиции • Да се зајакне конкурентноста на домашните мали и средни претпријатија (МСП) • Да се поттикнат партнерства меѓу МСП и мултинационалните компании кои работат во ТИРЗ и да се интегрираат МСП во светскиот синџир на снабдување <p><u>Продуктивни работни места и претприемништво</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се поттикне социјалното претприемништво преку создавање на услови за започнување бизнис, јакнење на капацитетите на заинтересираните лица, развој на пазар за социјалните претприемачи и градење на екосистем за финансиска поддршка за социјалните претприемачи <p><u>Невработеност кај жените</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се креираат политики насочени кон рурални/оддалечени области • Да им се излезе во пресрет на вработените мајки и работничките семејства - Флексибилна структура за вработување (на пр., флексибилно работно време) за вработените мајки <ul style="list-style-type: none"> ○ бр. на установи за згрижување деца ○ ревизија на семејните политики ○ флексибилно работно време • Да се реши родовиот јаз во платите • Да се искомбинираат активностите за економско јакнење на жените со активностите за локален развој, на пр., да се поттикне женското претприемништво кое се стреми да ја сочува локалната култура и традиција. 	<p>Здружение за хумано-општествен развој – Проект Среќа е програма за социјален развој, која ги поддржува луѓето што живеат во сиромаштија.</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
	<p><u>Невработеност кај маргинализираните групи</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Локалната самоуправа треба да преземе проактивни мерки за решавање на проблемот со невработеноста кај маргинализираните лица • Да се развијат стимулативни програми за социјални претпријатија кои вработуваат луѓе од маргинализираните заедници, вклучувајќи и Роми. 	
Млади, образование и култура (ЦОР 4)		
<ul style="list-style-type: none"> • Неквалитетно образование. Над 2/3 од учениците на возраст од 15 години немаат основни вештини за читање. Образованието треба да обрне поголемо внимание на исходите од учењето. • Неквалитетна училишна инфраструктура. Училиштата во одредени средини се во лоша состојба. Некои училишта немаат пристап до тоалет во главната зграда. • Неквалитетни наставни материјали (книги и наставни програми) и недоволна примена на технологија на часовите. • Нееднаков пристап до образование. Само 28% од децата со попреченост одат во основно училиште. Образование не им се нуди ниту на лицата кои не се регистрирани (на пр. Ромите). Децата во руралните области каскаат зад своите врсници од урбаните средини. • Слаб младински ангажман и учество 	<p><u>Вкупен образовен систем и образовни политики</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Фокусот на образованието треба да се стави врз подобрување на исходите од учењето • Да се користат податоци за подоброизработка на наставни и други образовни програми • Да се почитуваат стандардите и прописите на Иновативното глобално образование • Да се стандардизира неформалното образование (за да се обезбеди квалитетот на давателите на неформално образование, на пр. центрите за јазици, програмите за стручна обука итн.) • Наставниците да се обучат на темата климатски промени и одржлив развој • Да се изготват подобри учебници и наставни планови кои ќе поттикнат критичко размислување наместо памтење податоци • Примената на технологија да се интегрира во наставните програми (онлајн квизови, видеа итн.) <p><u>Зголемување на пристапот до образование</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Подобрено приспособување за децата со посебни потреби или попреченост. • Наставна програма прилагодена за деца со посебни потреби или попреченост. • Наставниот кадар да биде запознаен со програмите и финансирањето што им се достапни на маргинализираните деца (на пр., едукативни медијатори за децата-Роми кои не се дел од образовниот систем итн.) • Повеќе човечки и финансиски ресурси за училиштата, за тие да можат 	<p>Y-PEER со поддршка од УНФПА - „Кампања за младински глас“ која промовира младински ангажман, лидерство и активизам</p> <p>Еко-логик - Школо за одржлив развој што го унапредува разбирањето за одржлив развој кај децата и младите</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>во застапување</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недоразвиен сектор за неформално образование (воспоставување регулативи и стандарди за стручно образование, програми за обука на возрасни) • Недостаток на соодветно сеопфатно сексуално образование (ССО) околу врските, репродуктивното здравје и контрацепцијата, сексуално преносливите инфекции (СПИ), сексуалната ориентација, емоционалниот аспект на сексуалноста, дискриминацијата, сексуалното насилство и др. Само 7% од предавањата во Скопје ја споменале сексуалната ориентација, 8% се однесувале на оралната контрацепција, 15% се однесувале на употребата на кондоми и 35% ја обработиле превенцијата на ХИВ. 	<p>да ги реализираат овие задачи</p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се размисли за воведување програма за ручек во училиштата за покрај пристап до образование, на децата од домаќинства со ниски приходи да им се обезбеди и пристап до храна <p><u>Младински развој и ангажман</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се промовира неформалното образование и доживотното учење и да се намали стигмата против континуираното учење и развој (наспроти формалното образование) • Да се прошири/подобри меѓуресорната координација за програмите на Младинска гаранција • Модели за поддршка, како на пр., Моделот за младинско банкарство спроведен во 25 земји низ светот, а воведен и во Северна Македонија преку Мрежата за младинско банкарство - Северна Македонија, ќе овозможат развивање и јакнење на животните вештини на младите со кои ќе им се обезбеди вработливост. <p><u>ССО</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се развијат компетенции кај наставниците за ССО и поттикнување отворен дијалог за сексуалноста со своите ученици • Иако Владата покажа висока политичка посветеност за поддршка на ССО со тоа што одобри пилот-програма за изработка на наставни содржини за ССО за основно училиште, таа сè уште нема изготвено план за спроведување или финансирање на програмата. Владата треба да издвои соодветен буџет и да осмисли стратегија за спроведување на оваа пилот-програма, да ги оценува резултатите и да го интегрира ССО на сите нивоа на образование. • Во програмата за ССО да се вклучи и менструалната хигиена. 	
Здравје и население (здравствена заштита, начин на живот, хигиенски/санитарни навики и инфраструктура) (ЦОР 3, 6)		
<ul style="list-style-type: none"> • Загадување на воздухот: Скопје, Битола и Тетово постојано се наоѓаат меѓу најзагадените градови во Европа и во светот. Високата концентрација на честички ПМ10 и ПМ2,5 го изложуваат населението на ризик од 	<p><u>Квалитет на воздухот</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Строго да се спроведуваат законите за животна средина, заедно со високоефективни инспекциски служби надгледувани од странски независни експертски тела со мешан состав • Да се намали горењето на кабли (за добивање бакар) кај маргинализираните групи, особено кај ромското население, преку 	

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>респираторни и кардиоваскуларни заболувања и карцином.</p> <ul style="list-style-type: none"> Нездрав начин на живот: неактивност, конзумирање алкохол и цигари, особено меѓу помладите, лош начин на исхрана Болести на циркулацијата и други незаразни заболувања Планирање семејство и репродуктивно здравје Слаб или никаков пристап до контрацепција. Потребата за контрацепција на возраст од 20-24 години не е задоволена кај 36,5 % од жените. Недоволен број на гинеколози и услуги за планирање на семејството Слаб или никаков пристап до соодветни објекти за лична хигиена (WASH) на јавни површини и згради. На пример, во училиштата нема сапун или тоалетна хартија, а во Скопје има само два јавни тоалети Слаб пристап до објекти за лична хигиена (WASH) за ранливото население. Само 16 % од Ромите кои живеат во Скопје имаат пристап до тоалет. Скапи производи за менструална хигиена, што доведува до отсуствување од училиште и во урбаните и во руралните области. Несоодветен пристап до безбедна вода за пиење за ранливото 	<p>поставување алати за сечење кабли и нивен откуп на одредени места во градовите. Вака, оваа група граѓани ќе има мотив да не ги гори каблите (за да добие бакар).</p> <p><u>Нездрав начин на живот</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Да се спроведе кампања за подигање на јавната свест која ќе промовира поздрав начин на живот, на пр., поздрав начин на исхрана, претставување на штетните последици од конзумирање алкохол и тутун, популаризирање на спортот, особено за лицата со попреченост Да се подобрат етикетите на секојдневните производи или да се воведат стимулации за потрошувачите да се хранат поздраво, на пр., да се воведат данок на засладени пијалаци или да се ограничи продажбата на слатки околу училиштата Да се изгради повеќе спортска инфраструктура за да се стимулира побарувачката за спорт Да се основаат локални спортски клубови за рекреација за сите генерации Строго и доследно да се спроведе забраната за пушење на јавни места <p><u>Планирање на семејството и репродуктивно здравје</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Најмалку 3 вида современи контрацептивни средства (на пр., спирала, апчиња за перорална употреба) треба да бидат вклучени на позитивната листа на лекови и да бидат покриени од државното здравствено осигурување. Во моментот, на ранливите жени им е достапна бесплатна контрацепција во болниците, но не и во установите за примарна здравствена заштита. Бесплатната контрацепција треба да биде достапна во установите за примарна здравствена заштита, особено во оние региони каде недостасуваат гинеколози. Општите и матичните лекари треба да бидат обучени да им понудат контрацепција на своите пациенти и да добиваат дополнителни стимулации за понудените услуги. <p><u>Пристап до инфраструктура за лична хигиена (WASH)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Да се изградат повеќе бесплатни јавни тоалети пристапни за лицата со попреченост Да се реновираат објектите за лична хигиена (WASH) и да се 	

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>население. Само 26% од ромското население во Скопје има пристап до безбедна вода за пиење.</p>	<p>обезбедат хигиенски средства (на пр., сапун и тоалетна хартија) во јавните згради, вклучувајќи ги и училиштата, болниците и јавните тоалети</p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се размисли за изградба на еко-тоалет во руралните области со ограничен пристап до вода <p><u>Скапи производи за менструална хигиена</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се намали данокот на производите за менструална хигиена од 18% на 5% за да се зголеми нивната достапност за жените • Да им се понудат бесплатни производи за менструална хигиена на девојчињата во училиште <p><u>Безбедна вода за пиење</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се обезбедат подобри извори на вода за пиење за сите. 	
Одржливи градови и населби, рамномерен регионален развој, одржливо производство на енергија (ЦОР бр. 7, 11, 14, 15)		
<ul style="list-style-type: none"> • Употреба на фосилни горива за производство на енергија. Домаќинствата и индустриите сè уште зависат од енергијата произведена од фосилни горива. Помалку од 30 % од целата енергетска потрошувачка е од обновливи извори. Потребно е да се премине кон поекономично производство од обновливи извори на енергија (на пр., хидроенергија или соларна енергија). • Нерамномерен регионален развој, што доведува до пренаселеност во градовите и забавен развој надвор од градовите, поконкретно Скопје • Експлоатација на крајбрежните области и лоша преработка на отпадните води (на пр., околу Охридското Езеро). Тука спаѓа 	<p><u>Енергија</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се инсталираат фотоволтаични системи на сите државни/општински згради низ целата земја (училишта, болници, културни установи, административни згради итн.) • Субвенции за поставување фотоволтаични системи во приватните домови кои немаат можност да се приклучат кон системот за централно греење • Измени и дополнувања на Законот за стопанисување со шумите заради утврдување на начините и условите на сечење, складирање и дистрибуција на одобрено огревно дрво, кое ќе содржи помалку од 20% влага и ќе биде дистрибуирано најдоцна до септември; • Со законски измени, на сите згради кои користат огревно дрво, јаглен, сурова нафта и слично во парни системи со моќност од над 20 kW да им се наметне обврска да постават соодветни филтри; <p><u>Нерамномерен регионален развој</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Основната активност да се релоцира од главниот град во друг град (на пр., работата на јавниот сектор) • Да се децентрализира развојот, да се изгради подобра јавна инфраструктура надвор од Скопје (вклучувајќи и државни здравствени 	

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>нелегалното испуштање на отпадни води од страна на индустријата и домаќинствата, прекумерен риболов, дивоградби и урбан развој</p> <ul style="list-style-type: none"> • Лоша имплементација на Архуската конвенција 	<p>установи, национални спортски сали, универзитети итн.)</p> <p><u>Систем за управување со отпадни води, вклучително и канализација</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се подобри канализациската мрежа и канализацискиот систем во скоро сите населени места • Да се зајакнат локалните власти во работењето и управувањето со канализацискиот систем (вклучувајќи и регулатива за правилнопречистување и испуштање на отпадните води) 	
Одржливо производство и потрошувачка (вклучувајќи и хемикалии и отпад) и акција против климатските промени (ЦОР бр. 12, 13)		
<ul style="list-style-type: none"> • Ниска јавна свест и разбирање на климатските промени и одржливиот развој, што доведува до неодговорно и неодржливо однесување и потрошувачка (нелегално фрлање отпад, употреба на фосилни горива, горење пластика за енергија и др.) • Ниска јавна свест и разбирање на влијанијата врз животната средина и еколошкиот отпечаток на производствените процеси • Слаба поддршка за малите семејни фарми (финансиски пристап и поддршка, и други ресурси) • Слабо воведување на одржливи земјоделски практики и производство на храна (практики и семејна кои се отпорни на климатските промени) • Употреба на хемикалии во земјоделското производство 	<p><u>Јавна свест и разбирање на климатските промени, одржливиот развој и животната средина</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се обучат наставниците за важноста на климатските промени и темите за одржлив развој во раното образование и во наставната програма да се интегрираат климатските промени, конзервацијата и одржливиот начин на живот • Во училиштата во земјата да се воведат задолжителни проектни активности од областа на животната средина и за секое училиште да се издвојат средства (според бројот на ученици) за спроведување на мали еколошки проекти. Секој ученик да биде вклучен во соодветна проектна активност за животната средина и да биде поттикнат да придонесе кон решавање на локалните еколошки проблеми. • Да се зголемат цените на пијалациите спакувани во пластична амбалажа и да се рефундира секој купувач кој ќе ја врати амбалажата во продавница. Со оваа интервенција ќе се подигне свеста за отпадот кој се создава. <p><u>Промоција на одржливо производство на храна и земјоделство</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се обезбеди поддршка од државата за малите земјоделци во форма на субвенции и да се подигне свеста за постоечките програми за поддршка, на пр., Националните гарантни фондови преку програмата ИПАРД • Да се зголеми пристапот до финансии за малите земјоделски 	<p>Центар за промоција на одржливи земјоделски практики и рурален развој (ЦеПроСАРД)-</p> <p>„Зајакнување на образованието во средните технички училишта во Северна Македонија преку воведување на наставни програми за ЦОР“</p> <p>(http://www.ceprosard.org.mk/MK/oi_p5.aspx) и „Упатства за спроведување на образованието за одржлив развој во средните технички</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
	<p>сопственици, на пр., преку кредити наменети за мали земјоделци, преку формирање на земјоделска банка</p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се понуди обука за одржливи земјоделски практики за семејните фарми, вклучувајќи и обука за негативните влијанија врз животната средина од употребата на хемикалии и обука за додавање вредност на производите (на пр., преработка од мали размери, пакување итн.) <p><u>Промоција на одржливо производство и потрошувачка (на пр., модел на кружна економија)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Производителите да бидат законски обврзани да го усвојат моделот на кружна економија, т.е. рециклирање, пренамена и повторна употреба • Да се спроведат регулативите и законите за производство на опасен и токсичен отпад • Да се воведат стимулации за компаниите да усвојат модели за одржливо производство (т.е. даночни стимулации, субвенции или програми за доделување награди/признанија) • Компаниите кои соработуваат со Владата да бидат поттикнати да усвојат одржлива практика на производство, на пр., компаниите со воспоставен процес на рециклирање или програма за општествена одговорност да добијат повисока оценка при процесот на јавни набавки 	<p>училишта“ http://www.ceprosard.org.mk/MK/PDF/Priracnik_EDU_COR_MK.pdf).</p>
Промовирање на еднаквост, вклучувајќи и социјална еднаквост, родова еднаквост и човекови права (ЦОР бр. 5, 10)		
<ul style="list-style-type: none"> • Родова нееднаквост (вклучувајќи го и јазот во платите и бавното спроведување на програми/политики насочени кон родови прашања) и родово базирано насилство (РБН) • Ограничено приспособување на јавните згради според потребите на лицата со попреченост (пристап до зградата и тоалетот) • Неадекватно приспособување на социјалните услуги (во живо и преку 	<ul style="list-style-type: none"> • Родова нееднаквост • Мерки/индикатори за постигнатите резултати кои ќе бидат родово почувствителни, особено во секторот за земјоделски или рурален развој. Веќе постои Национален родов индекс, но премногу е општ. • Да се вклучат родово трансформативни програми во програмите за социјален развој (т.е. промоцијата на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените да биде во главниот фокус на интервенцијата, која треба да ги вклучи и мажите и момчињата во дијалогот за промовирање на родовата еднаквост). Напорите на сите засегнати страни во општеството треба да бидат пренасочени за да ни помогнат подобро да ги разбереме многуте сложени начини на кои 	<p>ФАЈНЕНС ТИНК - Институт за економски истражувања и политики - Да се воведат пресметка на правична плата со помош на <i>Едплако-МК</i> (www.edplako.mk), со цел да се елиминира родовиот</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>интернет) според потребите на лицата со попреченост</p> <ul style="list-style-type: none"> • Структурна нееднаквост/нееднаквост во приходите • Недостиг на знаење и свест за дискриминација: Јавноста нема свест и знаење по однос на дискриминација. • Недостаток на свест за социјалните услуги што ги нуди Владата. Јавноста не е свесна ниту кои институции се одговорни за справување со случаи на дискриминација. • Трговија со луѓе. Иако постојат закони за заштита на жртвите од трговија со луѓе, институциите одговорни за откривање, спречување и интеракција со жртвите кои се предмет на трудова експлоатација, принуден брак и питање, не се доволно информирани и обучени да ги препознаат овие форми на трговија со луѓе. Иако постои одредена свесност кај граѓаните за пријавување на овие престапи до надлежните институции, институциите немаат соодветни и доволни капацитети за справување со овој проблем и за соодветен третман на овие лица. • Лица без државјанство –немањето државјанство влијае врз невработеноста, образованието и пристапот до објекти за лична хигиена <ul style="list-style-type: none"> ○ Потребни се повеќе податоци. Последниот попис е спроведен во 	<p>ригидните родови норми и односи на моќ го оптоваруваат нашето општество.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Квотите за жени-законодавци треба да се воведат и во локалната самоуправа (градоначалници, градски или општински совети итн.) и во приватниот сектор (процент на жени во одборот на директори итн.) • Повеќе активности за промовирање на женското претприемништво <p><u>Права на лицата со попреченост и задоволување на нивните потреби</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се надградат сите владини веб-страници за да се усогласат со упатствата за пристапност до веб-содржини (WCAG) кои се изработени од Конзорциумот на светската мрежа (W3C) и утврдуваат различни правила и упатства за тоа како интернет-страниците да се направат попростапни за лицата со попреченост • И понатаму да се вложува во подобрување на електронските и традиционалните услуги на хартијаза да се усогласат информациите и услугите обезбедени лично и преку Интернет. • Сите јавни згради да се направат пристапни за лицата со попреченост (вклучувајќи тоалет и други погодности) • На хотелите да им биде наложено да нудат соби во кои би можеле да се сместат лица со попреченост <p><u>Нееднаквост во приходите</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се преосмисли моделот на прогресивен данок на доход со тоа што ќе се отстранат сите регресивни елементи и ќе се земат предвид карактеристиките на семејството (број на членови, економски зависни лица, лица кои зависат на друг начин итн.) <p><u>Дискриминација и ниска свест за социјалните услуги</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се подигне јавната свест за борбата за еднакви права за сите, како и за механизмите за заштита и спречување на дискриминација • Да се подигне јавната свест за социјалните услуги што се нудат, вклучувајќи го и институтот „Одбрана на сиромашните“ во кривични постапки кој нуди правна помош за семејствата со ниски приходи • Да се спроведат обуки за јавно-административните службеници за зголемување на свеста и разбирањето за дискриминацијата, што ќе им овозможи да стекнат попрактично искуство за тоа како да препознаат случаи на дискриминација и да ги изнајдат соодветните мерки за 	<p>јаз во платите на индивидуално, организациско и национално ниво.</p> <p>Коалицијата „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“ (Здруженија МАРГИНИ и ЕСЕ) - Обезбедува правна помош за маргинализираните заедници и се залага за подобрување на правната рамка за да се подобри пристапот до правда за сите.</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>2002 година, но не ги вклучува лицата без државјанство.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Недостаток на законска рамка за заштита на лицата без државјанство ○ Значајни бариери при регистрацијата на новороденче, што влијае несразмерно повеќе врз одредени групи на население, на пример, Ромите, Ашкалите и Египќаните ○ Нерегистрираните Роми, особено жените, не можат да ги побараат соодветните социјални услуги (активни мерки за вработување, згрижување на деца итн.) 	<p>заштита</p> <p><u>Исклученост на лицата без државјанство и нерегистрираните лица</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● На државните службеници да им се зајакне капацитетот за точно идентификување и евидентирање на лицата без државјанство ● Да се поедностави постапката за регистрација на новороденчиња и да се отстранат сите непотребни бариери при регистрацијата на новороденчиња ● Да се осмисли постапка која на лицата со право на државјанство ќе им го олесни стекнувањето на македонско државјанство ● Да се подобри пристапот до регистрација за социјални услуги за Ромите (погодни локации и поедноставно пријавување за активните мерки за вработување) <p><u>Трговија со луѓе</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Да се прошири постојната работа на тимот надлежен за борба против трговија со луѓе и криумчарење мигранти ● Да им се обезбеди дополнителна и исцрпна обука на институциите и лицата кои работат на откривање, спречување и/или рехабилитација на жртвите од трговија со луѓе за да ги препознаваат и другите форми на трговија со луѓе (питање, принуден брак, трудова експлоатација) ● Да се зголемат капацитетите за сместување и рехабилитација на жртвите на трговија со луѓе во земјата (од искуство, постоечките објекти понекогаш не можат да сместат повеќе жртви/потенцијални жртви на трговија со луѓе одеднаш) ● Веднаш да се формира државен фонд за надомест на жртвите на трговија со луѓе и на жртвите да им се овозможи ефикасен и ефективен пристап до овие средства во порана фаза 	
Владеене на правото, институции и управување, начин на имплементација и партнерства (ЦОР бр. 16, 17)		
<ul style="list-style-type: none"> ● Потреба за поголема транспарентност и отчетност и помалку корупција ● Недоволно ангажирање на јавноста, особено на младите, како и ограничен дијалог со граѓанските организации ● Недоволно ангажирање на приватниот 	<p><u>Ангажирање на приватниот сектор</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● Стимулации за компаниите да се обврзат дека ќе придонесат кон Целите за одржлив развој (финансиски стимулации, на пр., даночни олеснувања или други стимулации, на пр., програми за доделување награди/признанија) ● Кампања за подигање на свеста, која ќе прикаже успешни примери на 	<p>Институт за европски политики - Регионалниот проект WeBER ги оспособи ГО да се вклучат во реформите во</p>

Согледани предизвици и проблеми	Предложени решенија	Главни иницијативи од ГО
<p>сектор</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обезбедување еднаков пристап до социјалните услуги - лично и преку Интернет • Лоша координација меѓу релевантните политики и стратегии (на пр., активностите за обновлива енергија и политиките за климатските промени треба да бидат синхронизирани) • Слаб капацитет. На институциите им недостасува капацитет, стручност и знаење за изработка на анализи и истражувања кои ќе се спроведат пред да бидат воведени промени во политиките за да се испита влијанието на овие промени врз општеството како целина. • Несоодветен систем за прибирање и следење на податоците. Не функционира ниту системот за мониторинг и евалуација на успешноста и резултатите од мерките и програмите во различни сектори. Ова доведува до преоптоварена, неефикасна и немотивирана администрација, лоши неодржливи услуги, недоследни мерки и чести промени во законодавството. • Мал државен буџет (образование, здравство, регионален развој, одржливо производство) 	<p>приватни компании кои придонесуваат за остварување на ЦОР</p> <ul style="list-style-type: none"> • Платформа за собирање и споделување на сите тековни активности <p><u>Усогласување на државните политики со ЦОР</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Генералниот секретаријат на Владата треба да врши надзор и да се погрижи усвоените јавни политики да се во согласност со Агенда 2030 • ДЗС треба да воспостави статистички систем за прибирање податоци (расчленетиспоред различен тип) во согласност со методологијата на ОН, за да добие податоци што ќе дадат прецизни информации за нивото на реализација на целите според поставените индикатори. <p><u>Дупки во податоците</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се усвои програма/да се изработат политики поткрепена/и со податоци (т.е. да се прибираат основни податоци, континуирано да се набљудува напредокот, да се проценува програмата и да се идентификуваат нејзините успеси и недостатоци, да се користат докази при преосмислување или измена на програмите) • Отворена платформа за податоци заради подобрување на транспарентноста и отчетноста. Граѓанските организации може да ја следат работата на Владата и да ја повикаат соодветната институција на одговорност. • Правосудниот систем треба во најмала рака да содржи податоци за бројот на предмети, адвокати, вид на постапка, сума за секоја поединечна постапка, детален список на преземени активности, како и демографски податоци за корисниците на бесплатна правна помош. <p><u>Младинско и граѓанско учество</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Да се воспостави советодавен одбор за млади или механизам за младинско учество во релевантните политики на институционално ниво 	<p>јавната администрација и да дејствуваат како доверливи соговорници на владите со свој конструктивен придонес во процесите на креирање политики и услуги. Проектот беше спроведен во соработка со владите на СБ, а препораките составени како резултат на мониторингот беа одобрени од клучните чинители.</p>

Мислења на деловниот бизнис-сектор

Глобалните предизвици на современите општества кои се опфатени со Агендата 2030 се многу сложени и бараат вклучување на сите општествени чинители. Иако, пред сè, државите се тие коишто се одговорни за постигнување на Целите за одржлив развој преку своите политики и мерки, потребно е и активно вклучување на деловниот бизнис-сектор. Вклучувањето на деловната заедница е од особено значење затоа што нејзиното влијание е клучно во области како економскиот развој, заштитата на животната средина, пазарот на трудот, енергијата, животниот стандард и сл. Без нејзино директно вклучување, напредокот во овие области не би бил возможен. Понатаму, општоприфатено е дека за еден бизнис да биде успешен на долг рок, тој мора да води сметка за своето влијание врз животната средина и општеството и да гради принципи на одржливост. Во овој поглед, Целите за одржлив развој претставуваат единствена можност за деловниот сектор да се вклучи во процесот на постигнување одржлив развој, кој на среден и долг рок ќе биде корисен и за општеството, и за самиот деловен сектор.

МСП претставуваат 99% од вкупниот број регистрирани претпријатија и вработуваат 75% од вкупната работна сила. Во 2018 година, вкупниот број на активни претпријатија во Северна Македонија бил 70.361, што претставува зголемување од 13,4 % во однос на 2017 година, кога нивниот број бил 62.033. Во 2018 година, бројот на активни микропретпријатија се зголемил за 15,2 % во однос на 2017 година, бројот на мали претпријатија се зголемил за 3,6% во однос на 2017 година, бројот на средни претпријатија за 13,5%, а бројот на големи претпријатија за 4,6%. Најголем дел од претпријатијата се микропретпријатија - 49.392 (70,2 %), а потоа следат малите -19.590 (27,84 %) и средните претпријатија - 812 (1,15 %). Во 2018 година, ММСП и понатаму преовладуваат во Северна Македонија, со вкупен број од 69.794, односно 99,11% од сите активни претпријатија.

Активни претпријатија	Број					% (процент)				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Микро	42001	42001	42304	41905	49392	69.39	68.46	68.07	67.55	70.20
Мали	17452	18218	18644	18886	19590	28.84	29.69	30.00	30.44	27.84
Средни	596	639	685	702	812	0.98	1.04	1.10	1.13	1.15
Големи	472	500	518	541	567	0.78	0.81	0.83	0.87	0.81
Вкупно	60521	61358	62149	62033	70361	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ММСП го апсорбираат поголемиот дел од работната сила, значително придонесувајќи кон стапката на вработеност. Од вкупниот број вработени во 2018 година, 71,31 % работат во микро, мали и средни претпријатија. Во 2018 година, се забележува зголемување на вкупниот број на вработени во однос на 2017 година. Во споредба со 2017 година, значителен пораст од 8,45 % има кај бројот на вработени во големите претпријатија, а многу мал пораст од 0,036% има во средните претпријатија, додека бројот на вработени опаднал за 4,32 % во микропретпријатијата и за 0,17 % во малите претпријатија.

Претпријатијата се претставени преку стопанските комори, синдикатите и здруженијата на работодавци. Преку овие структури/организации, тие земаат активно учество во следниве платформи:

- **Економско-социјален совет** - Економско-социјалниот совет е советодавно тело на Владата за прашања од економско-социјалната сфера. Советот, во рамките на својата надлежност, доставува мислења и заклучоци до Владата за политиките на економски и социјален план, кои се тесно поврзани со интересите на работниците и работодавачите. Економско-социјалниот совет е трипартитно тело составено од 12 члена, рамноправни со владините претставници, претставничките здруженија на работодавачи и претставничките синдикати. Од основањето на ова трипартитно тело, редовно се спроведуваат трипартитни консултации, главно околу трудовите политики и финансиските политики поврзани со трудот. Правната рамка со која се регулира

функционирањето на Советот постојано се надградува, со цел дополнително да се промовира видливоста, независноста и улогата на ова тело во општествениот дијалог кој се води во државата.

- **Платформа за јавно-приватен дијалог** - Во мај 2018 година, беше потпишан меморандум за воспоставување јавно-приватен дијалог меѓу четирите стопански комори и Владата. Меморандумот е важен чекор во процесот на воспоставување соработка меѓу јавниот и приватниот сектор, како средство за директно споделување на заедничките мислења на коморите во вид на позициони документи, поврзани со владините политики кои влијаат на деловната заедница.

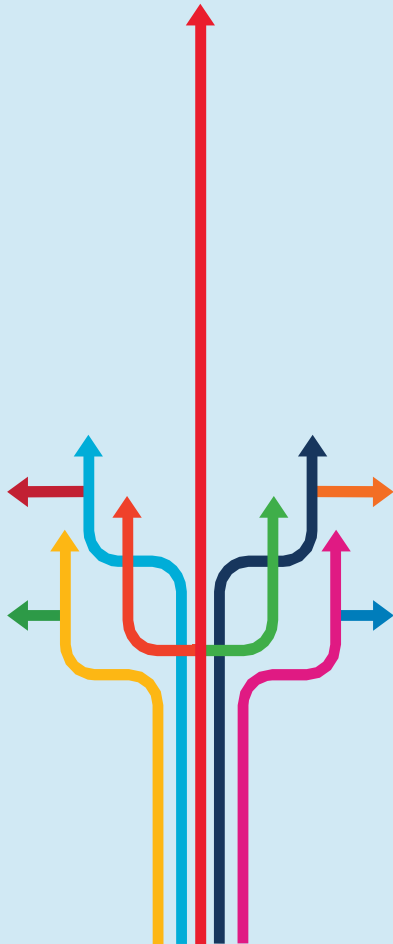
За да се координираат околу прашањата за кои имаат постигнато консензус, четирите стопански комори потпишаа Меморандум за соработка во јануари 2018 година Со формализирање на ваквиот меѓусебен дијалог, засегнатите страни во овој процес се залагаат за заедничко дејствување во обидот за подобрување на деловната клима во земјата. Во текот на 2019 година, преку Платформата за јавно-приватно партнерство и под координација на Кабинетот на Заменик-претседателот надлежен за економски прашања беа организирани неколку билатерални бизнис-форуми со земјите-членки на ЕУ.

Конект во рамките на проектот финансиран од ЕУ „Градење на меѓусекторски партнерства за одржлив развој“ спроведе низа активности за вклучување на деловните активности поврзани со Агенда 2030. Во соработка со локалната мрежа на Глобалниот компакт на Организацијата на Обединетите нации, проектот им додели на компаниите кои ја следат шемата за темелно признавање на агендата на ЦОР.

Следниве се компании кои се препознаваат за искористување и спроведување на Агендата 2030 и решени се да создадат одржлив бизнис и да придонесат за реализација на една или повеќе цели од Агендата 2030:

- Скопска Пивара
- Фармахем
- УСЈЕ АД Скопје
- Алкалоид АД Скопје
- Адора Инженеринг ДООЕЛ
- Макпрогрес

МАПИРАЊЕ НА ЦЕЛИТЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ

Откако се појавија за првпат, Целите за одржлив развој на ООН станаа доста актуелни, бидејќи особен интерес за граѓанскиот и јавниот сектор, но препознавајќи ја и клучната улога на претпријатијата. Целите за одржлив развој претставуваат нова ера за деловниот сектор и преку одржливи решенија и активности со останатите засегнати страни, тие може да доведат до одржливи решенија за целото општество.

Во рамките на Проектот за градење меѓусекторски партнерства за одржлив развој, финансиран од Европската унија и спроведен од Здружението Конект и Агора во нашата земја, низ целата територија беа спроведени низа активности за утврдување на општествените приоритетиво контекст на Целите за одржлив развој и чинителите кои треба да одиграат некаква улога во процесот на остварување на Агендата 2030.

Посебен акцент беше ставен на приоритетите кои се релевантни за приватниот сектор, т.е. оние аспекти врз кои приватниот сектор, во партнерство со другите чинители, може да има најголемо влијание. Целите за одржлив развој имаат дотолку повеќе значење како нераскинлив дел од процесот на стекнување членство во Европската унија, бидејќи со придржување кон барањата за членство и воведување на потребните реформи неизбежно ќе се постигнат и Целите за одржлив развој; со други зборови, овие процеси се меѓусебно поврзани. Сите утврдени приоритети се директно поврзани со воспоставениот систем на ОН за следење на успешноста на нивното спроведување, како и со индивидуалните индикатори и релевантните национални документи за спроведување на приоритетите, како на пр., Владината програма и разни истражувања и анализи.

ПРИОРИТЕТИ УТВРДЕНИ НА ДРЖАВНО НИВО:

	ЦОР бр. 4 - Инклузивно, еднакво и квалитетно образование и можности за доживотно учење за сите
	ЦОР бр. 8 - Одржлив и инклузивен економски раст, целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите
	ЦОР бр. 9 - Изградба на издржлива инфраструктура, сеопфатна и одржлива индустријализација и поттикнување иновации
	ЦОР бр. 3 - Здрав живот и благосостојба за сите возрастни групи
	ЦОР бр. 16 - Инклузивни и мирољубиви општества насочени кон одржлив развој, правда за сите и изградба на ефективни, отчетни и инклузивни институции на секое ниво
ВТОРОСТЕПЕНИ ПРИОРИТЕТИ УТВРДЕНИ НА РЕГИОНАЛНИТЕ РАБОТИЛНИЦИ:	
	ЦОР бр. 5 - Родова еднаквост и јакнење на жените и девојките
	ЦОР бр. 11 - Инклузивни, безбедни и одржливи градови и населби
	ЦОР бр. 17 - Зајакнување на средствата за имплементација и ревитализирање на глобалното партнерство за одржлив развој
	ЦОР бр. 6 - Достапност и одржливо управување на водовод и канализација за сите
	ЦОР бр. 7 - Пристап до економична, сигурна, одржлива и современа енергија за сите
	ЦОР бр. 7 - Итна акција за борба против климатските промени и нивните ефекти

СЛАБОСТИ ШТО ТРЕБА ДА СЕ НАДМИНАТ ПО ПАТ НА УТВРДУВАЊЕ ПРИОРИТЕТИ:

- ➔ Недостаток на соодветна опрема и квалификуван наставен кадар во училиштата
- ➔ Неусогласеност на наставните планови со реалните потреби на деловниот сектор (инклузивно и неформално образование, вештини и родова еднаквост)
- ➔ Слаба поврзаност на образовниот процес со практичната работа и работното искуство во текот на образованието
- ➔ Недоволна вклученост на лицата со попреченост во образовниот процес
- ➔ Недоволна вклученост на ранливите категории граѓани во образовниот процес
- ➔ Нееднаков квалитет на образование во руралните наспроти урбаните средини
- ➔ Недоволна застапеност на неформално и доживотно образование
- ➔ Недоволна вклученост на лицата со попреченост на пазарот на трудот
- ➔ Недоволна вклученост на магнализираните групи на пазарот на трудот
- ➔ Недостаток на обучена работна сила со средно стручно образование
- ➔ Ниско ниво на почитување на работничките права
- ➔ Недоволно развиена свест на бизнис-секторот за вложување во мотивираноста и професионалниот развој на вработените
- ➔ Слаб фокус врз развивање на творештвото и занаетчиството
- ➔ Вообичаена практика на помал надомест за еднаква работа, како дел од недостатокот на свест за родова еднаквост
- ➔ Недоволно инвестирање во плати за работниците во споредба со остварениот профит, што создава лоша слика за индустријата како работодавач
- ➔ Екстремно ниски инвестиции во научно-истражувачката дејност како рамка за целите на иновативен развој на деловниот сектор
- ➔ Слаб пристап до финансиски услуги за малите индустриски или други компании поради недоволно развиена инфраструктура
- ➔ Целокупната економија сè уште е во рана фаза на развивање иновации, додека концептот за иновации како деловен потенцијал се наметнува многу бавно
- ➔ Хроничен недостаток на опрема, лекови и медицински материјали во здравствениот систем
- ➔ Недостаток на доктори и придружен кадар во јавните здравствени институции
- ➔ Ниско ниво на развој на комуналните услуги
- ➔ Ниско ниво на здравствена заштита за работниците, чести несреќи на работното место со тешки и фатални последици
- ➔ Неразвиена јавна свест за примената на принципите за здрав живот
- ➔ Недостаток на добри практики во судовите и државните институции за ред и мир, слаба транспарентност
- ➔ Високо ниво на корупција во односите меѓу јавниот и деловниот сектор
- ➔ Слаби познавања кај судиите и придружниот кадар за деловната средина и односите во неа, меѓународните трговски правила и нивната употреба

ЗАСЕГНАТИ СТРАНИ

- ➔ Министерство за труд и социјална политика
- ➔ Министерство за образование и наука
- ➔ Министерство за економија
- ➔ Министерство за транспорт и врски
- ➔ Вицепремиер на Република С. Македонија за економски прашања и координација со економскиот сектор
- ➔ Агенции за вработување
- ➔ Поединечни образовни институции на сите нивоа
- ➔ Фонд за иновации и технолошки развој
- ➔ Стартап-центри и бизнис-акцелератори
- ➔ Синдикати и здруженија за безбедност и здравје при работа
- ➔ Центри за обука и неформално образование
- ➔ Стопански комори и бизнис-асоцијации
- ➔ Центри за кариера
- ➔ Деловната заедница преку директно партнерство на компаниите со образовните установи и граѓанските организации
- ➔ Граѓански организации кои работат на полето на образованието и кариерниот развој
- ➔ Фармацевтски компании
- ➔ Институтот за јавно здравје
- ➔ Биро за развој на образованието
- ➔ Здравствен и санитарен инспекторат
- ➔ Младински организации
- ➔ Судски совет
- ➔ Поединечни судови
- ➔ Здружение на единиците на локалната самоуправа и единици на локалната самоуправа
- ➔ Граѓански организации кои работат во областа на демократските вредности, безбедноста и квалитетот на услугите за различни категории граѓани
- ➔ Деловната заедница

Унапредувањето на партнерствата меѓу засегнатите страни се покажа како заедничка потреба на сите земји и ја потврди потребата од зајакнување на отворените, партиципативни, демократски процеси, како основен предуслов за успешно и целосно воспоставување на одржливиот развој на долг рок. Заедничките предизвици со кои се соочуваат сите земји, како и поединечните сличности типични за земјите од ист регион, се универзални, што, пак, од друга страна, значи дека нашата земја, како кандидат за членство во ЕУ, се справува со истите предизвици како и земјите-членки, укажувајќи на голема комплементарност и откривајќи можности за идна соработка, насочени кон полесно надминување на постоечките предизвици. Откривањето на можности за партнерство со земјите од регионот треба да биде еден од приоритетите за зајакнување на имплементацијата на Целите за одржлив развој, како дел од патот кон членството во ЕУ.

Доколку се утврди потребната регулаторна рамка, се постигне потребното ниво на јавна свест, се идентификуваат конкретни и изводливи иницијативи и се изгради партнерски однос со сите засегнати страни, можеме да очекуваме успешно и одржливо спроведување на Целите за одржлив развој и поуспешно општество што ќе обезбеди просперитет и напредок за сите.

Конект како Секретаријат на локалната мрежа на Глобалниот договор на Обединетите нации, најголемата глобална иницијатива за корпоративна одговорност и одржлив развој преку која се залагаме за човекови права и интегритет во деловните активности, го започна проектот за Водечки принципи за деловни активности и човекови права на ОН. Проектот беше спроведен со сите засегнати страни и во рамките на една меѓусекторска група составена од институции, стопански комори, граѓански организации, меѓународни организации итн. започна политичка дискусија за изработка на Национален акционен план НАП.

Истражувањата од проектот покажаа дека претпријатијата имаат ограничена свест за Водечките принципи за деловни активности и човекови права на ООН (УНГП). Тие, барем декларативно, ги почитуваат човековите права онолку колку што тоа им го налагаат законските регулативи; но, сепак, и понатаму е мал бројот на претпријатија кои вложуваат реални напори да ги интегрираат принципите на УНГП во своите внатрешни политики и кои им го посветуваат должното внимание на човековите права.

Поконкретно, постои мала свест за потребата од развој на механизми за заштита на човековите права, а слабо е и присуството на формални постапки за поддршка на вработените. Наспроти ова, мерките и активностите насочени кон почитување на човековите права се зголемуваат пропорционално со големината на претпријатието.

Анализата на податоците според големината на претпријатието (микро, мало, средно или големо) покажа тренд на зголемување на свесноста и бројот на мерки за општествена одговорност што е пропорционално со големината на претпријатието. Ваквата тенденција се забележува и кај прашањето за тоа дали претпријатието има писмен документ за општествена одговорност (процентот на претпријатија кои имаат ваков документ расте со големината на претпријатието).

Кај мерките за заштита на животната средина, процентот е голем во сите категории претпријатија, при што големите претпријатија имаат предност (сите оние кои учествувале во истражувањето спроведуваат некакви мерки за заштита на животната средина).

Потребни се континуирани напори за подигање на свеста и јакнење на капацитетите за имплементација на УНГП кај сите релевантни чинители (особено претпријатијата, организациите на работодавачи и работници, граѓанските организации и граѓаните), со цел да се создаде клима на транспарентност, отчетност и одговорност за влијанието што работата на поединечни чинители го има врз човековите права и одржливиот инклузивен развој.

COVID-19 RESPONSE

Одговор на Северна Македонија во врска со КОВИД-19

На 30 јануари 2020 година, Светската здравствена организација (СЗО) прогласи јавно-здравствена состојба од меѓународно значење (PHEIC) поради епидемијата на коронавирусот од 2019 година (КОВИД-19), а на 11 март прогласи светска пандемија. Првиот случај на КОВИД-19 во Северна Македонија беше потврден на 26 февруари, а состојбата се влошуваше во наредните неколку недели и бројките достигнаа 2014 потврдени случаи и 116 жртви заклучно со 26 мај, 2020 година

На почетокот на кризата, Владата презеде рани мерки за да го спречи брзото ширење на КОВИД-19, имајќи го предвид капацитетот на здравствениот систем при планирањето. На 18 март 2020 година, Владата прогласи 30-дневна вонредна состојба во целата држава, ограничувајќи ги јавните собири и движење. Според глобалните препораки, Владата веднаш ги прошири мерките за јавно здравје; усвои протоколи за нега на заболени од КОВИД-19; го мобилизира потребниот медицински и здравствен персонал и опрема (т.е. механички респиратори) од јавните и приватните здравствени установи (15 март) и назначи установи за згрижување на пациентите со КОВИД-19, како и институции за карантин. До 14 април, Министерството за надворешни работи ја организираше репатријацијата на 3.032 македонски државјани од странство. Северна Македонија побара помош од Евро-атлантскиот центар за координација на катастрофи на НАТО (ЕАДРЦЦ) за снабдување со хируршки маски, заштитна облека и друга опрема на 30 март и доби поддршка од неколку сојузници на НАТО. На 19 април, кинеската влада обезбеди една тура медицински материјали. На 22 април, Европската унија одобри 160 милиони евра како макро финансиска помош за Северна Македонија.

Владата започна дијалог и со стопанските комори и трипартитниот социо-економски совет (ЕКОСОК) и формираше економски совет составен од академски, деловни и економски експерти од различни области и со различно политичко позадина. Врз основа на овие дискусии беа преземени низа мерки за ублажување на влијанието на пандемијата врз државната економија, вклучувајќи и мерки поврзани со залихите за итни случаи, укинување на царината за одредени прехранбени и критични производи, даночни олеснувања, субвенционирани плати, социјална помош, ограничени заеми за микро, мали и средни претпријатија, како и голем број регулаторни интервенции кои го олеснија спроведувањето на овие мерки.

Најголемиот шок за економијата се очекува во вториот квартал на 2020 година, кога ефектите од директно погодените сектори ќе се прелеат кон пошироката економија. Економската криза ќе влијае и на понудата, како последица на затворањето на производствените капацитети, и на побарувачката, заради намалената куповна моќ и општиот страв и неизвесноста која владее меѓу граѓаните и корпоративниот сектор. Трговијата, транспортот, угостителството и прехранбените услуги би требало да бидат најпогодениот сектор на страната на побарувачката. На страната на понудата, најизложена е производствената индустрија, вториот најважен сектор со 16 % од БДП и околу 161,000 вработени. Како мала и отворена економија, Северна Македонија е изложена и на намалена надворешна побарувачка од клучните трговски партнери.

Заемното дејство на горенаведените фактори би требало да ја намали ликвидноста на претпријатијата и да доведе до отпуштања и намалување на приходите за самовработените и неформалните работници.⁸⁴ Исто така, постои опасност да се наруши и земјоделската дејност поради ограничената работа во поле и неможноста за продажба на зелените пазари, што особено ќе ги погоди малите земјоделци. Како нето увозник на храна и основни земјоделски сировини за производство на храна, земјата може да се соочи со предизвици поврзани со

⁸⁴Официјалното учество на неформалната економија е 18 проценти според податоците на ДЗС, но 37,7 проценти според проценката на Меѓународниот монетарен фонд (ММФ).

безбедноста на храната, поради недостиг на добиточна храна, семиња, ѓубрива, пестициди, ветеринарни лекови и други основни сировини кои би можеле да влијаат врз земјоделското производство.

Министерството за финансии очекува економската криза да го достигне својот врв во вториот квартал од годината со пад од 15 %, додека првиот квартал би требало да заврши позитивно, благодарение на релативно солидните економски резултати во првите два месеца од годинава. Благо закрепнување се очекува во третиот квартал и одредени позитивни резултати во последниот квартал на 2020 година. Можноста за наплата на даноци ќе биде сериозно нарушена во услови кога постојат огромни потреби за финансирање за да се одговори на здравственото и социо-економското влијание на пандемијата со КОВИД-19. Во зависност од сериозноста на кризата, МФ предвидува пад на приходите од 10-30 %, со соодветни потреби за финансирање меѓу 0,7 и 1,3 милијарди евра, покрај веќе планираниот дефицит на буџетот од 0,3 милијарди евра.

- Според *Поглед (Аутлук) на Светска Банка за Европа и Централна Азија во пролетта 2020 година*, економијата на „Северна Македонија во 2020 година се соочува со рецесијасо предвиден раст од - 0,4 %и под оптимистичната претпоставка дека кризата ќе заврши до крајот на јуни и економијата ќе се врати во нормала. Се очекува личната потрошувачка значително да се намали во однос на 2019 година, заедно со извозот и инвестициите. Од друга страна, потрошувачката на Владата би се зголемила во обид да ја зајакне економијата и да се спротивстави на неповолното влијание на кризата. Зголемените трошоци на владата ќе доведат до повисоко ниво на дефицит и долг во време кога условите за финансирање (домашни и надворешни) може да се заострат”.

Во случај кризата да продолжи и во второто полуовина на 2020 година., економијата дополнително би се влошила со пад поголем од -2 % и побрз раст на невработеноста и сиромаштијата, за што ќе биде потребна посилна фискална и монетарна реакција и во периодот по 2020 година. Светска банка истакнува и дека мерките за ублажување на кризата не треба да го одвлекуваат вниманието на надлежните органи од долгорочните приоритети поврзани со политиките за решавање на структурните проблеми во економијата (опаѓање на човечкиот капитал, недоволна конкуренција и слабо владеење на правото, опаѓање на продуктивноста, зголемена миграција).

- **ММФ** е попесимистичен, со проценка за **пад од 4 %** на економијата на Северна Македонија за 2020 година, како резултат на падот на домашната и надворешната побарувачка. „Властите бргу одговорија со насочена и привремена фискална политичка поддршка за да го ограничат општественото и економското влијание на здравствената итна состојба преку заштита на ликвидноста на претпријатијата и работните места и обезбедување социјална помош за невработените и ранливите домаќинства. Во меѓувреме, Народната банка на Република Северна Македонија ја намали стапката на монетарна политика и спроведе регулаторни измени за да ги охрабри банките да ги реструктурираат долговите на висококвалитетните должници погодени од пандемијата.“

Предизвикот е подеднакво голем и на психо-социјално ниво. Прекилот или одложувањето на образовните активности ќе влијае врз повеќе аспекти од општеството, заедно со психо-социјалното влијание врз децата, старите лица, семејствата, заедниците и ранливите групи. Во моментов, околу 360.000 деца и млади не добиваат формално образование, додека нарушувањето на стручното и високото образование ќе има натамошно негативно влијание врз пазарот на трудот. Децата се изложени на зголемен ризик од злоупотреба, запоставеност, експлоатација и насилство во услови на засилени мерки за ограничување на движењето - голем проблем со оглед на високата застапеност на насилство врз деца во домот. Нарушувањето на услугите за социјална заштита и помош најмногу влијае врз сиромашните домаќинства, домаќинствата со деца или постари лица, Ромите, бездомниците и лицата кои имаат потреба од превентивна здравствена нега, како бремените жени и доилките.

Исто така, кризата влијае различно врз мажите и врз жените, при што жените имаат несразмерно поголема улога во одговорот на КОВИД-19 и се поизложени на економски шок и семејно насилство. Родовото насилство може да забележи значителен пораст за време на седењето дома со насилни партнери, додека услугите и засолништата за жртви на насилство не функционираат за време на полицискиот час. Покрај тоа, бидејќи сексуалните и репродуктивните здравствени услуги како што се планирањето на семејството и грижата за мајки и новороденчиња, исто така, се засегнати, во опасност е и здравјето на ранливите групи, на пр., девојките и жените/бремените жени.

Конечно, влијанието врз животната средина би можело да поприми форма на несоодветно управување со отпадот, особено медицинскиот отпад, што и онака е предизвик за земјата, како и ограничен пристап до чиста вода што може да доведе до ширење на инфекции во одредени заедници. Иако веројатно ќе биде позитивно на краток рок поради намалувањето на економската активност и сообраќајот, влијанието на кризата врз загадувањето би можело да се влоши во фазата по КОВИД-19, бидејќи поголемиот дел од веќе ограничените финансиски ресурси ќе бидат насочени кон зачувување на работните места и egzистенцијата на луѓето, како и кон изготвување планови за стимулација за да се ублажи економската штета, намалувајќи го опсегот на инвестиции во поотпорна еколошка инфраструктура и сигурна и одржлива енергетска иднина.

Следни чекори

Првиот Национален доброволен преглед на Северна Македонија е важен документ подготвен со заеднички придонес и плодна соработка меѓу повеќе чинители. Прегледот го оценува работењето на земјатавонасоканаАгендата 2030, но истовремено ги истакнува и нашите достигнувања и предизвици и ги прецизира следните чекори што треба да се преземат во остварувањето на Агендата 2030 и Целите за одржлив развој.

Со цел ефективна имплементацијата на Агендата 2030 во иднина, Република Северна Македонија ќе ги насочи своите наредни активности во периодот по Доброволниот Национален Преглед кон следниве приоритети:

- Создавање онлине платформа на повеќе чинители за сите активности и статистички податоци поврзани со Агендата 2030
- Зацврстување на националните статистички и институционални капацитети преку развивање на методологија за дополнителните индикатори на Агендата 2030.
- Зајакнување на дијалогот со деловниот сектор, академската заедница и младите преку пристапот „општеството како целина“ со цел подобра имплементација на Агендата 2030.
- Зајакнување на капацитетите на Техничката работна групана Националниот совет за одржлив развој.
- Локализирање на Агендата 2030 преку усогласување на општинските акциски планови со Агендата 2030.
- Идентификување на акцелератори за Целите за одржлив развој при локализирање на Агендата 2030.
- Подобрување на координацијата со донаторите во согласност со приоритетитена Владата и новата програмана ООН, UNCSDCF 2021-2025, со цел подобро спроведување на Агендата 2030.
- Изготвување на Национален план за развој како резултат на Мултидимензионалниот преглед на ОЕЦД.

Анекс
Национални индикатори за ЦОР
Статистички анекс

Цел бр. 1: Крај на сите форми на сиромаштија насекаде																
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
1.2. До 2030 г. да се намали барем двојно процентот на мажи, жени и деца од сите возрасти кои живеат во било каков вид сиромаштија според националните дефиниции	1.2.1. Процент на население кое живее под националната граница на сиромаштија, според пол и возрастна група	Државен завод за статистика (ДЗС)	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	27.0	26.8	26.2	24.2	22.1	21.5	21.9	22.2	21.9			
	1.2.1.а. Стапка на сиромаштија по пол															
	Мажи				27.5	26.6	26.9	24.6	22.3	21.5	22.1	22.4	21.8			
	Жени				26.5	27.0	25.5	23.9	21.9	21.5	21.6	22.0	22.0			
	1.2.1.б. Стапка на сиромаштија по возрастна група															
	0-14 години				24.9	24.7	21.6	22.6	18.7	20.5	20.1	20.7	21.4			
	Млади (15-24 години)				30.4	31.3	30.6	28.1	28.3	26.6	28.9	29.5	29.7			
	Возрасни (над 16 години)				25.8	25.6	25.1	22.8	20.8	20.0	20.6	20.8	20.6			
	Над 25 години				21.1	20.8	19.9	18.3	16.7	16.4	16.5	16.4	16.3			
	1.2.2. Процент на мажи, жени и деца од сите возрасти кои живеат во било каков вид сиромаштија според националните дефиниции						Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	47.2	50.4	50.3	48.1	43.3	41.6	41.1	41.6
Процент на сериозно осиромашени лица			Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	34.7	40.3	40.9	37.7	35.7	30.4	30.0	31.1	30.5			
Број на сериозно осиромашени лица			Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	На 1000 луѓе	713	830	843	778	739	630	622	645	633			
Лица кои живеат во домаќинства со многу низок интензитет на работа, % процент на луѓе од 0 до 59 г.			Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	23.7	20	19.9	17.6	17.2	17.4	16.3	16.9	16.4			
Стапка на вработени лица во ризик од сиромаштија, % на вработени над 18 години			Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	9.4	10.2	11.1	11.1	9.8	8.9	9.0	9.0	8.8			
Цел бр. 2: Крај на гладта, сигурна храна со подобрена нутритивна вредност и одржливо земјоделство																
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019		
2.2. До 2030 г. да се стави крај на неухранетоста, што до 2025 г. подразбира и постигнување на поставените меѓународни цели за децата под 5 години со забавен раст и развој и ниска телесна тежина, и задоволување на потребите за исхрана на адолесцентките, бремените жени, доилките и старите лица	Стапка на дебелина (Индекс на телесна маса)	Државен завод за статистика (ДЗС)	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	% на лица над 18 години	-	-	-	-	-	-	-	55.7				
	Стапка на лица во фаза пред дебелина				-	-	-	-	-	-	-	45.2				
	Стапка на дебели лица				-	-	-	-	-	-	10.5					

2.4 До 2030 г. да се воспостават одржливи системи за производство на храна и издржливи земјоделски практики што ќе ги зголемат продуктивноста и производството, ќе го сочуваат екосистемот, ќе ги зајакнат капацитетите за адаптација на климатските промени, екстремните временски услови, сушите, погравите и другите природни катастрофи, и постепено ќе го подобруваат квалитетот на земјата и почвата	Површина наменета за органско земјоделство, % од искористената земјоделска површина (ИЗП)	ДЗС	%	0.5	0.6	0.4	0.3	0.2	0.2	0.3	0.2	0.3		
--	---	-----	---	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	--	--

Цел бр. 3: Добро здравје и благосостојба

Потцели на ЦОП	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мера	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
3.1. До 2030 г. да се намали светската стапка на смртност кај мајките на под 70 на секои 100.000 породувања	3.1.1. Стапка на смртност кај родилките	Државен завод за статистика и Институт за јавно здравје (ДЗС и ИЗЗ)	Европска база на податоци „Здравје за сите“	Број	20	10	10	10	0	0	0	0	0	
	3.1.2. Процент на породувања спроведени од страна на стручен здравствен кадар	ДЗС	Демографска статистика	%	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9	
3.2. До 2030 г. да се искоренат смртните случаи кај новороденчиња и деца под 5 години кои можеле да се спречат, со тоа што сите земји ќе се стремат кон намалување на стапката на смртност на барем 12 новороденчиња на секои 1000 живородени и барем на 25 деца под 5 години на секои 1000 живородени	3.2.1. Стапка на смртност на деца под 5 години	ДЗС	Годишно	%	8.7	8.4	11.1	11.1	10.8	9.6	12.9	9.9	6	
	3.2.2. Стапка на смртност на новороденчиња	ДЗС	Годишно	%	5.5	5.0	7.8	7.7	7.5	6.8	10.2	7.4	4.1	

3.3. До 2030 г. да се искоренат епидемиите на СИДА, туберкулоза, маларија и занемарените тропски болести и да се победи хепатитот, болестите преносливи преку вода и други зарзани болеси	3.3.1. Број на новозаразени со СИДА на 1000 незаразени лица (инциденца)				-	-	-	-	-	0.016	0.019	0.021	0.022	0.033		
	3.3.1.a. По пол															
	Мажи	ИЈЗ	Годишен извештај	Број и инциденца	-	-	-	-	-	0.029	0.037	0.041	0.043	0.063		
	Жени				-	-	-	-	-	0.003	0.002	0.000	0.000	0.002		
	3.3.1.b. По возрастни групи (во години)															
	20-29				-	-	-	-	-	0.054	0.036	0.072	0.064	0.089		
	30-39				-	-	-	-	-	0.031	0.059	0.046	0.058	0.058		
	40-49				-	-	-	-	-	0.017	0.024	0.017	0.020	0.030		
	над 50				-	-	-	-	-	0.002	0.004	0.001	0.001	0.001		
3.3.2. Инциденца на туберкулоза на 100.000	ИЈЗ					Број на 100.000 лица	20.5	17.6	17.2	15.7	13.8	13.7	12.8	10.6	10.5	9.6
3.3.4. Инциденца на хепатит Б на 100.000	ИЈЗ					Број на 100.000 лица	-	-	-	-	-	7.2	5.0	3.5	4.3	4.4
3.4. До 2030 г. за една третина да се намали стапката на предвремена смрт од незаразни болести преку превенција и лекување и да се подобри душевното здравје и благосостојба	3.4.1. Стапки на смртност (од 30 до 70 години)	ДЗС	Годишно													
	Кардиоваскуларни болести (МКБ10 I00-I99)			Број на смртни случаи на 100.000 лица од иста возрастна група	328.9	334.8	324.0	302.5	319.1	328.0	300.5	300.4	302.3			
	Карцином (МКБ-10 C00-C97)	ДЗС	Годишно	Број на смртни случаи на 100.000 лица од иста возрастна група	249.3	233.7	233.6	237.4	235.4	237.7	248.6	234.2	238.0			
	Дијабетес (МКБ-10 E10-E14)	ДЗС	Годишно	Број на смртни случаи на 100.000 лица од иста возрастна група	27.1	31.2	29.6	31.0	30.3	34.5	36.0	32.5	34.7			
	Хронични респираторни заболувања (МКБ-10 J30-J98)	ДЗС	Годишно	Број на смртни случаи на 100.000 лица од иста возрастна група	24.1	26.6	25.8	23.9	24.3	24.3	30.2	31.2	30.1			
	3.4.2. Стапка на самоубиства	ДЗС	Годишно	Број на 100.000 лица	5.9	6.2	8.3	8.2	7.1	5.5	6.0	5.4	5.6			

3.6. До 2020 г. да се преполови светскиот број на смртни случаи и повреди од сообраќајни несреќи	3.6.1. Стапка на смртност од сообраќајни несреќи на 100.000 лица полугодишно	ДЗС	Министерство за внатрешни работи Годишно	Број на 100.000	7.9	8.4	6.4	9.6	6.3	7.1	8.0	7.5	6.4	
3.8. Да се постигне универзална здравствена покриеност, вклучувајќи и заштита од финансиски ризици, пристап до квалитетни основни здравствени услуги и пристап до безбедни, ефикасни, квалитетни неопходни лекови и вакцини по пристапна цена за сите	3.8.1. Самопријавена неисполнета потреба од лекарски преглед и нега, % од население над 16 години, вкупно	ДЗС	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC) Годишно	%	11.4	8.3	7.7	6.6	4.8	2.9	2.9	2.5	2.3	
3.a. Да се зајакне имплементацијата на Рамковната конвенција за контрола на тутунот на Светската здравствена организација во сите држави, според потребите	3.a.1. Застапеност на моментални корисници на тутун меѓу лицата над 15 години, стандардизирана по возраст	ИЈЗ		%								55.4		
3.б. Да се поддржи истражувачката работа и развојот на вакцини и лекови за заразни и незаразни болести кои главно ги засегаат земјите во развој, да се овозможи пристап до неопходни лекови и вакцини по пристапна цена, во согласност со Декларацијата од Доха за Договорот за трговски аспекти поврзани со правата на интелектуална сопственост (ТРИПС) и јавното здравје, која го утврдува правото на земјите во развој целосно да ги користат одредбите од Договорот ТРИПС со цел да го заштитат јавното здравје и, поконкретно, да обезбедат пристап до лекови за сите	3.б.1. Процент од целната популација што ги примил сите вакцини според националната програма	ИЈЗ	Годишно	%										
	<i>Имунизација против заразни детски болести, ДПТ, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	96.8	96.0	94.7	98.2	95.4	91.3	95.3	91.1	92.5	
	<i>Против заразни детски болести, детска парализа, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	94.8	97.0	96.9	97.9	95.9	92.1	95.3	91.1	92.5	
	<i>Против заразни детски болести, рубеола, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	95.4	97.0	96.1	96.1	93.3	88.8	82.1	82.6	74.8	
	<i>Против заразни детски болести, туберкулоза ДПТ, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	99.2	93.2	92.0	96.9	98.8	94.2	98.2	96.8	93.4	93.0
	<i>Против заразни детски болести, хепатит Б, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	98.4	95.6	98.1	96.5	96.6	91.8	93.8	91.3	92.3	
	<i>Против заразни детски болести, ХиБ, %</i>	ИЈЗ	Годишно	%	88.8	96.1	94.7	97.1	93.6	88.6	94.0	91.1		
	Животен век при раѓање, години	ДЗС	Годишно	Години	75.0	75.1	74.9	75.5	75.5	75.5	75.4	76.0	76.7	
	Процент на луѓе со навидум добро или многу добро здравје, % од население над 16 години	ДЗС	ЕУ SILC Годишно	%	72.7	73.0	76.3	76.2	78.7	77.1	78.4	75.4	75.5	

Цел бр. 4: Инклузивно, еднакво и квалитетно образование и можности за доживотно учење за сите

Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
4.1. До 2030 г. на сите девојчиња и машки да им се обезбеди пристап до целосно бесплатно, еднакво и квалитетно основно и средно образование со ефективни исходи од учењето	4.1.1. Процент на деца и млади: а) во II и III одделение; б) кои завршуваат основно; и в) кои завршуваат средно имајќи стекнато минимални знаења во следниве области:		ПИСА на ОЕЦД												
	(i) читање										70.7			55.1	
	(ii) математика										70.2			61.0	
	(iii) природни науки										62.9			49.5	
4.2. До 2030 г. на сите девојчиња и машки да им се обезбеди квалитетен ран детски развој, квалитетна грижа и претшколско образование кое ќе ги подготви за основното образование	4.2.2. Процентуална застапеност во образовниот систем, по пол	ДЗС	Годишна статистика за образование	%											
	Двата пола				29.6	21.1	31.3	33.4	33.4	34.4	38.3	39.5			
	Маж				29.3	20.6	30.5	33.3	32.8	33.8	37.9	39.1			
	Жени				29.9	21.6	32.1	33.6	34.1	35.0	38.7	40.0			
4.4. Процент на млади и возрастни лица со вештини во областа на информатичко-комуникациските технологии, според вид на вештина	Стапка на вработеност на скорешни дипломци	ДЗС	Анкета на работната сила на ЕУ (LFS), годишно	%	47.9	45.9	44.8	43.3	42.6	48	46.9	50.0	49.2		
	Маж	ДЗС			51.6	49.1	45.3	46.1	45.8	45.1	49.4	55.1	49.6		
	Жени	ДЗС			43.6	42.4	44.4	40.8	39.6	50.8	44.7	45.2	48.9		
	Лица кои предвремено го прекинале образованието, % од населението на возраст 18-24 г.	ДЗС	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EUSILC), годишно	%	15.5	13.5	11.7	11.4	12.5	11.4	9.9	8.5	7.1		
	Маж	ДЗС			13.7	11.9	11.1	9.1	11.0	10.0	8.9	8.3	5.6		
	Жени	ДЗС			17.5	15.2	12.3	13.9	14.0	12.9	10.9	8.7	8.5		
	Лица со терцијарно образование, % од населението на возраст 30-34 г.	ДЗС	LFS годишно	%	17.1	20.4	21.7	23.1	24.9	28.6	29.1	30.6	33.3		
	Маж	ДЗС			16.2	18.5	20.8	20.7	21.4	23.1	24.5	24.6	26.4		
	Жени	ДЗС			18.0	22.4	22.6	25.6	28.7	34.5	33.8	36.8	40.4		

4.4. (продолжува)	Стапка на вработеност на скорешни дипломци, % од население на возраст 20-34 г. со барем средно образование	ДЗС	Анкета на работната сила на ЕУ (LFS), Годишно	%	47.9	45.9	44.8	43.3	42.6	48.0	46.9	50.0	49.2	
	<i>Мажи</i>	ДЗС			51.6	49.1	45.3	46.1	45.8	45.1	49.4	55.1	49.6	
	<i>Жени</i>	ДЗС			43.6	42.4	44.4	40.8	39.6	50.8	44.7	45.2	48.9	
	Застапеност на возрастни лица во образование, по пол, % од население на возраст од 25 до 64 г., вкупно	ДЗС	LFS, Годишно	%	3.5	3.6	4.1	3.7	3.2	2.6	2.9	2.3	2.4	
	<i>Мажи</i>	ДЗС			3.4	3.6	4.1	3.9	3.2	2.7	2.8	2.4	2.4	
	<i>Жени</i>	ДЗС			3.6	3.5	4.0	3.6	3.3	2.5	3.0	2.2	2.3	
Цел 5: Родова еднаквост и јакнење на жените и девојките														
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
5.1. Да се искоренат сите форми на дискриминација против жените и девојчињата насекаде	Родов јаз во платите, во неприлагодена форма, % од просечната бруто заработувачка по час за мажи	ДЗС	Истражување за структурата на приходи Секои 4 години	%	-	-	-	-	9.1	-	-	-	-	
	Родов јаз во вработувањето	ДЗС	LFS, Годишно	%	20.9	19.0	18.8	19	20.8	19.4	21.2	21.9	21.4	
	Неактивно население поради грижа за други лица, по пол, % од неактивно население на возраст 20-64	ДЗС	EU SILC, Годишно	%	43.3	42.6	41.3	43.3	45.6	47.0	46.5	47.1	47.3	
	<i>Мажи</i>	ДЗС		%	2.8	3.5	4.0	2.6	4.1	4.0	4.3	5.8	6.7	
	<i>Жени</i>	ДЗС		%	57.2	57.4	55.5	59.4	60.9	63.3	62	62.1	62.3	
5.5. Да се обезбеди потполно и ефективно учество на жените и еднакви можности за лидерство на сите ниво на одлучување во политичкиот, економскиот и јавниот живот	5.5.1. Процент на жени во народните собранија и локалните власти	EIG		% од пратенички места										
	<i>(i) Народно собрание</i>				34.2	33.1	31.7	34.1	35.9	34.1	35.0	36.3	38.3	40.0
	<i>(ii) Државна власт</i>													
	5.5.2. Процент на жени на раководни позиции	EIG												
	<i>Раководни позиции и членови на управен одбор</i>	EIG		%	20.3	19.2	15.8	16.9	23.6	21.1	21.7	23	19.7	16.7
<i>Извршни членови</i>	EIG		%	...	...	32.4	35.4	28.8	29.5	30.4	27.9	26.2	28.2	

Цел бр. 6: Достапност и одржливо управување на водовод и канализација за сите															
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
6.2. До 2030 г. да се овозможи пристап до соодветни и еднакви санитарни и хигиенски услови за сите и да се стави крај на вршењето голема потреба на отворено, посветувајќи им особено внимание на потребите на жените и девојчињата и на сите оние кои се наоѓаат во некаква ранлива ситуација	Население кое нема ниту капа, ниту туш-кабина, ниту тоалетна шолја во својот дом, сиромаштијата да се постави на 60% од среден еквивалентен приход	ДЗС	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC)	%			6.8	5.8	6.6	3.6	3.4	2.0	1.4		
	Население поврзано барем со второстепен систем за пречистување на отпадни води, %	ДЗС		%			99.0	99.6	99.5	99.7	99.9	99.9	99.9		
	Биохемиска побарувачка за кислород во реките, mg O 2 по литар	ДЗС	МЖСПП, Годишно	Mg O2 по литар				3.77	3.54	3.4	3.77	3.1	3.5	3.6	
6.3. До 2030 г. да се подобри квалитетот на водата намалувајќи го загадувањето, фрлањето отпадоци и испуштањето опасни хемикалии и материји, да се преполови процентот на непреработена отпадна вода и значително да се зголеми рециклирањето и безбедната повторна употреба на водата на светско ниво	Фосфат во реките, mg PO 4 по литар	ДЗС	МЖСПП, Годишно	Mg PO4 по литар			0.2	0.3	0.3	0.3	0.3				
Цел бр. 7: Пристап до постојана, одржлива и современа енергија по пристапна цена за сите															
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
7.1. До 2030 г. да се овозможи универзален пристап до постојани и модерни енергетски услуги по пристапна цена	7.1.1. Процент од население со пристап до електрична енергија	ДЗС	Истражување МИКС Секои 5 години	%			100	100	100	100	100	100	100		
	Енергетска зависност % на увоз во вкупната потрошувачка на енергија	ДЗС	ДЗС, Годишно	%	44.0	45.6	48.2	46.7	51.6	52.5	59.0	56.8	58.1		
	<i>Цврсти горива</i>			%	9.3	9.0	9.5	8.6	11.1	8.9	12.7	9.2			
	<i>Вкупно нафтени производи</i>			%	97.8	97.3	103.7	93.9	99.9	99.8	101.9	99.4			
	<i>Природен гас</i>			%	100.1	100.0	100.0	100.7	99.9	100.0	100.0	100.1			
	Население кое не може да си го загрее домот, % од население			EU SILC	%	28.8	26.7	26.8	26.4	26.1	23.4	25.7	24.0	24.9	
	% од население со помалку од 60% од средниот еквивалентен приход	ДЗС	EU SILC, Годишно	%	49.0	48.9	45.9	41.2	51.0	44.2	39.0	33.8	37.7		
% од население со повеќе од 60% од средниот еквивалентен приход	ДЗС	EU SILC, Годишно	%	21.3	18.6	20.0	21.7	19.0	17.7	21.9	21.2	21.3			

7.2. До 2030 г. значително да се зголеми уделот на обновлива енергија во светската енергетска потрошувачка	7.2.1. Удел на обновлива енергија во вкупната крајна енергетска потрошувачка	ДЗС	ДЗС Годишно	%	16.5	16.4	18.1	18.5	19.6	19.5	18.0	19.7	18.1	
	<i>Сектор за транспорт</i>			%	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	
	<i>Сектор за електрична енергија</i>			%	15.8	14.8	16.7	18.2	19.3	21.6	24.1	24.8	24.8	
	<i>Сектор за греење и ладење</i>			%	26.5	27.3	30.0	31.7	35.0	34.4	31.0	36.3	32.2	
7.3. До 2030 г. двојно да се зголеми светската стапка за подобрување на енергетската ефикасност	7.3.1. Енергетски интензитет измерен во однос на примарната енергија и БДП	ДЗС	Евростат Годишно	Последователни количини (2010) во ЕУР по кг нафтен еквивалент	2.5	2.3	2.4	2.7	2.9	3.0	3.1	3.0	3.3	
	<i>Во ПКМ по кг нафтен еквивалент</i>			ПКМ по кг нафтен еквивалент	6.2	5.8	6.2	6.9	7.6	8.1	8.3	8.2	9.3	
	Примарна енергетска потрошувачка, МТНЕ (милиони тони нафтен еквивалент)	ДЗС	Годишно	МТНЕ (милиони тони нафтен еквивалент)	2.9	3.1	3.0	2.7	2.7	2.6	2.6	2.7	2.5	
	<i>Индекс 2005=100</i>			Индекс 2005=100	98.6	105.8	102.1	94.5	92.0	89.8	88.6	92.5	87.3	
	Крајна енергетска потрошувачка, МТНЕ (милиони тони нафтен еквивалент)	ДЗС	Годишно	МТНЕ	1.8	1.9	1.9	1.8	1.8	1.9	1.9	1.9	1.9	
	<i>Индекс 2005=100</i>			Индекс 2005=100	102.9	109.2	106.2	104.5	103.7	106.1	106.7	107.7	106.2	
<i>Крајна енергетска потрошувачка во домаќинствата по глава на жител, во кг нафтен еквивалент</i>	ДЗС	Годишно	Кг/Нафтен еквивалент	262	275	271	251	253	257	237	255	233		

Цел бр. 8: Одржлив и инклузивен економски раст, целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите

Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
8.1. Да се одржи економскиот раст по глава на жител во согласност со околностите во државата и, поконкретно, барем годишен раст на БДП од најмалку 7% во најнеразвиените земји	8.1.1. Годишна стапка на раст на реален БДП по глава на жител (БДП изразен во константа американски долар од 2010)		Обединети нации, Одделение за економски и социјални работи, Оддел за статистика	%	3.3	2.3	-0.5	2.8	3.5	3.8	2.8	1.0	3.3	
8.2. Да се постигне повисоко ниво на економска продуктивност преку диверсификација, технолошка надградба и иновации, со фокус на секторите со висока додадена вредност и трудоинтензивните сектори	8.2.1. Годишна стапка на раст на реален БДП по вработено лице	ДЗС	Датабаза/проценка на Меѓународната организација на трудот (МОТ)	%	2.1	1.1	-0.8	-1.4	1.8	1.5	0.6	-2.2	2.6	
	<i>БДП по глава на жител во евра (по тековниот курс)</i>	ДЗС	НА, годишно	Евра (по тековниот курс)	3,459	3,665	3,680	3,948	4,141	4,382	4,659	4,839	5,153	5,460
	<i>Стапки на реален раст на БДП</i>	ДЗС	НА, годишно	%	3.4	2.3	-0.5	2.9	3.6	3.9	2.8	1.1	2.7	

(8.2. продолжува)	Процент на инвестиции во БДП, %	ДЗС	Годишно		23.1	23.5	23.4	23.7	23.4	23.8	24.1	22.5	19.8	
	<i>Деловен сектор, %</i>			%	11.2	12.2	12.0	12.8	13.5	13.7	14.4	13.9	11.9	
	<i>Владин сектор, %</i>			%	4.1	4.3	3.9	3.8	3.2	3.6	3.8	3.0	2.3	
	<i>Сектор на домаќинства, %</i>			%	7.8	7.1	7.5	7.1	6.7	6.5	5.9	5.6	5.6	
8.3. Да се промовираат политики за развој што ќе ги поддржат продуктивните активности, создавањето на пристојни работни места, претприемништвото, креативноста и иновацијата, и ќе ги поттикнат формализацијата и растот на микро, мали и средни претпријатија, меѓу другото и преку пристап до финансиски средства	8.3.1. а. Процент на неформално вработување во неземјоделските дејности, според пол	ДЗС	Анкета на работната сила на ЕУ (LFS), годишно	%	38.5	36.1	36.6	35.3	36.2	34.5	36.0	37.0	41.0	
	<i>Мажи</i>	ДЗС	LFS, годишно	%	45.6	42.7	43.7	45.5	46.2	43.2	45.2	47.6	51.0	
	<i>Жени</i>	ДЗС	LFS, годишно	%	26.1	24.4	24.6	19.1	17.0	19.3	17.1	16.4	20.3	
	8.3.1. б. Процент на неформално вработување од вкупната вработеност, според пол	ДЗС	LFS, годишно	%	26.2	25.0	22.5	22.5	22.6	19.9	18.5	18.1	18.6	
	<i>Мажи</i>	ДЗС	LFS, годишно	%	27.0	26.5	23.3	23.1	24.5	21.1	20.5	19.7	20.7	
	<i>Жени</i>	ДЗС	LFS, годишно	%	24.7	22.6	21.3	21.7	19.7	18.2	15.4	15.7	15.3	
8.4. До и во текот на 2030 г. постепено да се подобрува ефикасноста на светските ресурси во производството и потрошувачката, и економскиот раст да се раздвои од уништувањето на животната средина, во согласност со Десетгодишната рамка за програми за одржливо производство и потрошувачка, предводени од развиените земји	8.4.2. Домашна материјална потрошувачка, домашна материјална потрошувачка по жител и домашна материјална потрошувачка по БДП	ДЗС	Статистика за животната средина	евро кг по глава на жител	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	

8.5. До 2030 г. да се постигне целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите жени и мажи, вклучувајќи ги и младите и лицата со попреченост, со еднаков надомест за еднакво вредна работа	8.5.1. Просечна заработувачка по час													
	<i>(i) Според пол</i>													
	<i>Двата пола</i>													
	<i>Мажи</i>													
	<i>Жени</i>													
	<i>(ii) Според главни занимања</i>													
	<i>1. Раководители</i>	ДЗС	Структура на приходи Секои 4 години	МКД	342.3	-	-	-	342.4	-	-	-	452.5	
	<i>2. Стручни лица</i>				240.6	-	-	-	232.2	-	-	-	261.6	
	<i>3. Техничари и вонредни стручни лица</i>				189.5	-	-	-	183.5	-	-	-	220.0	
	<i>4. Службеници</i>				171.3	-	-	-	151.3	-	-	-	178.9	
	<i>5. Услужни и продажни работници</i>				134.4	-	-	-	121.8	-	-	-	155.4	
	<i>6. Квалификувани земјоделци, шумари и риболовци</i>				122.8	-	-	-	113.6	-	-	-	134.3	
	<i>7. Занаетчи и поврзани работници</i>				115.3	-	-	-	122.2	-	-	-	152.4	
	<i>8. Фабрички и машински оператори и монтери</i>				120.0	-	-	-	120.0	-	-	-	151.0	
	<i>9. Основни занимања</i>				112.7	-	-	-	107.1	-	-	-	141.5	
	<i>(iii.) Според возрастна група</i>													
	<i>Млади 16-24 години</i>	ДЗС	Структура на приходи Секои 4 години			-	-	-	114.0	-	-	-	147.0	
	<i>Возрасни над 16 години</i>				182.0	-	-	-	174.0	-	-	-	197.0	
	8.5.2. Стапка на невработеност, (вкупен) % од работоспособното население	ДЗС	LFS Годишно	%	32.0	31.4	31.0	29.0	28.0	26.1	23.7	22.4	20.7	17.3
	<i>Мажи</i>	ДЗС	LFS Годишно	%	31.9	31.8	28.5	29.0	27.6	26.7	24.4	22.7	21.3	16.5
	<i>Жени</i>	ДЗС	LFS Годишно	%	32.3	30.8	27.8	29.0	28.6	25.1	22.7	21.8	19.9	18.4
	<i>15-24</i>	ДЗС	LFS Годишно	%	53.7	55.3	53.9	51.9	53.1	47.3	48.2	46.7	45.4	35.6
	Стапка на вработеност, % од вкупното население	ДЗС	LFS Годишно	%	38.7	38.9	39	40.6	41.2	42.1	43.1	44.1	45.1	47.3
<i>Мажи</i>			%	47.5	47	47.1	48.7	50.1	50.5	52.3	53.6	54.4	56.6	
<i>Жени</i>			%	29.8	30.9	30.8	32.5	32.4	33.7	33.8	34.6	35.8	38.1	
Стапка на долгорочна невработеност, % од работоспособното население	ДЗС	LFS Годишно	%	26.6	25.9	25.5	23.9	23.3	21.3	19.1	17.4	15.5		
<i>Мажи</i>	ДЗС	LFS Годишно	%	26.7	26.6	26.1	23.9	23.0	22.1	19.9	17.6	15.7		
<i>Жени</i>	ДЗС	LFS Годишно	%	26.6	24.9	24.5	23.8	23.8	20.1	17.8	17.2	15.2		

8.6. До 2020 г. значително да се намали процентот на млади кои не се ниту вработени, ниту дел од образовниот систем	8.6.1 а Процент на млади (15-24 г.) кои не се ниту вработени, ниту дел од образовниот систем	ДЗС	LFS, годишно	%	25.5	25.2	24.8	24.2	25.2	24.7	24.3	24.9	24.1	
	<i>Мажи</i>			%	25.1	24.9	25.3	23.3	23.6	24.5	23.6	23.9	23.3	
	<i>Жени</i>			%	25.9	25.5	24.2	25.2	26.8	24.9	25.1	25.9	25.1	
	8.6.1 б Процент на млади (15-29 г.) кои не се ниту вработени, ниту дел од образовниот систем	ДЗС	LFS, годишно	%	31.8	31.6	32.1	31.3	31.9	32.5	31.3	31.1	29.8	
	<i>Мажи</i>			%	28.6	28.6	30.2	28.1	27.8	29.9	28.7	26.7	25.9	
	<i>Жени</i>			%	35.1	34.8	34.1	34.6	36.2	35.3	34	35.7	33.9	
8.10. Да се зајакне капацитетот на домашните финансиски институции за да се поттикне и да се зголеми пристапот до банкарски, осигурителни и финансиски услуги за сите	8.10.1. Број на филијали на комерцијални банки на 100.000 возрасни													
	<i>(i) Број на филијали на комерцијални банки на 100.000 возрасни</i>	НБРМ		На 100.000	27.1	25.5	26.0	26.0	26.1	25.9	26.1	25.7	25.2	
	<i>(ii) Број на банкомати на секои 100.000 возрасни</i>	НБРМ		На 100.000	47.8	48.0	46.2	50.1	52.1	58.7	62.7	62.1	62.4	

Цел бр. 9: Изградба на издржлива инфраструктура, сеопфатна и одржлива индустријализација и поттикнување иновации

Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
9.1. Да се изгради квалитетна, одржлива, постојана и издржлива инфраструктура, вклучувајќи и регионална и прекугранична инфраструктура, за поддршка на економскиот развој и човечката благосостојба, со фокус на еднаков пристап по пристапна цена за сите	9.1.2. Патнички и товарни капацитети, според начин на транспорт														
	Побарувачка за патнички транспорт во пкм, во 1.000.000	ДЗС	Годишно	пкм, во 1.000.000	6,822	7,675	7,209	8,024	9,323	9,441	9,344	11,558	11,762		
	<i>пкм/БДП во милиони евра</i>	ДЗС	Годишно	БДП во милиони евра	124.7	137.1	129.3	139.9	156.8	152.8	146.9	181.7	179.0		
	Товар тон км, во 1.000.000	ДЗС	Годишно	ткм во 1.000.000	4,760	5,860	6,225	5,566	7,810	7,037	7,168	7,702	10,942		
	<i>Ткм/БДП во милиони</i>	ДЗС	Годишно	БДП во милиони евра	87.0	104.6	111.7	97.0	131.4	113.9	112.7	121.1	167.2		
	Патнички сообраќај, вкупно	ДЗС	Годишно	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	<i>Патен патнички сообраќај</i>	ДЗС	Годишно	%	97.7	98.1	98.6	99.0	99.2	98.1	99.1	99.5	99.5	99.5	
	<i>Железнички патнички сообраќај</i>	ДЗС	Годишно	%	2.3	1.9	1.4	1.0	0.8	1.9	0.9	0.5	0.5	0.5	
	Товарен транспорт, вкупно	ДЗС	Годишно	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
	<i>Патен товарен транспорт</i>	ДЗС	Годишно	%	89.0	91.8	93.2	92.4	94.7	96.0	96.9	96.4	97.2	97.2	
	<i>Железнички товарен транспорт</i>	ДЗС	Годишно	%	11.0	8.2	6.8	7.6	5.3	4.0	3.1	3.6	2.8	2.8	
	Процент на автобуси и возови од вкупниот патнички сообраќај, % од вкупниот внатрешен патнички сообраќај – вкупно км	ДЗС	Годишно	% од вкупниот копнен патнички транспорт – вкупно км	31.4	30.7	29.0	25.7	27.4	26.0	23.0	20.7	19.6	19.6	

9.2. Да се промовира сеопфатна и одржлива индустријализација и до 2030 г. значително да се зголеми уделот на индустријата во вработеноста и бруто домашниот производ, согласно со околностите во државата, а во најнеразвиените земји уделот да се зголеми двојно	9.2.1. Додадена вредност на производство како дел од БДП	ДЗС/Државни сметки	Годишно	%	9.9	11.4	10.2	9.9	11.0	11.8	12.3	12.6	13.3	
	<i>(ii) Додадена вредност на производство по глава на жител</i>					341.3	418.2	376.8	391.5	453.5	515.4	572.6	609.8	685.8
	9.2.2. Вработувања во производствени дејности како процент од вкупната вработеност	ДЗС/Еуростат	Годишно	%	15.6	15.6	15.1	15.3	15.7	15.8	16.2	16.8	17.3	
9.5. Да се зголеми научното истражување, да се унапредат технолошките капацитети на индустриските сектори во сите земји, поконкретно во земјите во развој, што до 2030 г. подразбира и поттикнување иновации и значително зголемување на бројот на истражувачи на милион лица и зголемување на јавните и приватните трошоци за истражување и развој	9.5.1. Трошоци за истражување и развој како процент од БДП	ДЗС	Годишно	%	0.2	0.2	0.3	0.4	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	
	9.5.2. Истражувачи (еквивалентно на вработени со полно работно време) на милион жители	ДЗС	Годишно	На милион жители	301.1	262.0	495.1	457.7	553.9	533.4	545.3	483.5	527.5	
9.6. Да се поддржат домашниот технолошки развој, истражувачката работа и иновациите во земјите во развој, создавајќи политичка средина подобна за индустриска диверсификација и додавање вредност на стоките, меѓу другото	Вработувања во производство на висока и средна технологија и во услуги засновани на знаење	ДЗС	LFS, годишно	% од вкупна вработеност		27.8	28.2	27.0	27.6	28.7	29.7	30.0	30.6	
9.в. Значително да се зголеми пристапот до информатичко-комуникациските технологии и да се овозможи универзален пристап до интернет по пристапна цена во најнеразвиените земји до 2020 г.	9.в.1. Процент на население покриено од мобилна мрежа, според технологија	АЕК	Годишно	%										
	2G - GSM				-	-	-	-	-	98.6	99.0	99.1	99.6	
	3G- UMTS				-	-	-	-	-	97.9	99.4	99.4	99.5	
	4G- LTE				-	-	-	-	-	65.1	96.7	98.6	99.5	

Цел бр. 10 Намалување на нееднаквоста во и меѓу земјите																							
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019									
10.1 До 2030 г., постапно да се постигне и да се одржи пораст на приходот кај најдолните 40% од населението по стапка повисока од националниот просек	Приход на најдолните 40% од населението	ДЗС	EU SILC	%	-	-	15.4	16.6	17.8	18.5	18.5	18.8	19.1										
	БДП по глава на жител (реални расходи по глава на жител изразени во PPS_EU 28)	ДЗС		Реални трошоци по глава на жител изразени во PPS_EU27_2020	8,600	8,700	8,800	9,200	9,600	10,000	10,500	10,600	11,400										
	Релативен среден јаз на ризик од сиромаштија, % на растојание до прагот на сиромаштија	ДЗС	EU SILC	%			43.1	39.0	36.1	33.1	32.9	37.3	37.7										
	Дистрибуција на приход, квинтили		EU SILC	%	11.3	10.6	10.2	8.4	7.2	6.6	6.6	6.4	6.2										
10.2 До 2030 г., да се зајакне и да се унапреди социјалната, економската и политичката вклученост на сите, без оглед на возраст, пол, попреченост, раса, етничка припадност, потекло, вера, економски или друг статус	10.2.1 Процент на луѓе кои живеат под 50% од просечен приход, по пол, возраст	ДЗС	EU SILC	%	21.1	21.3	21.0	19.1	16.2	15.5	15.9	17.8	16.9										
	<i>10.2.1 а Според возрастна група</i>																						
	<i>0-14 г.</i>				19.4	20.8	18.7	17.4	12.6	15.0	15.7	17.5	16.4										
	<i>Меѓу млади (14 -24 години)</i>				24.5	26.2	25.4	23.6	22.2	20.4	21.5	24.6	24.9										
	<i>Кај возрасни (над 16 години)</i>				20.1	20.0	19.8	17.8	15.2	14.4	14.7	16.5	15.8										
	<i>Над 25 г.</i>				19.2	18.8	18.4	16.7	14.1	13.4	13.6	15.1	14.4										
	<i>10.2.6 Според пол</i>																						
	<i>Мажи</i>				21.8	21.3	21.5	19.3	16.3	15.4	15.8	17.7	16.8										
<i>Жени</i>	20.4	21.3	20.6	18.9	16.1	15.6	16.0	18.0	17.0														
10.5 Да се подобри регулирањето и следењето на светските финансиски пазари и институции, и да се зајакне имплементацијата на таквите регулативи	10.5.1 Индикатори за финансиска стабилност	НБРМ		%	Годишно	46.9	48.9	53.0	54.5	53.2	49.2	50.1	46.9	46.4									
	Ликвидни средства во однос на краткорочни обврски (%)																						
	Адекватност на капитал																						
	(i) Коефициент на регулаторен капитал и актива пондерирана според ризик														16.1	16.8	17.1	16.8	15.7	15.5	15.2	15.7	16.5
	(ii) Коефициент на регулаторен капитал од прв ред и актива пондерирана според ризик														13.4	14.1	14.5	14.4	13.7	13.9	13.9	14.2	15.0
(iii) Коефициент на капитал и вкупна актива	10.6	11.0	11.2	11.3	10.8	10.8	10.6	10.8	10.8														

Цел бр. 11: Инклузивни, безбедни и одржливи градови и населби															
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
11.1. До 2030 г. да се обезбеди пристап за сите до соодветно и безбедно домување, и основни услуги по пристапна цена и да се унапредат супстандардните населби	11.1.1. Население кое живее во живеалиште со прокиснат покрив, влага по ѕидовите, подот и темелите и гнилеж во прозорските рамки и подот, според статус на сиромаштија	Статистика за приход и услови за живот на ЕУ (EU SILC), годишно		%	24.7	16.6	14.4	14.3	15.2	12.2	14.1	14.3	15.1		
	<i>Под 60% од среден еквивалентен приход</i>			%	37.4	25	21.4	25.6	27.7	21.2	27.3	24.1	29.3		
	<i>Над 60% од среден еквивалентен приход</i>			%	20.0	13.6	11.9	10.7	11.6	9.8	10.4	11.5	11.1		
	11.1.2. Број на смртни случаи/милион жители годишно на патиштата во Република С. Македонија			1.000.000 лица	78.8	83.6	64.0	95.9	62.9	71.5	79.6	74.7	64.1		
	Население кое смета дека живеалиштето му се наоѓа во бучна средина, % од население	ДЗС	EU SILC	%	13.1	11.7	9.7	7.7	7.7	7.5	7.4	5.6	6.9		
	<i>Под 60% од среден еквивалентен приход</i>			%	12.6	8.9	6.7	5.4	10.4	6.3	7.1	5.0	7.9		
	<i>Над 60% од среден еквивалентен приход</i>			%	13.3	12.7	10.8	8.4	6.9	7.8	7.5	5.8	6.7		
11.3. До 2030 г. да се зајакне сеопфатната и одржлива урбанизација и капацитет за партиципативно, интегрирано и одржливо планирање и управување со човечките населби во сите земји	Стапка на пренаселеност, % од население	ДЗС	EU SILC	%	-	55.2	52.4	50.5	46.2	51.1	50.1	46.3	46.4		
11.6. До 2030 г. да се намали штетното влијание на градовите врз животната средина по глава на жител, обрнувајќи посебно внимание на квалитетот на воздухот и управувањето со општински и друг отпад	11.6.2. Годишно средно ниво на ситни честички (на пр., ПМ10) во градовите (пондерирана популација)			µg/m ³	67.6	99.3	85.0	80.1	74.9	75.1	67.1	64.0	-		
11.7. До 2030 г. да се обезбеди универзален пристап до безбедни, инклузивни и пристапни зелени и јавни простори, особено за жени и деца, постари лица и лица со попреченост	Население што пријавило криминал, насилство или вандализам во својата населба	ДЗС		%	7.0	6.9	4.9	7.3	5.7	5.7	4.8	4.2	5.3		

Цел бр. 12: Одржливи модели на производство и потрошувачка														
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
12.2. До 2030 г. да се постигне одржливо управување и ефикасна употреба на природните ресурси	12.2.2. Домашна материјална потрошувачка по БДП	ДЗС	Еуростат	Евро по кг	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5	
12.4. До 2020 г. да се постигне еколошко управување со хемиски и друг отпад во текот на целиот животен циклус на отпадот, согласно со договорените меѓународни рамки, и значително да се намали испуштањето на отпад во воздухот, водата и почвата за да се намали неговото штетно влијание врз човечкото здравје и ж. средина	12.4.2. Количество опасен отпад по глава на жител и процент на преработен опасен отпад, според вид на преработка	ДЗС	ДЗС Секои 2 години	Кг/глава на жител, вкупно	714		3,714		1,000		336			
	Опасен	ДЗС	ДЗС Секои 2 години	Кг/глава на жител, вкупно	4		6		2		24			
	Безопасен	ДЗС	ДЗС Секои 2 години	Кг/глава на жител, вкупно	710		3,708		998		312			
Цел бр. 13: Итна акција за борба против климатските промени и нивните ефекти														
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
13.2. Мерките против климатските промени да се интегрираат во националните политики, стратегии и планови	Емисија на стакленички гасови		МЖСПП	Еквиваленти на CO	90.4	104.2	119.1	83.4	70.2					
	Интензитет на емисија на стакленички гасови од енергетска потрошувачка		МЖСПП	Индекс 2000=100	82.6	84.3	87.3	83.8	81.6					
Цел бр. 15: Заштита, обнова и промоција на одржливо користење на копнените екосистеми, одржливо управување со шумите, справување со опустинувањето, стопирање и преобратување на земјишната деградација и запирање на загубата на биодиверзитетот														
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
15.1. До 2020 г., да се обезбеди конзервација, обнова и одржлива употреба на сувоземните и копнените слатководни екосистеми и нивните услуги, поконкретно шуми, мочуришта, планини и сушни подрачја, според обврските од меѓународните договори	15.1.1. Шумска површина како процент од вкупната земјишна површина		ДЗС, годишно	% од вкупната земјишна површина	37.4	38.2	38.5	38.4	38.2	38.7	39.0	38.9	39.2	

Цел бр. 16: Инклузивни и мирољубиви општества насочени кон одржлив развој, правда за сите и изградба на ефективни, отчетни и инклузивни институции на секое ниво

Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
16.1. Значително да се намалат сите форми на насилство и поврзаните стапки на смртност насекаде	16.1.1. Број на жртви на намерно убиство на 100.000 жители, по пол и возрастна група	ДЗС	ДЗС, годишно	На 100.000 жители	2.1	1.4	1.6	0.9	1.7	1.8	0.9	1.5	1.2		
	16.1.1.a. По пол														
	Мажи				1.5	1.1	1.3	0.6	1.3	1.5	0.6	1.1	0.8		
	Жени				0.6	0.3	0.3	0.3	0.4	0.3	0.2	0.4	0.4		
	16.1.1.b. По возрастна група														
	0-15 г.				0.0	0.6	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3		
	16-24 г.				0.6	1.3	2.6	0.0	1.7	0.7	0.4	0.7	0.4		
	25-34 г.				1.9	1.2	1.9	0.9	1.8	3.7	0.9	1.9	1.6		
	34-44 г.				4.4	0.7	1.0	0.7	2.0	4.3	1.0	1.3	1.6		
	45-54 г.				3.1	2.1	1.7	2.8	1.7	2.8	0.7	1.7	2.1		
Над 55 г.	3.0	2.3	2.2	1.0	2.5	0.6	1.7	2.6	1.3						
16.3. Да се унапреди владеењето на правото на национално и меѓународно ниво и да се обезбеди еднаков пристап до правда за сите	16.3.1. Процент на жртви на насилство во изминатите 12 месеци кои го пријавиле насилството на надлежните власти или употребиле некој друг официјално признат механизам за решавање конфликти	ДЗС	Истражување МИКС Секои 5 години	%	7.0	6.9	4.9	7.3	5.7	5.7	4.8	4.2	5.3		
	Перципирана независност на правосудниот систем		Балкански барометар	%								22.0	23.0	30.0	
	16.3.2. Неосудени притвореници како процент од вкупниот број затвореници			%	18.8	-	-	-	-	10.2	7.9	8.3	13.8		
16.5. Значително да се намалат сите форми на мито и корупција	Индекс на перцепција за корупција		Извор: Транспаренси Интернешонал	0-100	-	-	43.0	44.0	45.0	42.0	37.0	35.0	37.0	35.0	
16.6. Да се изградат ефективни, отчетни и транспарентни институции на секое ниво	Население со доверба во Европскиот парламент		Генерален директорат за комуникација на Европската комисија (ГДК ЕК)	%	44.0	39.0	40.0	40.0	42.0	41.0	44.0	-	50.0		

Цел бр. 17: Зајакнување на средствата за имплементација и ревитализирање на глобалното партнерство за одржлив развој														
Потцели на ЦОР	Национални индикатори	Организација	Извори и фреквенција на податоци	Единица-мерка	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Финансии														
17.1. Да се зајакне домашната мобилизација на ресурси, меѓу другото и преку меѓународна поддршка за земјите во развој, да се подобри домашниот капацитет за собирање данок и друи приходи	17.1.1. Вкупни државни приходи како процент од БДП, според извор	МФ	Годишно	%	30.2	29.5	29.6	27.9	27.7	28.8	28.5	29.1	28.6	
	<i>Даноци и придонеси</i>			%	25.7	25.6	25.2	24.1	24.5	25.2	25.3	25.5	26.0	
	<i>Даноци</i>			%	16.9	17.0	16.4	15.7	16.1	16.6	16.8	16.9	17.4	
	<i>Придонеси</i>			%	8.8	8.6	8.7	8.5	8.4	8.6	8.5	8.6	8.6	
	<i>Неданочни приходи</i>			%	3.2	2.8	2.7	2.4	2.0	2.3	2.2	2.2	1.9	
	<i>Капитални приходи</i>			%	0.8	0.8	0.9	0.6	0.4	0.4	0.3	0.2	0.3	
	<i>Странски донации</i>			%	0.3	0.2	0.7	0.7	0.6	0.8	0.6	1.2	0.5	
	<i>Приходи од отплата на заеми</i>			%	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
	17.1.2. Процент од домашен буџет финансиран со домашни даноци	МФ		%	16.9	17.0	16.4	15.7	16.1	16.6	16.8	16.9	17.4	
Општ бруто долг на државата	ДЗС/МФ		% од БДП	24.1	27.7	33.7	34.0	38.1	38.1	39.9	39.4	40.6	40.2	
17.3. Да се мобилизираат дополнителни финансиски средства за земјите во развој од повеќе извори	17.3.1. Директни странски инвестиции (ДСИ)	НБРМ		Милиони евра	156.9	344.6	131.1	229.4	197.4	202.8	316.9	180.0	603.7	290.6
17.4. Да им се помогне на земјите во развој да достигнат долгорочна одржливост на долгот преку координирани политики кои ќе поттикнат финансирање, олеснување и реструктурирање на долгот, според потребите, и да се даде осврт на надворешниот долг на сиромашните задолжени земји, за да им се намали задолженоста	17.4.1. Сервисирање на долгот како процент од извозот на стоки и услуги		База на податоци на Светските развојни индикатори	%	4.1	3.8	5.2	10.8	6.5	11.4	7.1	5.8	5.6	

Технологија															
17.6. Да се зајакне соработката меѓу Северот и Југот и меѓу Југот и Југот, како и триаголната регионална и меѓународна соработка и пристапот до наука, технологија и иновации, и да се подобри споделувањето на знаења според заемно договорени услови, меѓу другото и преку подобра координација на постоечките механизми, поконкретно на ниво на Обединетите нации, и преку глобален механизам за олеснување на технологијата	17.6.2. Претплатници на широкопојасен интернет на 100 жители, според брзина	Агенција за електронски комуникации	Годишно	Претплатници на секои 100 жители	12.5	13.6	15.1	16.3	16.6	17.4	17.9	18.4	19.5	21.0	
17.8. Целосно да се операционализира банката на наука и технологија, механизмот за градење капацитет за технологија и иновации кај најнеразвиените земји до 2017 г. и да се зголеми употребата на поволни технологии, поконкретно информатичко-комуникациските технологии	17.8.1. Процент на корисници на интернет (на возраст 15-74 г.)	ДЗС	Истражување МИКС Секои 5 години Истражување за ИКТ Годишно	%	51.9	56.7	57.5	65.4	68.1	70.4	72.2	74.5	79.2	83.4	